

Vojaška **Military** zgodovina **History**

Revija Vojaškega muzeja Slovenske vojske
Journal of the Military Museum of the Slovenian Armed Forces

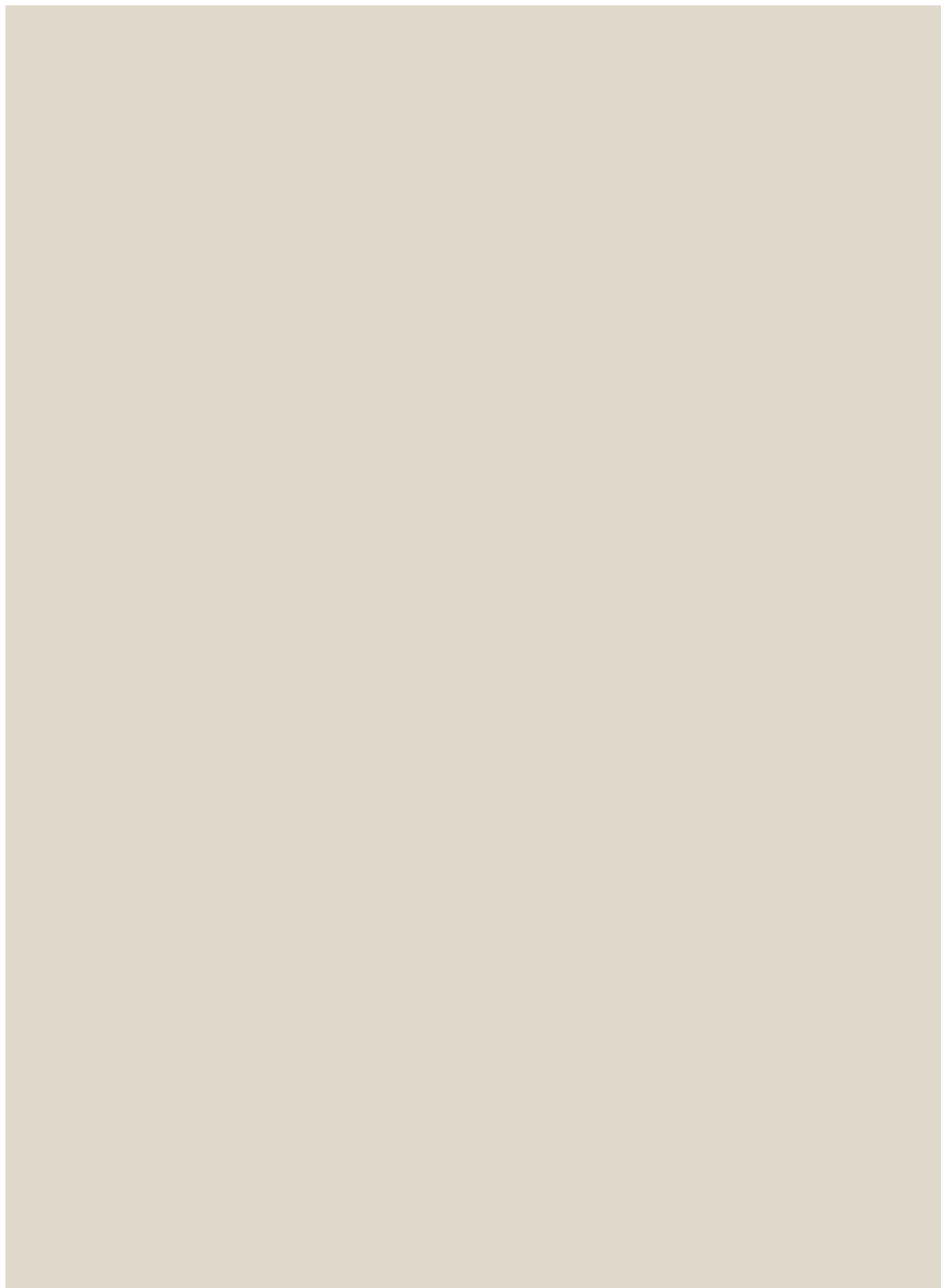

Vojaški muzej
Slovenske vojske

leto 2025

letnik 17

število 1

Vojaška **Military** zgodovina **History**

Revija Vojaškega muzeja Slovenske vojske
Journal of the Military Museum of the Slovenian Armed Forces

Vojaški muzej
Slovenske vojske

leto **2025**

letnik **17**

števila **1**

Vojaška zgodovina

Revija Vojaškega muzeja Slovenske vojske

Military History

Journal of the Military Museum of the Slovenian Armed Forces

leto **2025** | letnik **17** | številka **1**

Uredniški odbor

mag. Matjaž Ravbar (glavni urednik)

podpolkovnik Jože Lebar (odgovorni urednik)

Rok Filipčič (namestnik glavnega in odgovornega urednika)

dr. Damijan Guštin

polkovnik dr. Tomaž Kladnik

dr. Tomaž Lazar

dr. Blaž Torkar

Jezikovni pregled

Služba za strateško komuniciranje

Prevod povzetkov

Maja Lindič, Šola za tuje jezike SV

Oblikovanje in priprava za tisk

MatFormat d. o. o.

Tisk

Collegium Graphicum d. o. o.

Izdal in založil

Ministrstvo za obrambo

Vojaški muzej Slovenske vojske

Engelsova ulica 15, 2000 Maribor

Zanj

podpolkovnik Jože Lebar, načelnik Vojaškega muzeja Slovenske vojske

Naklada

250 izvodov

ISSN 1580-4828 (tiskana izdaja)

ISSN 2712-6072 (spletna izdaja)

Elektronski naslov

vojaski.muzej@mors.si

Na naslovni strani

Litografija Kadetskega inštituta v Mariboru, Carl Wilhelm Christian von Doderer,
hrani Vojaški muzej Slovenske vojske

Maribor 2025

Vse pravice pridržane.

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

5

Matjaž Ravbar

Nagovor glavnega urednika

8

Attila Kovács

*»Odlikovanani so z svetinjav: junaštva«:
Prekmurci in vojaška odlikovanja med prvo svetovno vojno*

26

Valerija Bernik

Murska republika v kontekstu vojaških dogodkov tedanjega časa

42

Dunja Dobaja

Prekmurje v viharju druge svetovne vojne

56

Jurij Štesl

*Delovanje oboroženih skupin odporniškega gibanja v Prekmurju
med madžarsko okupacijo od leta 1941 do 1945*

72

Gregor Kastelic

Prekmurska četa in njena vloga pri osvoboditvi Prekmurja

86

Ljubo Dražnik

*Zadržanje orožja Teritorialne obrambe
Občine Lendava leta 1990*

94

Mladen Horvat

Vojna za Slovenijo leta 1991 v Prekmurju

106

Navodila avtorjem

Nagovor glavnega urednika

SPOŠTOVANE BRALKE IN SPOŠTOVANI BRALCI REVIJE VOJAŠKA ZGODOVINA!

Z velikim zadovoljstvom vas nagovarjam ob obnovitvi in ponovni izdaji revije Vojaška zgodovina, ki v svoji novi podobi nadaljuje poslanstvo raziskovanja, dokumentiranja ter predstavljanja bogate vojaške zgodovine Slovenije. Revija izhaja v okviru Vojaškega muzeja Slovenske vojske in je osrednja specializirana strokovna publikacija za vojaško zgodovino iz različnih obdobjih Slovenije. Prvič je izšla leta 2000 in v rokah držite že 26. številko. Vojaška zgodovina je doživela veliko vzponov in padcev, obdobjih, ko ni bilo pojcev za izdajo revije.

Tokratna številka je posvečena Prekmurju, regiji, ki je v stoletjih doživela veliko prelomnih zgodovinskih dogodkov in katere vojaška dediščina je neprecenljiv del skupnega nacionalnega spomina. Tako tudi izpolnujemo obljube izpred let, ko smo v Vojaškem muzeju SV opravili veliko dela in pripravili znanstveni simpozij o vojaški preteklosti v Prekmurju. Novembra 2019 smo namreč v mariborski Kadetnici organizirali simpozij, na katerem je bilo predstavljenih 12 prispevkov. Referenti so pripravili zelo zanimive prispevke, ki predstavljajo obdobja turbulentnega 20. stoletja od prve svetovne vojne do osamosvojitve Slovenije, in sicer od vključitve Prekmurja v burno dogajanje prve svetovne vojne, čez dramatično drugo svetovno vojno in okupacijo do osamosvojitvene vojne leta 1991. Avtorji so nam takrat ponudili poglobljene analize, podprte z najnovejšimi raziskavami. Po simpoziju je bila v Kadetnici odprta tudi priložnostna razstava o knjižni zbirki generala Rudolfa Maistra, ki jo sicer hrani Univerzitetna knjižnica Maribor.

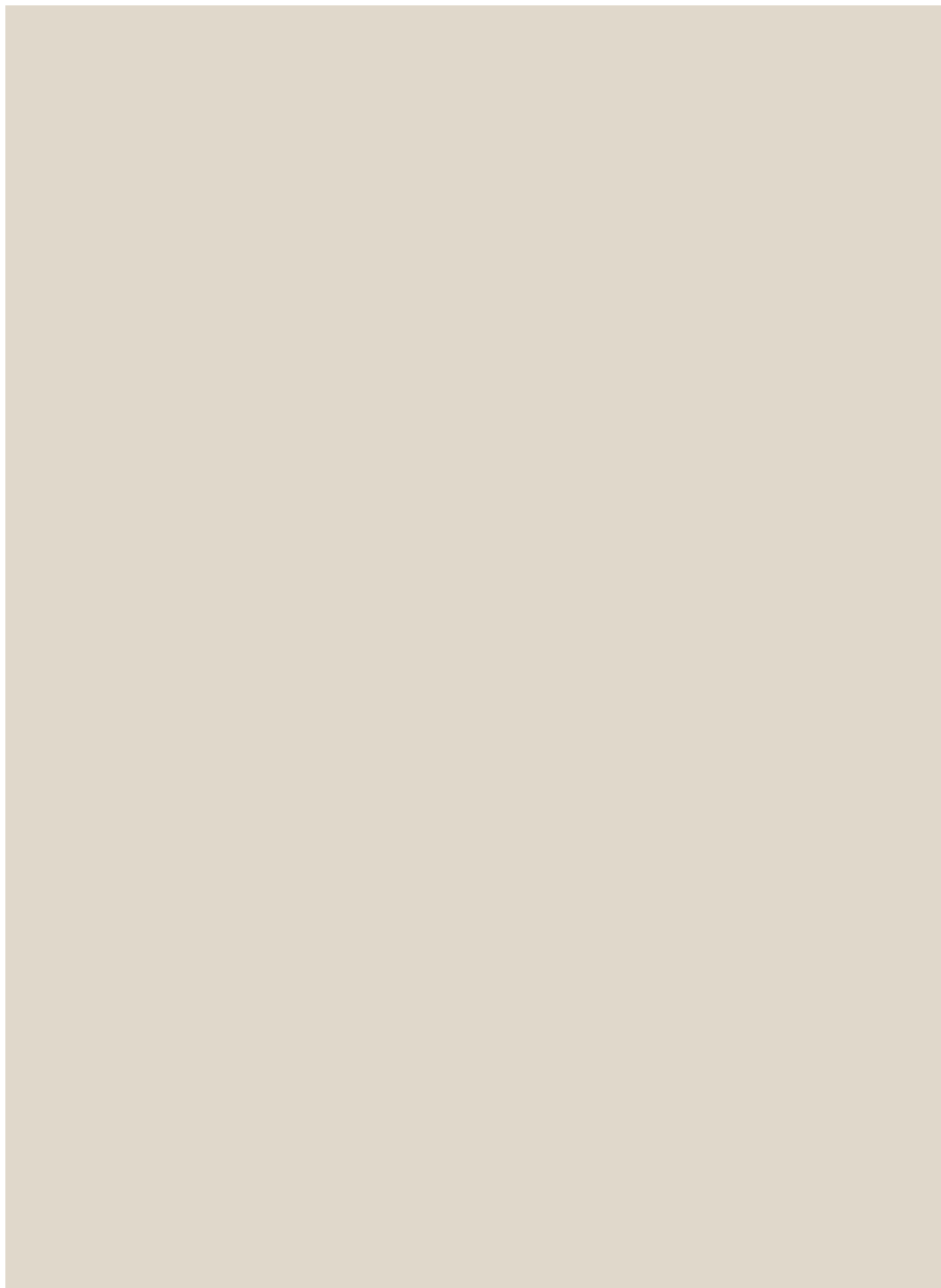
Obveza, da prispevke objavimo v reviji Vojaška zgodovina, se je uresničila šele zdaj, ko smo po skoraj petih letih spet obudili revijo in tudi širši javnosti ponudili pisne prispevke. Tako v aktualni številki lahko preberete o Prekmurcih v prvi svetovni vojni, o hrabrosti odlikovanih vojakov in Murski republiki leta 1919. Prav tako so izpostavljeni dogodki ob koncu prve svetovne vojne, čas okupacije med drugo svetovno vojno in vloga oboroženih skupin med drugo svetovno vojno. Zelo pomemben je tudi pregled dejavnosti Teritorialne obrambe v letih 1990 in 1991 ter bojnih priprav v Prekmurju med osamosvajanjem.

Z obnovljeno revijo Vojaška zgodovina ponovno ponujamo možnosti za strokovne razprave in refleksije o bogati slovenski vojaški dediščini. Prav tako naš cilj ostaja jasen, in sicer s strokovnimi prispevki, zgodovinskimi viri in analizami prispevati k boljšemu razumevanju preteklosti ter odgovornejši prihodnosti.

Hvaležni smo avtorjem in sodelujočim za njihove neprecenljive prispevke ter vas, spoštovani bralci, vabimo k odkrivanju vsebin, ki razkrivajo prelomne trenutke vojaške zgodovine slovenskega naroda. Prijetno branje!

Matjaž Ravbar

generalni direktor Direktorata za vojne veterane
in vojaško dediščino

Attila Kovács

*»Odlikovani so z svetinjav junaštva«:
Prekmurci in vojaška odlikovanja
med prvo svetovno vojno*

»Odlikovani so z svetinjav junaštva«: Prekmurci in vojaška odlikovanja med prvo svetovno vojno²

IZVLEČEK

Med prvo svetovno vojno je bilo v vojaške enote avstro-ogrske monarhije mobiliziranih približno 25.000 Prekmurcev. Med njimi je bilo med vojno podeljenih 25 odlikovanj in medalj, med katerimi so po številu izstopali medalje za hrabrost in spominski križci. V štirih letih prve svetovne vojne je bilo z vojaškimi odlikovanji in medaljami odlikovanih najmanj 1691 Prekmurcev oziroma tistih, ki so se rodili tam ali pa so bili k vojakom vpoklicani iz Prekmurja. Med vsemi medaljami so Prekmurci dobili največ hrabrostnih medalj, in sicer 1107 bronastih, 480 malih ter 149 velikih srebrnih medalj. Najbolj pomembno medaljo med vojaškimi medaljami, zlato medaljo za hrabrost ali po prekmursko zlato svetinjo, sta dokazano dobila Prekmurca pilot Štefan Hozjan in podčastnik Ludvik Kučan iz Križevcev na Goričkem.

Ključne besede: prekmurski vojaki, prekmurski odlikovanci, vojaška odlikovanja, vojaške medalje, Štefan Hozjan, Ludvik Kučan.

¹ Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, attila.kovacs@guest.arnes.si.

² Prispevek je nastal kot rezultat raziskovalnega programa P5-0081 Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje. Financer raziskovalnega programa je ARIS.

UVOD

Avstro-ogrška vojska je med prvo svetovno vojno iz Prekmurja po nekaterih izračunih mobilizirala približno 25.000 ljudi, kar je, če upoštevamo, da je bilo leta 1910 v Prekmurju popisanih 90.513 prebivalcev,³ več kot polovica takratne moške populacije.⁴ Na podlagi trenutnih raziskav je od mobiliziranih prekmurskih vojakov v štiriletni vojni padlo oziroma umrlo 3277 vojakov.⁵ Čeprav raziskave glede padlih in pogrešanih prekmurskih vojakov med prvo svetovno vojno še niso končane, lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da do bistvenih sprememb ne bo prišlo in da se bo prej omenjeno število le malo spremenilo oziroma povečalo.

Poleg števila padlih in pogrešanih Prekmurcev med prvo svetovno vojno se je v bližnji preteklosti ena izmed raziskav posvečala tudi odlíkovanim prekmurskim vojakom med prvo svetovno vojno. V okviru raziskave je nastal seznam s 1691 imeni prekmurskih vojakov, ki so v času prve svetovne vojne dobili najmanj eno vojaško odlíkovanje.⁶

VOJAŠKA ODLÍKOVANJA V AVSTRO-OGRSKI MONARHIJI

O vojnih odlíkovanjih v avstro-ogrski monarhiji je napisanih kar nekaj temeljnih del. Med publikacijami, napisanimi v nemškem jeziku, bi omenil knjigi *Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*⁷ in *Österreich Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*⁸ ter publikacije Jörga Steinerja.⁹ Tudi madžarski raziskovalci so se posvetili omenjeni tematiki, še posebno bi opozoril na publikaciji *Nagy magyar kitüntetéskönyv*¹⁰ in *Kitüntetések*.¹¹ Omenil bi še publikacije, napisane v slovenskem jeziku. Na prvem mestu bi izpostavil obsežno knjigo Pavla Carja *Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlíkovanja (1757–1918)*,¹² ki prikazuje razvoj odlíkovanj od leta 1757, torej od ustanovitve vojaškega reda Marije Terezije, poseben poudarek pa je na medaljah, podeljenih slovenskim vojakom. Med slovenskimi avtorji, ki so se v svojih publikacijah posvečali omenjeni tematiki, naj

omenim še Janeza J. Švajncerja in Miho Šimaca. Pri prvem bi posebej izpostavil knjigo *Odlíkovanja in znaki na Slovenskem* in članek *Medalja za hrabrost v 1. svetovni vojni*,¹³ Šimac pa se je v več delih posvetil junaškim dejanjem Slovencev med prvo svetovno vojno.¹⁴ V navedenih publikacijah so avtorji temeljito proučevali tematiko vojaških odlíkovanj in medalj v habsburški vojski, zato se v nadaljevanju študije o vojnih odlíkovanjih v avstro-ogrski monarhiji opiram predvsem na njihove ugotovitve.

Vojaška odlíkovanja v današnjem pomenu besede so bila ustanovljena v drugi polovici 18. stoletja po pojavu regularnih vojsk. Njihovo vzdrževanje in delovanje sta vplivala na ustanavljanje novih tipov vojaških redov ter odlíkovanj. Glavni namen vojaških odlíkovanj je bilo nagrajevanje hrabrih in zvestih vojakov. Najbolj cenjeno vojaško odlíkovanje za častnike, poimenovano vojaški red Marije Terezije (*Militär-Maria Theresien Orden*), so v habsburški vojski uved-

3 Az 1910. évi népszámlálása, str. 56–60, 64–66, 78–80, 84–86.

4 Krenn, Prekmurski vojaki v strukturah avstro-ogrske vojske, str. 24.

5 Podatek je avtorju 6. februarja 2025 posredovala Gordana Šovegeš, raziskovalka padlih in pogrešanih prekmurskih vojakov med prvo svetovno vojno. Gordana Šovegeš je o omenjeni tematiki leta 2016 objavila knjigo *Padli in pogrešani*, v kateri je poimensko navedla 2966 prekmurskih vojakov, ki so umrli med prvo svetovno vojno (o tem več v: Šovegeš, *Padli in pogrešani. Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918*, str. 6–11). Po objavi knjige je avtorica nadaljevala raziskave in k seznamu v omenjeni knjigi dodala še 311 imen.

6 V okviru projekta *Prišo je glás*, ki je ob stoletnici prve svetovne vojne potekal v Pomurskem muzeju Murska Sobota, se je avtor članka posvetil raziskavi odlíkovanih prekmurskih vojakov. Ugotovitve raziskave je predstavil v knjigi *Odlíkovanci. Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918*.

7 Měřička, *Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*.

8 Stolzer in Steeb, *Österreich Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*.

9 Npr. Steiner, *Orden und Ehrenzeichen der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Steiner, *Die Militär-Dienstzeichen 1849–1989*.

10 Bodrogi, Molnár in Zeidler, *Nagy magyar kitüntetéskönyv*.

11 Makai in Héri, *Kitüntetések*.

12 Car, *Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlíkovanja*.

13 Švajncer, *Odlíkovanja in znaki na Slovenskem*. Švajncer, *Medalja za hrabrost v 1. svetovni vojni*.

14 Šimac, Iz zlate knjige slovenskih junakov: Anton Polajnar (1890–1944), str. 119–130. Šimac, Pankrac Čilenšek (1892–1981), str. 143–153.

Slika 1

Zlata medalja za hrabrost
z likom cesarja Karla I.
oziroma kralja Karla IV.
Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

li leta 1757,¹⁵ za vojake in podčastnike pa leta 1789 medaljo za hrabrost (*Tapferkeitsmedaille*), ki se je najprej imenovala častni spominski kovanec za hrabrost (*Ehren-Denk Münze für Tapferkeit*).¹⁶ Omenjeni odlikovanji sta do konca prve svetovne vojne oziroma razpada monarhije med častniki, podčastniki in vojaki ohranili svoj ugled. Navedena primera hkrati kažeta na to, da je bilo v habsburški vojski podeljevanje medalj ločeno in da so bile nekatere medalje namenjene le častnikom.¹⁷

V 19. stoletju so k omenjenima odlikovanjema dodali še druga, in sicer avstrijski cesarski red železne krone, vojaški zaslužni križec, vojaško zaslužno medaljo ali Signum Laudis in druga. Nekatere medalje so podobno kot redovi imele več stopenj. Tako je imela medalja za hrabrost, ki je bila ustanovljena z dvema stopnjama, med prvo svetovno vojno štiri stopnje, in sicer zlato, srebrno medaljo za hrabrost 1. in 2. stopnje ter bronasto. Vojaki, ki so pridobili prve tri stopnje, so bili upravičeni do mesečnih denarnih prejemkov oziroma doklad. Za bronasto medaljo, ki so jo uvedli leta 1915, dobitniki oziroma nosilci niso dobivali denarnih prejemkov. Istega leta so uvedli novost, da so lahko isto stopnjo medalje podelili štirikrat. To so uredili tako, da so odlikovanci namesto še ene medalje dobili kovinsko ploščico, ki so jo dodali na trak medalje. Medalje so se po predpisu nosile na levi strani prsi, centimeter pod ovratnikom. Po stopnji najvišje medalja je bila pripeta na sredini, nižje pa so se

vrstile proti rami. Avstro-ogrske medalje imajo večinoma na prvi strani podobo vladarja. Na medaljah, podeljenih med prvo svetovno vojno, je bila na prvi strani podoba Franca Jožefa, pozneje pa njegovega naslednika Karla.

Odlikovanja v avstro-ogrski vojski so med prvo svetovno vojno podeljevali predvsem vojakom, ki so se udeležili bojev na frontah. Dobivali so jih tudi civilisti, ki so z delovanjem v ozadju fronte pripomogli k uspešnemu vojskovanju. Medalje so dobivale še žene ali starši vojakov, ki so padli v vojni. Tako je bilo pri Francu Balažicu, o katerem je poročal časopis *Novine*¹⁸: »Balažic Ferenc iz Melinec, 20. domobranski regiment je 12. maja junaško smrt mro. Te dni je prišla na dom njegovega očca Balažic Martin velika srebrna i bronasta svetinja. Ka je nej mogo prek vzeti – je prek vzeo očca.«¹⁹

VIRI O ODLIKOVANIH PREKMURSKIH VOJAKIH

V uvodu članka sem že omenil, da sem v okviru raziskave sestavil seznam s 1691 imeni prekmurskih vojakov, ki so med prvo svetovno vojno dobili najmanj eno vojaško odlikovanje. Številni med njimi so bili večkrat odlikovani, kot na primer Geza Benko iz Tešanovcev, ki je dobil pet različnih medalj, od tega dvakrat srebrno medaljo za hrabrost 2. stopnje, tako da je bil skupaj odlikovan šestkrat.²⁰ Seznam odlikovanih prekmurskih vojakov sem sestavil na podlagi virov, ki so v vojaškem arhi-

15 Vojaški red Marije Terezije so podeljevali častnikom, ki so initiativno ali pogumno odločilno vplivali na konec bitke, sprejem v vojaški red Marije Terezije pa je pomenil tudi povzdignjenje v plemiški stan. Poveljnik avstro-ogrskih sil na soški fronti Svetozar Borojevič von Bojna je na primer za zasluge za vodenje bitke na soški fronti dobil vojaški red Marije Terezije, hkrati pa je bil povzdignjen v plemiški stan baron.

16 Pred ustanovitvijo medalje za hrabrost so vojakom, ki so se izkazali v bojih, podeljevali zlatnik, zato tudi tako prvotno ime medalje, ki je hkrati posnemala obliko zlatnikov.

17 Taka medalja je bila na primer vojaška zaslužna medalja oziroma Signum Laudis.

18 *Novine* je bil osrednji tednik katoliške usmeritve za »Vogrske Slovence« oziroma Slovence v Prekmurju. Prva številka je izšla leta 1913, tednik pa je neprekinjeno izhajal do okupacije Prekmurja leta 1941.

19 Odlikovan po smrti, *Novine* 43/1917, str. 4.

20 Kovács, *Odlikovanci*, str. 22.

vu v Budimpešti²¹ in na Dunaju²², na podlagi časopisov, ki so med prvo svetovno vojno izhajali v Prekmurju, na podlagi med drugo svetovno vojno izdanih madžarskih publikacij oziroma knjig in terenskega dela med prebivalci Prekmurja.

Največ prekmurskih vojakov, predvsem iz murskosoboškega in monoštrškega okraja, je služilo v 83. cesarsko-kraljevem pehotnem polku.²³ V tako imenovanem železnem dandarju²⁴ so služili večinoma mobiliziranci iz Železne županije, kamor sta omenjena okraja spadala v času avstro-ogrske monarhije. V vojaškem arhivu v Budimpešti se je ohranila matična knjiga odlikovancev 83. cesarsko-kraljevega pehotnega polka. V njej so bili poleg seznama imen odlikovanih vojakov polka navedeni tudi kraji rojstva, kar mi je omogočilo identifikacijo odlikovanih oseb iz Prekmurja, ki so služile v omenjenem polku. S pomočjo matične knjige odlikovancev mi je uspelo poimensko navesti 972 vojakov, ki so bili po rodu iz Prekmurja in so med prvo svetovno vojno dobili najmanj eno odlikovanje.²⁵ Nadaljnje raziskave polkov, v katerih so služili Prekmurci, niso bile uspešne. Matična knjiga odlikovancev 20. madžarskega kraljevega (honvéd) pehotnega polka, v katerem je služilo največ Prekmurcev iz dolnjega, ravenskega dela Prekmurja (dolnjelendavski okraj), se je sicer ohranila, vendar pa ob imenih odlikovanih vojakov niso navedeni kraji rojstev, kar mi je onemogočilo raziskavo.²⁶ V vojaškem arhivu na Dunaju sem pregledoval predvsem osebne dokumente prekmurskih vojakov, med drugim mi je tu uspelo najti predloga za zlato medaljo dveh Prekmurcev.

Med prvo svetovno vojno so v Prekmurju izhajali trije časopisi, in sicer *Muraszombat és Vidéke* in *Alsólendvai Híradó* v madžarskem jeziku ter *Novine* v prekmurskem narečju. Vsi trije časopisi so poročali o vojni in med drugim objavljali podatke o odlikovanih prekmurskih vojaki. Med njimi je še zlasti izstopal osrednji časopis murskosoboškega okraja tednik *Muraszombat és Vidéke*, ki je po mojih raziskavah v štirih letih poimensko navedel 707 prekmurskih vojakov, odlikovanih za vojaške zasluge oziroma izkazano hra-

brost. Bistveno manj odlikovanih vojakov sta navedla tednik *Alsólendvai Híradó*, ki je izhajal v središču dolnjelendavskega okraja, in *Novine*, časopis madžarskih Slovencev. V prvem so v štirih letih vojne navedli 54 odlikovanih vojakov,²⁷ v *Novinah* pa 58 imen vojakov z vsaj enim odlikovanjem.

Med drugo svetovno vojno, natančneje po okupaciji Prekmurja, je na Madžarskem izšlo kar nekaj knjig, v katerih so bili poleg obravnave zgodovine, geografskih, narodopisnih in gospodarskih razmer, vojaške preteklosti in drugega v tako imenovanih južnih pokrajinah (*Délvidék*)²⁸ še sezname vojakov, ki so bili po rodu z na novo priključenih ozemelj, so se med prvo svetovno vojno bojevali v enotah avstro-ogrske vojske in bili v času izida knjig še živi. Poleg osnovnih podatkov o vojaku, torej datuma in kraja rojstva ter vojaške enote, v kateri se je vojak bojeval, so navadno navedli tudi vojaške medalje oziroma odlikovanja, ki jih je omenjeni človek dobil med vojno. V okviru raziskave sem odkril pet knjig, v katerih so navedeni podatki o odlikovanih prekmurskih vojaki, in sicer *A Délvidék hadtörténete*,²⁹ *A magyar katona*,³⁰ *A frontharcos eszme szolgálatában*,³¹ *Visszatért Délvidék*³² ter *Délvidéki emlékkönyv*.³³

²¹ Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Levéltár, Budimpešta.

²² Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Dunaj.

²³ Krenn, Prekmurski vojaki v strukturah avstro-ogrske vojske 1914–1918, str. 25–26.

²⁴ 83. cesarsko-kraljevi pehotni polk je zaradi junaške borbe v Karpatih na začetku leta 1915 dobil vzdevek železen dandar. Pohvalnost 83-ga pešpolka, *Novine* 19/1915, str. 3.

²⁵ HM HIM HL, VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok. Cs. és kir. 83. gyal. ezr. segédkönyv.

²⁶ HM HIM HL, VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok. A kir. 20. honv. gyal. ezr. segédkönyv.

²⁷ Podrobneje o vojaških odlikovancih v časopisu *Alsólendvai Híradó* glej Kovács, Első világháborús katonai kitüntettek az Alsólendvai Híradó tükrében, str. 82–98.

²⁸ Južne pokrajine (po madžarsko *Délvidék*) so bila območja, ki so v obdobju avstro-ogrske monarhije predstavljala del ogrske polovice dvojne monarhije, v času med obema svetovnima vojnoma pa so spadala k Jugoslaviji in jih je Madžarska pridobila po aprilu 1941. To so bili Prekmurje, Medžimurje, Baranja in Bačka.

²⁹ De Sgardelli, *A Délvidék hadtörténete*.

³⁰ Ajtay, *A magyar katona*.

³¹ Kertész in De Sgardelli, *A frontharcos eszme szolgálatában*.

³² Csuka, *Visszatért Délvidék*.

³³ Gyimesy, *Délvidéki emlékkönyv*.

Poleg v naštetih pisnih virih mi je uspelo kar nekaj odlikovanih prekmurskih vojakov identificirati med terenskim delom oziroma v prekmurskih družinah, ki so ohranile vojaške fotografije svojih prednikov in z njimi povezane zgodbe. Na nekaterih fotografijah se da na prsih vojakov razločno razbrati vrsto odlikovanja oziroma medalje.

PREKMURSKI VOJAKI IN ODLIKOVANJA

Prekmurkim vojakom, podčastnikom in častnikom, ki so se bojevali v prvi svetovni vojni, so podelili 25 odlikovanj avstro-ogrske monarhije. Med njimi po številu podeljenih odlikovanj posebej izstopajo medalje za hrabrost, ki so si jih vojaki med štiriletnim vojskovanjem največ pridobili. Po številu podeljenih odlikovanj medaljam za hrabrost sledijo Karlov četni križec, ranjeniška medalja in zaslužni križci na vojnem traku.

Med odlikovanji, ki so jih dobili Prekmurci, posebej izstopajo vojaški redovi, ki so jih podeljevali le za res velike zasluge. Na podlagi seznama odlikovancev so med Prekmurci podelili dva redova, in sicer red železne krone³⁴ in red Franca Jožefa.³⁵ Red železne krone so dobili štirje Prekmurci. Podpolkovnik Károly (Karel) Bellosics iz Dolnje Lendave (danes Lendava) in major György (Jurij) Kühn iz Dolnjega Lakoša sta dobila red železne krone 3. stopnje z vojnim okrasjem, stotnik grof Tivadar Széchenyi, lastnik gornjelendavskega (danes Grad na Goričkem) gospostva, in Edmund ali Odon (Ödön) Zorko, po činu poročnik iz Beltincev, pa sta poleg vojnega okrasa dobila še »meča«, torej red železne krone 3. stopnje z vojnim okrasjem in meči. Red Franca Jožefa so dokazano dobili najmanj trije Prekmurci. Vojna kurata oziroma duhovnika Anton Mintek iz Murske Sobote in dr. Imre (Mirko) Toma iz Dolnje Lendave sta dobila red Franca Jožefa – vitez z vojnim okrasjem, štabni zdravnik po stopnji majorja Mihály (Mihael) Skrilecz iz Murske Sobote pa je dobil red Franca Jožefa – vitez z vojnim okrasjem in meči.³⁶

Podobno kot vojaški redovi sta bili tudi odlikovanji vojaški zaslužni križec³⁷ in vojaška zaslužna

medalja ali Signum Laudis³⁸ po latinskem napisu na zadnji strani medalje, namenjeni le častnikom habsburške vojske. Med prekmurskimi častniki so štirje dobili vojaški zaslužni križec 3. stopnje z vojnim okrasjem za izjemne in hvalevredne zasluge v vojni, ena izmed medalj pa je bila z meči. Med prejemniki so bili že omenjeni podpolkovnik Károly (Karel) Bellosics in rezervni poročniki Géza Grodek, János (Janez) Koller ter József (Jožef) Waltersdorfer. Vsi štirje so bili iz Dolnje Lendave, Grodek in Waltersdorfer pa celo sodelavca v civilu v Dolnjelendavski hranilnici (Alsólendvai Takarékpénztár).³⁹ János (Janez) Koller, ki je bil po poklicu učitelj in je poučeval v rimskokatoliški šoli v Dolnji Lendavi, si je vojaški zaslužni križec 3. stopnje z vojnim okrasjem z meči zaslužil s »hrabro in neustrašno držo« v deseti soški bitki.⁴⁰

34 Napoleon I. Bonaparte je avstrijski cesarski red železne krone ustanovil 5. junija 1805 v spomin na svoje kronanje v Milanu. Po padcu Napoleona je ta red na prvi dan leta 1816 obnovil cesar Franc I. kot vladar italijanskih dežel. Red je imel od začetka tri stopnje. Leta 1860 so uvedli vojno okrasje, konec leta 1916 pa še meče za zasluge na bojnem polju.

35 Avstrijski cesarski red Franca Jožefa je ustanovil cesar Franc Jožef ob prvi obletnici svojega vladanja, 2. decembra 1849. Red je imel najprej tri stopnje, in sicer veliki križ, komtur ter vitez. Leta 1869 so uvedli stopnjo komtur z zvezdo, leta 1901 pa še stopnjo oficir. Kadar je bil red podeljen za vojne zasluge, je dobil oziroma imel vojno okrasje, torej zeleno emajliran venček na okrasju. Na začetku leta 1916 je za zasluge pred sovražniki red podeljeval z meči.

36 Kovács, *Odlikovanci*, str. 21, 47, 70, 80, 106, 111, 120.

37 Na pobudo feldmaršala Radetzkega je cesar Franc Jožef 22. oktobra 1849 za častnike ustanovil odlikovanje vojaški zaslužni križec, ki je imel ob ustanovitvi le eno stopnjo. 23. septembra 1914 so ga razširili na tri stopnje, poleg tega so dodali še vojno dekoracijo za posebna dejanja pred sovražnikom. V začetku leta 1916 so uvedli za vojaške zaslužne križce prekrizana meča »za hrabri ali uspešni nastop pred sovražnikom«.

38 Vojaška zaslužna medalja (Signum Laudis), ki je bila ustanovljena 12. marca 1890, se je podeljevala častnikom (in uradnikom podobne stopnje) tako v miru kot vojni, razlika pa je bila le v trakovih, na katerih je visela medalja. Prvotni bronasti medalji so leta 1911 dodali srebrno medaljo, aprila 1916 pa še veliko vojaško zaslužno medaljo, ki je bila rezervirana le za generale. Od konca leta 1916 se je lahko vojaška zaslužna medalja podelila tudi z meči. Vojaška zaslužna medalja je bila najnižja po stopnji med odlikovanji, ki so bila namenjena avstro-ogrskim častnikom.

39 Kitüntetett hősök, AH 3/1917, str. 3.

40 Kitüntetett alsólendvai tanítók, AH 34/1917, str. 3.

Preglednica 1Seznam avstro-ogrskih medalj, ki so jih med prvo svetovno vojno dobili vojaki, podčastniki in častniki iz Prekmurja⁴¹Vir: Kovács, *Odlikovanci, Prišlo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918*, str. 7–11.

Slovensko poimenovanje Magyar elnevezés Deutsche Bezeichnung		Kratika	Število medalj
MEDALJE ZA HRABROST Vitézségi érmek Tapferkeitsmedaillen			
1	bronasta medalja za hrabrost Bronz Vitézségi Érem Bronzene Tapferkeitsmedaille	OB	1107
2	srebrna medalja za hrabrost 2. stopnje Ezüst Vitézségi Érem 2. osztálya Silberne Tapferkeitsmedaille 2. Klasse	O2	480,⁴² 38/2
3	srebrna medalja za hrabrost 1. stopnje Ezüst Vitézségi Érem 1. Osztálya Silberne Tapferkeitsmedaille 1. Klasse	O1	149,⁴³ 11/2, 1/3
4	zlata medalja za hrabrost Arany Vitézségi Érem Goldene Tapferkeitsmedaille	O – ZMH	3
ZASLUŽNI KRIŽEC Érdemkereszt Verdientskreuz			
5	železni zaslužni križec na vojnem traku Vas Érdemkereszt hadiszalagon Eisernes Verdientskreuz am Band der Tapferkeitsmedaille	EVK a. b. O	63
6	železni zaslužni križec s krono na vojnem traku Koronás Vas Érdemkereszt hadiszalagon Eisernes Verdientskreuz mit Krone am Band der Tapferkeitsmedaille	EVK a. b. O m. Kr.	14
7	srebrni zaslužni križec na vojnem traku Ezüst Érdemkereszt hadiszalagon Silbernes Verdientskreuz am Band der Tapferkeitsmedaille		9
8	srebrni zaslužni križec s krono na vojnem traku Koronás Ezüst Érdemkereszt hadiszalagon Silbernes Verdientskreuz mit Krone am Band der Tapferkeitsmedaille		19,⁴⁴ 1/2
9	zlati zaslužni križec na vojnem traku Arany Érdemkereszt hadiszalagon Goldene Verdients Kreuz am Band der Tapferkeitsmedaille		4
10	zlati zaslužni križec s krono na vojnem traku Koronás Arany Érdemkereszt hadiszalagon Goldenes Verdientskreuz mit Krone am Band der Tapferkeitsmedaille		6

AVSTRIJSKI CESARSKI RED ŽELEZNE KRONE Osztrák Császári Vaskorona Rend Österreichisch-kaiserlicher Orden der Eisernen Krone		
11	avstrijski cesarski red železne krone 3. stopnje z vojnim okrasjem Osztrák Császári Vaskorona Rend 3. osztálya hadidíszítménnyel Österreichisch-kaiserlicher Orden der Eisernen Krone 3. Klasse mit Kriegsdekoration	2
12	avstrijski cesarski red železne krone 3. stopnje z vojnim okrasjem in meči Osztrák Császári Vaskorona Rend 3. osztálya hadidíszítménnyel és kardokkal Österreichisch-kaiserlicher Orden der Eisernen Krone 3. Klasse mit Kriegsdekoration und mit Schwertern	2

AVSTRIJSKI CESARSKI RED FRANCA JOŽEFA Osztrák Császári Ferenc József Rend Kaiserlich-Österreichischer Franz Joseph Orden		
13	red Franca Jožefa – vitez z vojnim okrasjem Osztrák Császári Ferenc József Rend lovagkeresztje hadiszalagon Kaiserlich-Österreichischer Franz Joseph Orden	2
14	red Franca Jožefa – vitez z vojnim okrasjem in meči Osztrák Császári Ferenc József Rend lovagkeresztje hadiszalagon, kardokkal Kaiserlich-Österreichischer Franz Joseph Orden mit Schwertern	1

VOJAŠKA ZASLUŽNA MEDALJA – SIGNUM LAUDIS Katonai Érdemérem (Signum Laudis) Militärverdienstmedaille (Signum Laudis)		
15	bronasta vojaška zaslužna medalja na traku vojaškega zaslužnega križca Bronz Katonai Érdemérem a katonai érdemkereszt szalagján Bronzene Militärverdienstmedaille am Bande des Militärverdienstkreuzes	18, ⁴⁵ 3/2
16	bronasta vojaška zaslužna medalja na traku vojaškega zaslužnega križca z meči Bronz Katonai Érdemérem a katonai érdemkereszt szalagján, kardokkal Bronzene Militärverdienstmedaille am Bande des Militärverdienstkreuzes mit Schwertern	7, ⁴⁶ 1/2

VOJAŠKI ZASLUŽNI KRIŽEC Katonai Érdemkereszt Militärverdienstkreuz		
17	vojaški zaslužni križec 3. stopnje z vojnim okrasjem Katonai Érdemkereszt 3. osztálya hadidíszítménnyel Militärverdienstkreuz 3. Klasse mit Kriegsdekoration	3
18	vojaški zaslužni križec 3. stopnje z vojnim okrasjem in meči Katonai Érdemkereszt 3. osztálya hadidíszítménnyel és kardokkal Militärverdienstkreuz 3. Klasse mit Kriegsdekoration und mit Schwertern	2

DUHOVNIŠKI ZASLUŽNI KRIŽEC**Tábori Lelkészi Érdemkereszt****Geistliches Verdientskreuzt**

19	duhovniški zaslužni križec 2. stopnje na rdeče-belem traku Tábori Lelkészi Érdemkereszt 2. osztálya vörös-fehér szalagon Geistliches Verdientskreuzt 2. Klasse am Kriegsband	2
20	zaslužni križec za duhovnike 2. stopnje na rdeče-belem traku z meči Tábori Lelkészi Érdemkereszt 2. osztálya vörös-fehér szalagon Geistliches Verdientskreuzt 2. Klasse am Kriegsband mit Schwertern	1

DRUGE MEDALJE

21	spominski križec za mobilizacijo 1912–1913 1912–1913-as Emlékkereszt Erinnerungskreuz 1912–1913	14
22	oznaka za vojno službo 3. stopnje za moštvo (šest let) Katonai Legénységi Szolgálati Jel 3. osztálya (6 év) Militärdienstzeichen 3. Klasse für Mannschaft (6 Jahre)	17
23	ranjeniška medalja Sebesültek Érmé Verwundetenmedaille	119,⁴⁷ 7/2, 2/3
24	Karlov četni križ Károly Csapatkereszt Karl Truppenkreuz	472
25	bronasta medalja Rdečega križa z vojnim okrasjem Vöröskereszt Bronz Díszérme hadidíszítménynel Bronzenes Ehrenzeichen vom Roten Kreuz mit Kriegsdekoration	1

⁴¹ Poleg slovenskega poimenovanja sta v preglednici navedeni tudi madžarsko in nemško ime odlikovanj, saj jih v virih za Prekmurje najdemo predvsem v teh dveh jezikih.

⁴² Število 38/2 pomeni, da je bilo 38 vojakov za vojne zasluge dvakrat nagrajenih s srebrno medaljo 2. stopnje.

⁴³ Od 149 dobitnikov srebrne medalje za hrabrost 1. stopnje jih je 11 dvakrat dobilo enako medaljo, en človek, in sicer pilot Štefan Hozjan, pa celo trikrat.

⁴⁴ En človek od 19 je srebrni zaslužni križ s krono na vojnem traku dobil dvakrat.

⁴⁵ Trije nagrajeni častniki iz Prekmurja so bronasto vojaško zaslužno medaljo na traku vojaškega zaslužnega križca dobili dvakrat.

⁴⁶ Eden od sedmih častnikov je bronasto vojaško zaslužno medaljo na traku vojaškega zaslužnega križca dobil dvakrat.

⁴⁷ Sedem ranjencev je ranjeniško medaljo dobilo dvakrat, dva vojaka pa celo trikrat.

Prekmurski častniki so dobili bistveno več vojaških zaslužnih medalj oziroma odlikovanj Signum Laudis kot prej omenjenih vojaških zaslužnih križcev, in sicer 28 medalj z napisom Signum Laudis. Na podlagi seznama je 18 častnikov dobilo bronasto zaslužno medaljo na traku vojaškega zaslužnega križca, trije med njimi pa so si jo lahko nadeli dvakrat. Po poročanju časopisa *Muraszombat és Vidéke* si je rezervni poročnik Štefan (István) Malačič, v civilu sicer uslužbenec Poljedelske banke (Mezőgazdasági Bank) v Murski Soboti, za svoja junaška dejanja na ruski fronti prislužil več odlikovanj, med njimi tudi bronasto zaslužno medaljo na traku vojaškega zaslužnega križca.⁴⁸ Med tremi častniki, ki so jim omenjeno medaljo na prsi pripeli dvakrat, je bil tudi János (Janez) Kovács iz Dolnje Lendave, saj se je kot rezervni topniški častnik izkazal v bojih.⁴⁹ Sedem častnikov je dobilo bronasto zaslužno medaljo na traku vojaškega zaslužnega križca z meči, edini med njimi, ki je dobil kar dve medalji z meči, pa je bil Endre (Andrej) Saáry iz Murske Sobote, poročnik v rezervi v 83. cesarsko-kraljevem pehotnem polku.⁵⁰

Vojaške medalje so se podeljevale tudi duhovnikom ali vojnim kuratom, ki so se izkazali pri svojem delovanju v bojih. Zanje je že leta 1801 cesar Franc II. ustanovil odlikovanje duhovniški zaslužni križec.⁵¹ Med prvo svetovno vojno so jo dobili najmanj trije duhovniki iz Prekmurja. Duhovnika Jožef Krantz in Anton Mintsek sta dobila zaslužni križ za duhovnike 2. stopnje na rdeče-belem traku, duhovnik Jožef Ragašič pa zaslužni križ za duhovnike 2. stopnje na rdeče-belem traku z meči. Časopis za madžarske Slovence *Novine* je 7. februarja 1915 poročal o tem, da je duhovnik Anton Mintsek dobil duhovniški križec 2. stopnje: »Mintsek Anton, vojaški duhovnik, ki je zleženj z Sobote, je dobo duhovniški zaslužni križ 2. razreda na belo rdečem traku od apostolskoga krála zavolo svojega junáštva, ka je med nevarnostjov svojega žitka oskblávo mirajoče vojáke, kda so njemi rusi i levo roko prestrelili.«⁵²

Zaslužni križ kot odlikovanje za civilne zasluške je ustanovil cesar Franc Jožef leta 1849 ob prvi

obletnici svojega prihoda na oblast.⁵³ V »veliki vojni« so med Prekmurci podelili najmanj 115 zaslužnih križev različnih stopenj. Na podlagi raziskav je najmanj 76 Prekmurcev dobilo železni zaslužni križ, med njimi je bilo podeljenih 63 železnih zaslužnih križev na vojnem traku in 14 železnih zaslužnih križev s krono na vojnem traku. Srebrni zaslužni križ na vojnem traku je dobilo devet vojakov iz Prekmurja, srebrni zaslužni križ s krono na vojnem traku 19 Prekmurcev in János (Janez) Tivadar iz Dolnje Lendave ga je dobil dvakrat. Zlati zaslužni križ na vojnem traku oziroma zlati zaslužni križ s krono na vojnem traku je dobilo deset Prekmurcev. Časopis *Novine* je o podelitvi zlatega zaslužnega križa poročal tako: »Raščan Štefan z Male Polone je dobo vitežki zlati križ i kaprolsko saržo zato ka je med nevarnostjo lastnoga življena ogledno i našemi vojaškomi poveljništvi naznana postojanke ruske. Bog daj vogrskoj domovini vnogo takšnih hrabrih slovenskih dečkov!«⁵⁴

Zadnji habsburški cesar Karel I. je kot ogrski kralj Karel I. kmalu po prevzemu vladarske funkcije konec leta 1916 zasnoval spominsko medaljo Karlov četni križec,⁵⁵ avgusta 1917 pa še ranjeniško medaljo.⁵⁶

⁴⁸ Kitüntetés, *MéV* 42/1916, str. 3–4.

⁴⁹ Kitüntetés, *AH* 45/1916, str. 3.

⁵⁰ Kitüntetés, *MéV* 48/1917, str. 3.

⁵¹ Zaslužni križ za duhovnike, ustanovljen 23. novembra 1801, se je duhovnikom lahko podeljeval kot zlati ali srebrni zaslužni križ. Cesar oziroma kralj Franc Jožef je 9. maja 1911 zlati zaslužni križ preimenoval v zaslužni križ 1. stopnje za duhovnike, srebrni zaslužni križ pa v zaslužni križ 2. stopnje za duhovnike.

⁵² Odlikovanje, *Novine* 6/1915, str. 3.

⁵³ Vojaški zaslužni križ je najprej imel štiri stopnje, in sicer zlati križ, zlati križ s krono, srebrni križ ter srebrni križ s krono, 1. aprila 1916 pa so uvedli oziroma ustanovili še železni križ in železni križ s krono. Med prvo svetovno vojno so v nasprotju z mirnodobnim časom, ko so jih podeljevali na rdečem traku, zaslužne križe podeljevali na vojnem traku. »Lahko bi rekli, da so zaslužne križce dobili vsi tisti, katerih zasluške niso zadoščale za red Franca Jožefa, ki je bil po stopnji najnižji avstrijski red.« *Car, Slovenci – junaki avstrijskih armad*, str. 290.

⁵⁴ Odlikovanje ednoga našega slovenskoga dečka, *Novine* 1/1915, str. 5.

⁵⁵ Karlov četni križ so dobili vojaki, ki so na bojišču prebili najmanj 12 tednov ali so sodelovali v najmanj eni bitki. Odlikovanje se je podeljevalo pripadnikom vseh rodov vojske.

⁵⁶ Ranjeniško medaljo so prvič podelili šele leta 1918. Število črtic oziroma podelitev je pomenilo število v vojni dobljenih ran.

Slika 2

Karlov četni križec so dobili vojaki, ki so na bojišču prebili najmanj 12 tednov.
Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

Za odlikovanje Karlov četni križec, ki je bil v obliki križa in je imel na zadnji strani majhno cesarsko in kraljevo krono, pod njima pa monogram C (Carolus), je na podlagi pregledanih virov imelo »pravico nošenja« najmanj 472 vojaških oseb. Ranjeniško medaljo je dobilo najmanj 108 Prekmurcev, nekateri tudi večkrat, na primer posestnik Antal (Anton) Litrop iz Dolnje Lendave, ki je kot narednik služil pri 1. poljskem topniškem polku in bil trikrat ranjen, zato je medaljo dobil trikrat oziroma je imela medalja tri črte.⁵⁷

Omenil bi še dve medalji, in sicer spominski križec za mobilizacijo 1912–1913 ter oznako za vojaško službo 3. stopnje za moštvo (šest let). Zaradi balkanskih vojn v letih 1912 in 1913 je Avstro-Ogrska izvedla mobilizacijo svoje vojske. Po podpisu miru v Bukarešti leta 1913 je cesar Franc Jožef I. ustanovil odlikovanje za tiste vojake, ki so bili mobilizirani in najmanj štiri tedne v redni vojaški službi. Vseh 14 Prekmurcev, za katere je bilo ugotovljeno, da so dobili omenjeno spominsko medaljo, se je pozneje udeležilo tudi bojev v prvi svetovni vojni. To velja tudi za oznako oziroma križ za dolgoletno (šest let) službovanje, saj je vseh 17 vojakov, ki so si lahko pripeli omenjeno medaljo, zaradi prve svetovne vojne v vojaških enotah avstro-ogrske vojske služilo najmanj šest let.

PREKMURSKI VOJAKI IN »SVETINJE ZA HRABROSTNE«

Za konec sem pustil medaljo za hrabrost ali svetinje, kot so jih imenovali v prekmurščini. Medaljo za hrabrost je leta 1789 ustanovil cesar oziroma kralj Jožef II. Najprej sta za hrabrost obstajali le zlata in srebrna medalja. Leta 1848 so ustanovili še tako imenovano malo srebrno medaljo. Za vse tri našete medalje za hrabrost, in sicer zlato in srebrno medaljo za hrabrost 1. ter 2. stopnje, so dobitniki dobivali mesečne denarne prejemke oziroma doklade. Po prvih velikih bitkah v prvi svetovni vojni 14. februarja 1915 so uvedli še bronasto medaljo za hrabrost, za katero pa dobitniki oziroma nosilci medalj niso dobivali denarnih prejemkov.⁵⁸

Na podlagi popisa so si Prekmurci priborili največ bronastih medalj za hrabrost, in sicer 1107. Številni vojaki so si bronasto medaljo prislužili večkrat. Gostilničar Károly (Karel) Pojbič iz (Dolnje) Lendave je bil na primer z omenjeno medaljo odlikovano celo trikrat. Pojbič je kot 50-odstotni invalid ob koncu vojne dobil tudi ranjeniško medaljo.⁵⁹ Podobno kot Pojbič sta si bronasto medaljo za hrabrost trikrat priborila vojaka 83. cesarsko-kraljevega pehotnega polka Karel Ficko iz Kančevca in Karel Flisar iz Veščice.

Po številu podeljenih medalj med prekmurškimi vojaki je bronasti medalji za hrabrost sledila srebrna medalja za hrabrost 2. stopnje ali mala srebrna medalja. Prekmurcem je bilo podeljenih najmanj 480 malih srebrnih medalj, 38 Prekmurcev pa si jo je prislužilo celo dvakrat. Med njimi je bil tudi Jožef Bukovec s Kobilja, po poklicu poljedelec, ki je služil pri 41. težkem topniškem polku in se bojeval na ruskem bojišču ter soški fronti. Poleg dveh malih srebrnih medalj je dobil še veliki srebrni medalji in bronasto

⁵⁷ De Sgardelli, *A Délvidék hadtörténete*, str. 254.

⁵⁸ Podrobno o medaljah za hrabrost v habsburški vojski v slovenskem jeziku glej: Car, *Slovenci – junaki avstrijskih armad*, str. 114–164. Švajncar, *Medalja za hrabrost v 1. svetovni vojni*, str. 58–73. Šimac, *Pankrac Čilenšek (1892–1981)*, str. 143–153.

⁵⁹ De Sgardelli, *A Délvidék hadtörténete*, str. 331.

Slika 3

Večkrat odlikovani vodnik telegrafskih enot Jožef Toplak iz Dolnje Lendave na uniformi nosi vseh šest svojih medalj, ki so razporejene po predpisu na levi strani prsi. Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

medaljo za hrabrost, Karlov četni križec, ker pa je bil dvakrat ranjen, je bil dvakrat odlikovan še z ranjeniško medaljo.⁶⁰

Srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje, bolj znano kot velika srebrna medalja, so podelili najmanj 136 Prekmurcem, med njimi jih je 11 to medaljo dobilo dvakrat, pilot Štefan Hozjan pa celo trikrat. Med 11 Prekmurci, ki so si to medaljo lahko pripeli dvakrat, je bil tudi Franc Rogač iz Nuskove na Goričkem. Rogač je bil ob dveh velikih srebrnih medaljah odlikovan še z malima srebrnima medaljama in bronasto medaljo za hrabrost, prislужil pa si je še železni zaslužni križec na vojnem traku. Vpogled v vojaški dosje Jožefa Toplaka iz Dolnje Lendave nam pokaže, za katera junaška dejanja so vojaki lahko dobili veliko srebrno medaljo za hrabrost: »Med napadom v gorovju Tonale dne 13., 14., in 15. junija 1918 je v kljub močnemu sovražnemu topovskemu in mnskemu ognju uspel spostaviti in obdržati telegrafsko zvezo, in samo njegovi zgledni osebni hrabrosti gre zahvala, da se je zveza s prvo bojno linijo obdržala.«⁶¹

PREKMURCI, ODLIKOVANI Z »ZLATO SVETINJO«

Kar je za častnike pomenil vojaški red Marije Terezije, je bila za vojake in podčastnike zlata medalja za hrabrost ali po prekmursko zlata svetinja. Zlata medalja za hrabrost je bila najbolj cenjena in priljubljena medalja v habsburški vojski, podeljevali pa so jo le za res izjemna junaška dejanja. Na to kaže tudi dejstvo, da je bilo v štirih letih prve svetovne vojne v avstro-ogrski vojski podeljenih približno 4800 zlatih medalj za hrabrost.⁶²

Najžlahtnejšo medaljo za hrabrost naj bi dobili trije Prekmurci. Pilot Štefan Hozjan (Huzjan), ki se je rodil v Brezovici pri Veliki Polani, in Ludvik Kučan iz Križevcev na Goričkem, ki je služil v 18. madžarskem kraljevem (honvéd) pehotnem polku, sta dokazano dobila zlato medaljo za hrabrost. Zlato medaljo naj bi po podatkih v knjigi o zgodovini 83. cesarsko-kraljevega pehotnega polka dobil še Zoltán Šiftar iz Puževcev, ki je kot podčastnik služil v 83. cesarsko-kraljevem pehotnem polku. Monografija polka, ki je izšla leta 1934, Šiftarja poimensko navaja med dobitniki zlate medalje za hrabrost.⁶³ Prav tako njegovo ime kot dobitnika zlate medalje za hrabrost najdemo v matični knjigi 83. cesarsko-kraljevega pehotnega polka.⁶⁴ Prejema zlate medalje raziskave v vojaških arhivih v Budimpešti in na Dunaju ter pregled vojaških uradnih listov niso potrdili.

»Zlato svetinjo« oziroma zlato medaljo za hrabrost sta dokazano dobila dva Prekmurca. Kot prvi je zlato medaljo dobil v Brezovici v bližini Dolnje Lendave leta 1894 rojeni Štefan (István) Hozjan (tudi Huzjan, Huzian ali Hozján). Družina Hozjan se je pozneje preselila v Doljno Lendavo, kjer se je mladi Štefan izučil za ključavničarja. Leta 1913 je šel služiti vo-

⁶⁰ Prav tam, str. 61.

⁶¹ HM HIM HL, VII. 243. I. VH, Kitüntetési javaslatok. 77029/le-génységi (Másolat, 44567/1942) – Toplak Josef.

⁶² Steiner, *Heldenwerk 1914–1918*, predgovor.

⁶³ Dorombay, *A volt cs. és kir. 83-as és 106-os gyalogezredek története*, str. 191.

⁶⁴ HM HIM HL, VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok. Cs. és kir. 83. gyal. ezr. segédkönyv (1. lkt. d.).

Zu Nr. *Kes Inn No. 69*

1282 1

Vir: ÖSTA/KA. Belohnungsakten. št. 609132.

jaški rok najprej v Aspern, nato pa v Dunajsko Novo mesto (Wiener Neustadt), kjer so ga poslali na šolanje za pilota, kar je uspešno končal 20. oktobra 1914. Po šolanju so ga kot vojnega pilota poslali na rusko bojišče. Najprej je opravljal izvidniške polete, pozneje pa je že sodeloval v zračnih bitkah. Prvo letalsko zmago je junija 1915 dosegel proti ruskemu letalu.⁶⁵ Sredi leta 1916 so ga premestili na soško fronto, kjer se je 28. julija v zračni bitki uspešno bojeval s številčno močnejšimi italijanskimi letali. »28. julija 1916 se je s Fokkerjem boril proti dvema Voisinoma in dvema spremljevalnima letaloma. Kljub silovitemu streljanju s strojnimi puškami iz obeh spremljevalnih letal je napadel Voisina, se mu približal na 20 m in se vdal šele takrat, ko je videl, da je letalo zadeto z dvema streloma. Nato se je spustil na 400 m in kljub temu, da je bil tudi sam ranjen, letalo pripeljal na letališče in gladko pristal,« je zapisal Hozjanov nadrejeni v predlogu za zlato medaljo. Predlog je na koncu potrdil lev s soške fronte Borojević.⁶⁶

Štefan Hozjan je že leta 1916 dobil zlato medaljo za hrabrost za prej opisano junaško dejanje. O tem je poročal tednik *Alsólendvai Híradó*, časopis pa je obvestil Hozjan: »... Kajti, kot nas je obvestil on sam, so mu v soboto na prsi pripeli zlato medaljo za hrabrost, ki si jo je zaslužil še na ruskem bojišču s svojim junaškim dejanjem, ko je v enem od zračnih bojov onesposobil dve nasprotnikovi letali. V tem boju se je tudi sam hudo poškodoval in vse do danes ni ozdravel. Dolgo so ga negovali v rezervni bolnišnici Nagykanizsi, vendar že nekaj tednov leži v eni od budimpeštanskih vojnih bolnišnic. Tam so mu v soboto na lepi slovesnosti podelili zlato medaljo. Hozjánova bolezen je sicer – na žalost še vedno – v takem stadiju, da še nekaj mesecev ne bo mogel hoditi brez bergel.«⁶⁷

Zaradi hude poškodbe Štefan Hozjan do konca vojne ni več sodeloval na bojnih misijah. Vojno je preživel in se vrnil v Doljno Lendavo, nato pa se je leta 1929 izselil v ZDA.⁶⁸

Drugi iz Prekmurja, ki je dokazano dobil »zla to svetinjo« za hrabrost, je bil v Križevcih na Gorič-

kem leta 1890 rojeni Ludvik (Lajoš) Kučan, ki je služil v 18. madžarskem kraljevem (honvéd) pehotnem polku na ruskem bojišču. Prvo odlikovanje, in sicer srebrno medaljo za hrabrost 2. stopnje ali malo srebrno medaljo, si je priboril že 26. novembra 1914. Nato je bil še dvakrat odlikovan s srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje in enkrat z bronasto medaljo za hrabrost. Za hrabro in junaško držo proti sovražnikom med veliko rusko ofenzivo poleti leta 1916, imenovano tudi Brusilova ofenziva, si je Ludvik Kučan prislužil zlato medaljo za hrabrost. O tem je poročal tudi časopis *Muraszombat és Vidéke*: »Poročali smo že o odlikovanjih Ludvik Kučana iz Križevca, ki jih je dobil za svojo hrabro držo pred sovražnikom. Junaški vojak je v času vojne od navadnega vojaka prilezel do podčastnika in je že do zdaj dobil vsa odlikovanja, ki jih lahko dobijo navadni vojaki. Sedaj pa je bil odlikovan tudi z zlato medaljo za hrabrost. Hrabri podčastnik je trenutno v vojnem ujetništvu, zato je njegova zlata medalja prispela na križevsko vaško upravo. Skupaj z njim je padel v ujetništvo tudi mlajši brat, oče pa je prav tako v vojaški službi.«⁶⁹

Ludvik Kučan je bil ob odhodu na bojišče že poročen, otrok pa ni imel. Kmalu po vrnitvi iz vojne je zaradi izčrpanosti verjetno zaradi španske gripe umrl brez potomcev. O zadnji poti Ludvika Kučana najdemo zapis v spominih vojaka Petra Kutoša, ki jih je zapisal njegov vnuk Geza Bačič: »Brata Kučan, soborca in najboljša prijatelja mojega starega očeta, sta spremljala 18. m. k. polk do konca vojne in se nato vrnila domov v Križevce. Ludvik je bil ob vrnitvi že hudo izčrpan in bolan ter je 19. novembra 1918 za vedno zaspal. Star je bil 23 let. Čeprav je bila prva svetovna vojna že končana, in to 11. novembra 1918 ob 11.00, so Kučana položili k večnemu počitku na križevskem pokopališču z vsemi vojaškimi častmi. Častnemu

⁶⁵ Mataj, *Drznejše od ptic*, str. 32.

⁶⁶ ÖSTA/KA, Belohnungsakten (BA), št. 609132.

⁶⁷ Hozján István ujjabb kitüntetése, AH 47/1916, str. 3.

⁶⁸ Mataj, *Drznejše od ptic*, str. 84.

⁶⁹ Kitüntetés, MÉV, 20/1917, str. 3.

vodu, sestavljenemu iz odpuščenih vojakov, ki so bili vsi oblečeni v brezhibne avstro-ogrske vojaške uniforme, je poveljeval vodnik (szakaszvezető) Bela Beer iz Križevcev, ki je bil vojak 83. c.-k. pehotnega polka in tudi vojni invalid. Moj oče, Geza, rojen 3. decembra 1912, mi je pripovedoval, da je častni vod deloval zelo strumno in da je kot otrok ob nogah vojakov pobiral tulce nabojev, ki so jih izstrelili pri častni slavi.⁷⁰

SKLEP

Kratek pregled odlikovanj, ki so si jih priborili prekmurški vojaki oziroma vojaške osebe, rojene v Prekmurju ali mobilizirane iz prekmurških naselij, nam pokaže, da so ti na bojiščih prve svetovne vojne pokazali izjemno hrabrost in vojaške veščine, za kar so bili odlikovani tudi z najvišjimi vojaškimi odlikovanji avstro-ogrske monarhije. Kljub temu je ob koncu treba poudariti, da je v številnih primerih predlog ali odlikovanje dokumentiralo izgubo, saj je za junaško dejanje, za katero naj bi bila oseba odlikovana, ta žrtvovala svoje življenje. Tako je bilo tudi pri Ferencu (Francu) Szollárju, pri katerem je bila objava v časopisu o podeljenem odlikovanju hkrati tudi osmrtnica: »Ferenc Szollár, mladenič iz Dolgovaških Goric, podčastnik 48. pehotnega polka, se je boril proti muszkám⁷¹ z junaškimi osemindeseticami. Sodeloval je v več bojih in s tem večkrat izkazal svojo viteškost in pogum. V enem od bojev je padel tudi sam. Rusi so ga skupaj z več tovariši obkolili ter pozvali, naj se preda. Szollár je odgovoril, da živ ne. Nato ga je smrtno zadela krogla. Vse to se je zgodilo pred meseci. Szollárjeva mama je pred kratkim prejela zapečateno pismo od sinovega polka, v katerem je bila medalja za hrabrost 1. stopnje. Z medaljo je kralj junaškega podčastnika odlikoval po smrti.«⁷²

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

HM HIM HL – Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Budimpešta:
HM HIM HL, VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok. Cs. és kir. 83. gyal. ezr. segédkönyv (1. lkt. d.).
HM HIM HL, VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok. A kir. 20. honv. gyal. ezr. segédkönyv.
HM HIM HL, VII. 243. I. VH, Kitüntetési javaslatok. 77029 (Másolat, 44567/1942) legénységi – Toplak Josef.
ÖSTA/KA – Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien: ÖSTA/KA, Belohnungsakten (BA), št. 609132.

Periodični tisk

Kitüntetés a halál után. *Alsórendvái Híradó (AH)*, XX., št. 38 (1915), 4.
Kitüntetés. *Alsórendvái Híradó (AH)*, XXI., št. 45 (1916), 3.
Hozsán István ujjab kitüntetése. *Alsórendvái Híradó (AH)*, XXI., št. 47 (1916), 3.
Kitüntetett hősök. *Alsórendvái Híradó (AH)*, XXII., št. 3 (1917), 3.
Kitüntetett alsórendvái tanító. *Alsórendvái Híradó (AH)*, XXII., št. 34 (1917), 3.
Kitüntetés. *Muraszombat és Vidéke (MéV)*, 32, št. 42 (1916), 3–4.
Kitüntetés. *Muraszombat és Vidéke (MéV)*, 33, št. 20 (1917), 3.
Kitüntetés. *Muraszombat és Vidéke (MéV)*, 33, št. 48 (1917), 3.
Odlikovanje ednoga našega slovenskoga dečka. *Novine*, II., št. 1 (1915), 5.
Odlikovanje. *Novine*, II., št. 6 (1915), 3.
Pohválnost 83-ga pešpolka. *Novine*, II., št. 19 (1915), 3.
Odlikovan po smrti. *Novine*, VI., št. 43 (1917), 4.

Literatura

Ajtay, Endre. *A magyar katona*. Budimpešta: Élet Irodalmi és Nyomda Rt., 1942.
Bačić, Geza. Nezapisani spomini vojaka Petra (z nekaj dodatki zapisovalca). *Zbornik soboškega muzeja 24. Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918. Zbirka tematskih člankov in razprav* (2017), 57–76.
Bodrogi, Péter, Molnár, József, in Zeidler, Sándor. *Nagy magyar kitüntetéskönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései a Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig*. Budimpešta: Rubicon-könyvek, 2005.
Car, Pavel. *Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja*. Ljubljana: Signum Laudis, 2017.
Csuka, Zoltán. *Visszatért Délvidék*. Budimpešta: Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 1941.
De Sgardelli, Caesar. *A Délvidék hadtörténete*. Budimpešta: A Hadtörténeti Kiadványok Kiadóhivatala, 1941.

⁷⁰ Bačić, Nezapisani spomini vojaka Petra, str. 71.

⁷¹ Moskal (madžarsko Muszka) je stari slabšalni izraz za Rusa.

⁷² Kitüntetés a halál után, AH 38/1915, str. 4.

- Doromby, József, vitéz. *A volt cs. és kir. 83-as és 106-os gyalogezredek története és emlékkönyve*. Budimpešta: Hollósy János, 1934.
- Gyimesy, Jenő Balázs. *Délvidéki emlékkönyv*. Újvidék: Hungária nyomda, 1942.
- Kertész, Imre, in De Sgardelli, Caesar. *A frontharcos eszme szolgálatában*. Budimpešta: Magyar Front Kiadás, 1942.
- Kovács, Attila, *Odlikovanci. Prišo je glás, Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2018.
- Kovács, Attila. Első világháborús katonai kitüntettek az Alsólendvai Híradó tükrében. V: Albert Halász (ur.). *Az Alsó-Lendvai Híradó megjelenésének 130. évfordulója*. Lendava: Knjižnica – Kulturni center Lendava – Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ, 2020, 82–98.
- Krenn, Mark, Prekmurski vojaki v strukturah avstro-ogrske vojske 1914–1918. *Zbornik soboškega muzeja* 24. *Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918* (2017), 9–56.
- Makai, Ágnes, in Héri, Vera. *Kitüntetések*. Budimpešta: Zrínyi Kiadó, 1990.
- Mataj, Janez. *Drzneje od ptic. Štefan Hozjan, cesarsko-kraljevi pilot 1915–1918*. Velika Polana: Občina Velika Polana, 2000.
- Měříčka, Václav. *Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Dunaj in München: Verlag Anton Schroll&Co, 1974.
- Steiner, Jörg C. *Orden und Ehrenzeichen der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Dunaj: Edition S&H, 1991.
- Steiner, Jörg C. *Die Militär-Dienstzeichnen 1849–1989*. Dunaj: Edition S&H, 1993.
- Steiner, Jörg C. *Heldenwerk 1914–1918. Die Träger der Goldenen Tapferkeitsmedaille in der k. u. k. Armee 1914–1918*. Dunaj, Frankfurt, Znaim: Institut für Auszeichnungswesen und Uniformkunde, 2010.
- Stolzer, Johann, in Steeb, Christian. *Österreich Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Gradec: Akademische Druck und Verlagsanstalt, 1996.
- Šimac, Miha, Iz zlate knjige slovenskih junakov: Anton Polajnar (1890–1944) – pripadnik 97. pehotnega polka. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 34, št. 1 (2011), 119–130.
- Šimac, Miha. Pankrac Cilenšek (1892–1981), med prvimi prejemniki zlate medalje za hrabrost za častnike. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 37, št. 1 (2014), 143–153.
- Šovegeš Lipovšek, Gordana. *Padli in pogrešani. Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2016.
- Švajncer, Janez J. *Odlikovanja in znaki na Slovenskem*. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor, 1978.
- Švajncer, Janez J. Medalja za hrabrost v 1. svetovni vojni. *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 6 (2001), 58–73.

Popis prebivalstva

Az 1910. évi népszámlálása, első rész. Budimpešta: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1912.

*»They are decorated with medals for heroism«:
The people of Prekmurje and military
decorations during WWI*

ABSTRACT

According to Vienna and Budapest military archives, newspapers published in Prekmurje during WWI, Hungarian books published during WWII, and field work, 1691 soldiers, noncommissioned officers and officers from Prekmurje, or people who were born there or were conscripted from Prekmurje, received military decorations. This is the minimum number of decoration holders who have been personally identified, but the total number is higher. The data is particularly lacking for the (Dolnja) Lendava region, and archives of military units that had their conscript region in Dolnja Lendava are scarce.

Soldiers, non-commissioned officers and officers from Prekmurje who fought in WWI were awarded 25 different decorations. According to the register, the people of Prekmurje were most commonly awarded the Bronze Bravery Medal, namely 1107 times. The second most awarded decoration to soldiers from Prekmurje was the Silver Bravery Medal 2nd Class or Small Silver Medal. In total, the people of Prekmurje received at least 480 Small Silver Medals, with 38 individuals receiving it twice. The Karl Troop Cross, instituted in December 1916 by the last Habsburg Emperor, Charles I, as King Charles IV of Hungary, was awarded to soldiers who spent at least 12 weeks on the battlefield. In Prekmurje, at least 472 military personnel had the right to bear the Karl Troop Cross.

The Silver Bravery Medal 1st Class, better known as the Big Silver Medal, was awarded to at least 136 individuals from Prekmurje, with 11 of them receiving it twice, and pilot Štefan Hozjan receiving it three times. The Wound Medal, instituted in 1917 and first awarded in 1918, was given to soldiers who were wounded during the war or became disabled due to their injuries. It was awarded to at least 108 soldiers from Prekmurje, with some of them receiving it more than once.

The Gold Bravery Medal was the most prized decoration, and the favourite among soldiers and non-commissioned officers in the Habsburg military. It was only awarded for truly heroic acts, which is further demonstrated by the fact that in the first four years of WWI, Austro-Hungarian troops received only about 4800 Gold Bravery Medals.

Records show that this most noble bravery medal was bestowed upon two individuals from Prekmurje. The first was Štefan (István) Hozjan (also Huzjan or Huzian), born in Brezovica near Dolnja Lendava in 1894. In 1913, he went to serve in Aspern, then in Wiener Neustadt, where he was sent to pilot school, which he successfully completed on 20 October 1914. After graduating, he was sent to the Russian battlefield as a war pilot. At first, he flew reconnaissance sorties, then he began participating in air combat. His first aerial victory, against a Russian plane, took place in June 1915. In mid-1916, he was transferred to the Isonzo Front, where he successfully fought in air-to-air combat on 28 July against Italian aircraft which outnumbered him. This victory earned him the Gold Bravery Medal.

The other Prekmurje native on record to have received the Gold Bravery Medal is Ludvik (Lajoš) Kučan, born in Križevci in the Goričko region in 1890. He served in the 18th Royal Hungarian (*Honvéd*) Infantry Regiment on the Russian battlefield. He won his first decoration, a Silver Bravery Medal 2nd Class (or Small Silver Medal), on 26 November 1914. Then, he received two Silver Bravery Medals 1st Class and one Bronze Bravery Medal. For his courageous and heroic posture against the enemy during the great Russian offensive of summer 1916, also known as the Brusilov Offensive, Ludvik Kučan earned himself the Gold Bravery Medal.

In many cases, recommendations for decorations and the decorations themselves documented a loss of human life, because the heroic act for which the person was decorated was a symbol of their sacrifice.

Valerija Bernik

*Murska republika v kontekstu
vojaških dogodkov tedanjega časa*

Murska republika v kontekstu vojaških dogodkov tedanjega časa

IZVLEČEK

Prispevek obravnava okoliščine, v katerih je nastala Murska republika, in jih umešča v kontekst tedanjega časa ter revolucionarnih pretresov, ki so prizadeli Prekmurje po prvi svetovni vojni. Obravnava razmere na Madžarskem po koncu vojne, vzpostavitev sovjetske oblasti po ruskem vzoru in izvajanje boljševističnih revolucionarnih ukrepov. Ti ukrepi so v težkih materialnih razmerah revščine in pomanjkanja, ki jih je povzročila vojna, dodatno prizadeli kmečko prebivalstvo, saj je bila obdelovalna zemlja podržavljena. Nezadovoljstvo lokalnega prebivalstva je izkoristil Vilmoš Tkalec, ki je bil v navezavi s protirevolucionarnim madžarskim jedrom v Avstriji. Uprl se je madžarski sovjetski oblasti, zato je s podporo lokalnega prebivalstva in vojaških posadk razglasil Mursko republiko. Novo državno tvorbo je madžarska sovjetska Rdeča armada v nekaj dneh zatrla in njena oborožena sila se je umaknila v sosednjo Avstrijo.

Ključne besede: Madžarska republika svetov, sovjetska republika, Murska republika, Vilmoš Tkalec.

¹ Dr., vojaška uslužbenka XIV. razreda, načelnica Višje vojaške strokovne šole, ravnateljica, namestnica načelnika centra, PDRIU, Center za izobraževanje in usposabljanje podčastnikov, Višja vojaška strokovna šola, Engelsova ulica 15, 2111 Maribor, valerija.bernik@mors.si.

UVOD

Čas po koncu prve svetovne vojne so zaznamovale nemogoče življenjske razmere, ki so v razpadli dvojni monarhiji Avstro-Ogrski pomenile pomanjkanje hrane, lakoto, slabe higienske razmere in hkrati upanje na boljšo prihodnost, ki so jo nekateri pričakovali v komunizmu, majhni narodi pa v Wilsonovi doktrini. Zamisli komunizma in boljševidnega prevzema oblasti so v osrednjo Evropo prinašali povratniki iz ruskega ujetništva. Na ozemlju nekdanje monarhije so se te zamisli najbolj uveljavile prav v Ogrski, čeprav so bili protesti in demonstracije organizirani tudi v večjih mestih avstrijskega dela, kot je Gradec. Madžarskim komunistom je uspelo razglasiti sovjetsko državo, s katero so komunizem zanesli v jedro Evrope. Zmagovita antanta si je prizadevala pregnati komunistično nevarnost. Državljeni madžarske sovjetske države niso bili zadovoljni z novimi razmerami in novo oblastjo. Predvsem v podeželskih predelih so bili prebivalci nezadovoljni, saj kmetje niso želeli novih lastniških razmerij, zaradi katerih so jim vzeli zemljo. Kmečko prebivalstvo je bilo razočarano še zaradi prisilnih odvzemov pridelkov, s katerimi je nova oblast reševala težavo oskrbe velikih industrijskih mest, in zaradi inflacije, podkupljivosti ter rdečega terorja. Tako se je tudi v Prekmurju pojavil odpor proti madžarski sovjetski oblasti, na njegovi podlagi pa je bila razglašena Murska republika.

Cilj prispevka je postaviti Mursko republiko v širši kontekst in raziskati, v kakšnih vojaških, političnih ter ekonomskih razmerah je nastala, zato smo proučili tudi tujo literaturo in ugotovili, da se v njej omenja na primer Slovaška republika, o Murski republici pa ne izvemo niti, da je obstajala. Cilj je tudi ponovno oceniti pomen tega nenavadnega in tujega pojava za slovensko zgodovino ter značilnosti časa, v katerem je nastal. Za uvrstitev Murske republike v širši kontekst je treba obravnavati madžarsko sovjetsko republiko na eni in slovensko narodno vprašanje v Prekmurju na drugi strani.

ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE NASTANKA

MADŽARSKE SOVJETSE REPubLIKE

Ob koncu prve svetovne vojne se je Ogrska znašla na strani poražene dvojne monarhije. Bila je gospodarsko bolj zaostali del monarhije. Njena glavna težava je bila, da je bila podeželska posest lastniško zelo neenakomerno porazdeljena, kar je kazalo na posledice prejšnje fevdalne družbe. To je pomenilo, da je pet odstotkov prebivalstva v državi imelo v lasti 85 odstotkov zemlje. Tri četrtine prebivalcev je bilo revnih kmetov in delavcev in kar štirje milijoni prebivalcev so živeli v revščini ali na robu revščine. Zaradi lakote in pomanjkanja so bile v tem delu monarhije pogoste bolezni. Tako so tuberkulozo, ki jo je povzročala lakota, imenovali madžarska bolezen. Posledica slabih ekonomskih razmer in velike rodnosti je bilo izseljevanje v ZDA. Leta 1900 je bilo še 39 odstotkov prebivalstva na Ogrskem nepismenega, kar je največ med romunskim in ukrajinskim prebivalstvom. Industrija je bila manj razvita kot v avstrijskem delu države, tako je bilo leta 1910 le 17 odstotkov prebivalstva industrijskih delavcev, ki so bili večinoma v prestolnici in še nekaj večjih mestih. Slabe ekonomske razmere na Ogrskem so koristile komunističnim in boljševidnim zamislim, ki so se z vojaki povratniki ter domov prispelimi vojnimi ujetniki ob koncu vojne širile po Evropi.²

Značilnost Ogrske je bila tudi, da je na njenem ozemlju poleg Madžarov kot vladajočega naroda živelo še veliko drugih narodov, ki so skupaj presežali število Madžarov. Leta 1910 na primer je imela 21 milijonov prebivalcev, od katerih je bilo deset milijonov Madžarov, dva milijona in pol Hrvatov ter Slovencev, trije milijoni Romunov in dva milijona Nemcev, preostali narodi pa so bili še Slovaki, Srbi, Ukrajinci in drugi.³ V stari monarhiji so leta 1867 z ustanovitvijo

² Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

³ Prav tam.

dvojne monarhije precej rešili madžarsko vprašanje, težava slovanskih in drugih narodov pa je ostala prezrta. Monarhija ni imela razumevanja, da bi tudi drugim narodom ponudila vsaj omejeno avtonomijo. Leta 1868 je bila sicer s hrvaško-ogrsko pogodbo delno priznana avtonomija tretjine kraljevine Hrvaške, Slavonije in Dalmacije, težava Slovakov pa je na primer ostala nerešena. Ti so rešitev svojega nacionalnega vprašanja iskali v povezavi s Čehi in skupaj so 28. oktobra 1918 razglasili novo državo Češkoslovaško. Ta razglasitev je bila prva izmed dogodkov, ki so vodili v razpad monarhije, katere voditelji so veliko prepozno začeli razmišljati o posodobitvi države. Drugi dogodek je bil razglasitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918, ko je zagrebški sabor prekinil vse državnopravne povezave z Ogrsko in Avstrijo. Tistega dne je bila Madžarska razglašena za republiko in je tako že konec oktobra izgubila ozemlja, poseljena s slovanskim prebivalstvom. Romuni so 22. novembra 1918 Madžarsko še obvestili, da so zavzeli Transilvanijo, in jo 1. decembra 1918 priključili k svoji nacionalni državi. Novembra 1918 sta srbska in francoska vojska zavzeli Bačko, Banat, Srem ter Pécs, temu pa je 25. novembra sledila še združitev Vojvodine s Srbijo. Ti dogodki so Madžarsko ozemeljsko zmanjšali in jo omejili na z madžarskim prebivalstvom poseljeno ozemlje. Zaradi teh dogodkov je madžarska vlada v začetku leta 1919 izgubila podporo ljudstva, prizadela pa jo je tudi zahteva antante po dodatnih ozemljih za sosednje države.

Poleg ozemeljskega zmanjšanja sta Madžarsko prizadela še uničeno gospodarstvo in prihod povratnikov iz ruskega ujetništva. Povratniki so se v Rusiji navdušili nad komunističnimi in boljševističnimi zamislimi, njihov načrt pa je bil prevzeti oblast v domovini ter ustanoviti Madžarsko sovjetsko republiko. Nameravali so širiti proletarsko revolucijo v Avstrijo in na Češkoslovaško. Madžarske komuniste je vodil Béla Kun, ki je imel neposredno povezavo z Leninom po radiotelegrafski zvezi, takrat še zelo napredni obliki komuniciranja na daljavo. Tako je Lenin po-

membno vplival na prenos boljševističnih praks iz Rusije na Madžarsko. V ruski državljanski vojni se je Kun bojeval za boljševike in takrat je začel pripravljati načrte za komunistično revolucijo na Madžarskem. Béla Kun je bil judovskega rodu in je izviral iz Transilvanije. Kot ogrskega vojaka ga je leta 1916 zajela ruska carska vojska in postal je vojni ujetnik. Po revoluciji se je pridružil Rdeči armadi v Rusiji.

MADŽARSKA LJUDSKA REPUBLIKA

Grof Károly je 5. novembra 1918 z ogrsko delegacijo v Beogradu prosil poveljnika antantne vojske na Balkanu maršala d'Espereya za premirje. Želel je predvsem, da bi antanta priznala Ogrsko kot svojo zaveznico, vendar tega ni dosegel. Madžari so se znašli v kritičnih okoliščinah, saj je antanta zahtevala, da se na ozemlju nekdanje Ogrske uveljavijo narodnostne meje. 13. novembra je bilo podpisano tako imenovano beograjsko premirje, s katerim je bila določena demarkacijska črta med Madžarsko in Srbijo. Medžimurje in Prekmurje sta ostala pod madžarsko upravo ter vojaško zasedbo do odločitve mirovne konference, vendar so se predvsem v Medžimurju novembra 1918 pojavili odpori lokalnega hrvaškega prebivalstva proti madžarski oblasti. Károlyjeva vlada je s silo dušila odpore revnih medžimurskih kmetov in vojakov povratnikov, pri tem pa je sodeloval tudi Vilmoš Tkalec.⁴

Narodni svet v Budimpešti je 16. novembra 1918 razglasil Madžarsko ljudsko republiko, s čimer je prejšnja Kraljevina Ogrska dokončno prenehala obstajati. Grof Károly je postal predsednik republike, na oblast pa je prišla liberalna vlada, ki jo je vodil Berinke. Cilj novih oblasti je bil predvsem ohraniti ozemeljsko celovitost države, ki so jo na treh mejah ogrožale sosednje države s svojimi narodnostnimi zahtevami, in sicer Romunija, novonastala Češkoslovaška in mlada južnoslovanska država.

⁴ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

REVOLUCIONARNO VRENJE V EVROPI LETA 1919

Revolucionarno vrenje, ki se je začelo že leta 1917 v Rusiji, se je po koncu prve svetovne vojne prenašalo tudi v druge dele Evrope in so ga slabe ekonomske razmere, pomanjkanje hrane ter lakota še pospeševali.⁵ Na Madžarskem so bili 20. februarja 1919 komunistični nemiri, 22. februarja pa so v Gradcu sledili nemiri, ki so bili prav tako pod vplivom komunističnih zamisli. Demonstracije, v katerih so imeli pomembno vlogo tudi študentje, so mestne oblasti v krvi zatrle.⁶ Madžarska sovjetska republika je bila razglašena 21. marca 1919, 7. aprila pa bavarska sovjetska republika, ki se je obdržala le do 1. maja 1919.⁷ Komunisti so pričakovali, da se bo sovjetska revolucija iz Madžarske širila tudi na Dunaj in v Berlin. Demonstracije in nemiri komunistov so povzročali veliko strahu pri oblasteh, zlasti v Gradcu so se zelo bali močnejšega oboroženega posega komunistov ter njihovih privrženecv. Ne glede na to se je madžarska sovjetska republika obdržala le 133 dni, saj se je spoprijemala z notranjimi in zunanjimi pritiski.

DOGAJANJE NA MADŽARSKEM PRED RAZGLASITVIJO SOVJETSKE REPUBLIKE

Ob koncu prve svetovne vojne je bila na Madžarskem od 28. do 31. oktobra 1918 tako imenovana revolucija aster oziroma revolucija vrtnic. Vodja revolucionarnega vrenja je bil grof Károly. Z revolucijo sta bili ukinjeni Avstro-Ogrska in dvojna pogodba iz leta 1867, na kateri je temeljila stara monarhija. Novo državo je podprla madžarska vojska (*honved*), ki se je vračala iz vojne in se je razoroževala. Károly je bil v novih okoliščinah izrazito mirovniški in je želel prepričati antanto, da Madžarska ni del poražene monarhije oziroma centralnih sil. Károlyjeva vlada je 16. novembra 1918 razglasila Madžarsko ljudsko republiko in Károly je postal njen predsednik. Nova država ni imela vzpostavljene nacionalne obrambe in se je zanašala na naklonjenost antante zaradi njene razorožitve.

Madžarski komunisti so 4. novembra 1918 pod Bélo Kunom v Moskvi ustanovili madžarsko skupino znotraj ruske komunistične partije in svoj cen-

tralni komite. Potem so se vrnili na Madžarsko in 24. novembra 1918 ustanovili Komunistično partijo Madžarske. Vrnili so se z veliko denarja, ki ga je prispevala ruska sovjetska oblast kot pomoč za izvedbo proletarske revolucije na Madžarskem. Februarja 1919 je imela madžarska komunistična stranka že od 30.000 do 40.000 privrženecv. Zaradi slabih ekonomskih razmer so se 20. februarja 1919 začeli demonstracije in protesti. Oblasti so nemire zatrle in komunistične voditelje zaprle. Vladajoči režim Károlyja je komuniste mučil in policisti so jih pretepali na očeh javnosti, to pa je komunistom prineslo še več privrženecv. Kun je vodil komuniste kar iz zaporniške celice. Ekonomske razmere v državi so se poslabševale, kar je koristilo komunistom. V Budimpešti so 21. marca ponovno izbruhnili nemiri in stavke, demonstranti pa so zahtevali izpustitev komunistov iz zaporov. Grof Karoly se je znašel v težkih okoliščinah, ker je v svoji državi izgubil podporo ljudstva, na zunaj pa je nanj pritiskala antanta z novimi ozemeljskimi zahtevami. 19. marca 1919 je namreč francoski polkovnik Fernand Vyx kot predstavnik antantne misije od Károlyja zahteval, da se madžarski vojaki umaknejo na novo demarkacijsko črto ob napredovanju romunskih sil na madžarsko ozemlje. Tako so bila kršena določila beograjske mirovne konference in grof Karoly razmer ni imel več pod nadzorom. Odločil se je, da bo odstopil, zato je podelil mandat za sestavo vlade socialdemokratom. Ti so se odločili za skrivno akcijo in se povezali s komunističnimi voditelji, ki so bili še v zaporih. Še tisti dan, to je 21. marca, so oblikovali novo skupno Madžarsko socialistično stranko in začasni revolucionarni vladni svet ljudskih komisarjev. Ko so Károlyja soočili z novo vlado, je dokončno odstopil. Komunisti so ga aretirali, julija pa mu je uspelo pobegniti v Pariz.⁸

⁵ Granda, *Revolucionarno vrenje po 1. svetovni vojni*, str. 325–334.

⁶ Halbrainer, *Massaker an »Kommunisten« in Graz*, *Steirische Volksstimme*, 2019. Dostopno na: <https://www.kpoe-steiermark.at> (pridobljeno 26. 9. 2019).

⁷ Mühsam, *La République des conseils de Bavière*, str. 34.

⁸ Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, str. 105.

RAZGLASITEV REPUBLIKE SVETOV OZIROMA SOVJETSKE REPUBLIKE NA MADŽARSKEM

Madžarska socialistična stranka je prevzela oblast in razglasila Madžarsko republiko svetov (*Magyarországi Tanácsköztársaság*). Po razglasitvi nove države je vlada obljubila ljudstvu, da se bo bojevala za ozemeljsko neokrnjenost oziroma zgodovinske meje proti zahtevam sosednjih držav, in sicer Romunije, Češkoslovaške ter Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pri tem se je sklicevala na Leninovo obljubo, da bo sovjetska Rusija podprla revolucijo v drugih delih Evrope in tudi na Madžarskem. Ponovno naj bi priključila izgubljeno ozemlje nekdanje države Ogrske. Obljubljala je, da ji bo pri tem pomagala Rdeča armada iz sovjetske Rusije, ki naj bi čez Ukrajino prodrla v Romunijo in do Madžarske. Ta obljuba je bila pomembna, saj je Madžarom dajala upanje, da jim ne bo treba opravljati obveznega vojaškega vpoklica in mobilizacije. Pričakovati, da bo ruska Rdeča armada resnično pomagala, ni bilo najbolj realno, saj je bila sovjetska Rusija še v državljanski vojni med Rdečo armado in belo gardo, vendar je Lenin res obljubil vojaško pomoč. Ta naj bi prišla z napadom Rdeče armade na Romunijo, kar pa se ni zgodilo, ker so se morali rdečearmejci v Ukrajini odločno bojevati proti razrednim nasprotnikom. Tako je bila ruska Rdeča armada ustavljena v Ukrajini, do Romunije pa se ji ni uspelo prebiti. Romunija se je znašla v vlogi tamponske cone med sovjetskima državama, zato se je obrnila na antanto za vojaško pomoč in podporo v bojih na Madžarskem.⁹

Komunisti in socialdemokrati so 21. marca v Budimpešti razglasili sovjetsko republiko oziroma republiko svetov. To je bila druga država na svetu, v kateri je zavladala sovjetska oblast, takoj za Rusijo. Država se je imenovala Madžarska socialistična republika svetov (*Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság*). Njen obstoj je bil daljši, kot bi si antantne sile v Evropi želele, saj se je država obdržala do začetka avgusta 1919, ko je v prestolnico vkorakala romunska vojska kot predstavnica zmagovite antan-

te. Vodja vlade je bil Sandor Garbai, dejanski vodja pa Béla Kun, sicer vladni komisar za zunanje zadeve, ki je vzdrževal stalno radijsko zvezo s Kremljem. Prek nje ga si je Lenin prizadeval čim bolj vplivati na dogajanje na Madžarskem. Tako mu je 23. marca 1919 ukazal, da morajo biti socialdemokrati odstavljene z oblasti, da bi uveljavili popolno diktaturo proletariata, vendar ga Béla Kun glede tega ni poslušal in je vztrajal pri sodelovanju s socialdemokrati. Garbajeva vlada je imela 13 članov, od katerih so bili štirje komunisti. Madžarski komunisti so bili, ko so prišli na oblast, mladi in politično popolnoma neizkušeni. Večinoma so bili nekdanji vojni ujetniki iz Rusije.¹⁰

Uradno ime nove države je bilo Federativna madžarska socialistična republika svetov. Besedo svetov so Madžari šele po letu 1922 zamenjali s terminom sovjetov, saj je bila takrat razglašena Sovjetska zveza, madžarska sovjetska republika pa je bila že del polpretekle zgodovine. Država je imela devet milijonov prebivalcev, leta 1910 pa je imela na primer Kraljevina Ogrska 21 milijonov prebivalcev. Kar 4,4 milijona prebivalcev nove države se je preživljalo s kmetijstvom. Lastništvo obdelovalne zemlje je bilo zelo neenakomerno porazdeljeno, saj je bil le odstotek kmečkega prebivalstva veleposestnikov, ki so bili lastniki večine agrarne posesti. Namen nove oblasti je bil spremeniti lastniška razmerja glede izvedbe proletarske revolucije in proletarskega prevzema oblasti ter po drugi strani zagotoviti zavarovanje meja nove države.¹¹

NACIONALIZACIJA PREMOŽENJA IN USTANOVITEV RDEČE ARMADE

Nova oblast je na začetku sprejela dva odloka. Prvi se je nanašal na socializacijo lastnine, drugi pa na ustanovitev nove vojske. Odlok o sklenitvi zveze s sovjet-

⁹ Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

¹⁰ Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, str. 96.

¹¹ Prav tam.

sko Rusijo je Lenin zavrnil, saj je bila njegova država v državljanski vojni in ni bila zmožna vojaško podpreti mlade madžarske države. Odlok o socializaciji lastnine so sprejeli 26. marca, z njim pa so oblikovali državna posestva in nacionalizirali zasebno lastnino. Podjetja z več kot 50 zaposlenimi so prešla v državno last. Podeželskim območjem so sicer ukinili davke, vendar so bili mali kmetje nad novimi ukrepi razočarani, ker zemlje niso dobili v last, kakor so pričakovali. Nastale so nove kolektivne farme in nekdanji lastniki so se iz veleposestnikov spremenili v upravljavce. Podeželje so prizadeli tudi odvzemi hrane, kar je delala rdeča milica oziroma tako imenovani Leninovi fantje. To je novim oblastem na podeželju povzročalo velik odpor; zato so se oblikovala marsikatera območja, na katerih oblast ni vzpostavljala nadzora.

Nova država je že v začetku oblikovala svojo vojsko, saj jo je zaradi ogroženosti nacionalnih meja in izvedbe revolucije nujno potrebovala. Madžari so 30. marca 1919 z odlokom o razorožitvi buržoazije in ustanovitvi Rdeče armade vzpostavili svojo Rdečo armado. Značilnost te vojske je bila, da so bili v njej večinoma pripadniki prejšnje vojske, ki so (kolikor toliko) prevzeli novo politično prepričanje, zato je bila to stara vojska z novim imenom. Vojsko je vodil socialdemokrat Pogany. Zanimivo je, da so bili politični komisarji v vojski večinoma socialdemokrati in ne komunisti. Razorožili so staro orožništvo in policijo ter ustanovili rdečo stražo za obrambo pred protirevolucionarji.

V novi državi so se lotili lastniških razmerij in podržavili podjetja, ki so imela več kot 20 zaposlenih. 26. marca 1919 so sprejeli odlok o podržavljanju zasebnih podjetij in v njih začeli volitve delavskih svetov. Prav tako so s posebnim odlokom aristokraciji in bogatim meščanom podržavili stanovanja, v začetku aprila pa še velika zemljiška posestva ter jih preoblikovali v zadruge. Revni kmetje so bili nad tem ukrepom razočarani, saj oblast zemlje ni razdelila v last majhnim kmetom, temveč je vztrajala pri državnem lastništvu agrarnih posesti.¹²

VDOR ANTANTNIH SIL NA MADŽARSKO

Država svetov je imela težave predvsem na mejah, saj so si antantne sosednje države prizadevale osvojiti čim več madžarskega ozemlja. Tako so 10. aprila 1919 romunske čete prestopile demarkacijsko črto in konec aprila so v ofenzivo proti sovjetski republiki prešle tudi češkoslovaške čete. Romunska vojska je 16. aprila prodrla globoko na madžarsko ozemlje. Srbi so se s francosko podporo vključili na svoji strani meje in napadli južno Madžarsko. Na zahodu so napadli še Čehi in Slovaki s pomočjo francoskih ter italijanskih oficirjev. Vsi trije sosednji narodi so se pri upravičevanju svojega vojaškega posega zanašali na Wilsonove točke, ki so v povojni Evropi obljubljale narodnostne meje. Na podlagi tega so si Romuni, Slovaki in Jugoslovani prizadevali osvojiti tisti del madžarskega ozemlja, ki je bil poseljen z njihovim narodom. Madžari so se v teh težkih časih obrnili na nacionalna čustva in tisoče prostovoljcev iz Budimpešte se je zbralo za obrambo meja. Tam sta vladni in delavski svet razglasila množični vpoklic delavske mladine. 26. aprila se je madžarska Rdeča armada v defenzivi umaknila do Tise in Romuni so se nevarno bližali prestolnici. Rdeča armada je bila ob dotoku novincev reorganizirana, tako da je madžarska vojska v tednu dni prešla iz defenzive v ofenzivo. Čehi so se umikali in Madžari so zasedli Slovaško, kjer so 16. junija 1919 ustanovili Slovaško sovjetsko republiko.¹³

PROTIREVOLUCIONARNO GIBANJE IN RDEČI TEROR

Težave na mejah so spremljali tudi notranji nemiri. V Budimpešti sta 24. junija izbruhnili protirevolucionarno gibanje in vstaja. Socialdemokrati so želeli prevzeti oblast in izvesti državni udar, vendar je bil

¹² Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

¹³ Prav tam.

poskus neuspešen. Komunisti so posledično začeli izvajati maščevalne protiukrepe. Revolucionarna sodišča so razglasila usmrtitve posameznikov, ki so bili osumljeni sodelovanja v nameravanem državnem udaru. Odgovor komunistov na protirevolucionarne demonstracije je bila razglasitev diktature proletariata 25. junija, s čimer so banke, velika industrija in podjetja, ki so imela več kot 25 zaposlenih, postali državna last. Odgovor na protirevolucionarne poskuse je bil tudi rdeči teror, ki sta ga izvajali predvsem tako imenovana Leninova mladina in rdeča milica. Rdeči teror je zmanjšal podporo komunistični vladi celo med delavstvom v industrijskih mestih in prestolnici. Ocenjujejo, da je bilo žrtev rdečega terorja približno 600. Slabim notranjim razmeram je sledilo poslabšanje tudi na mejah, saj je 26. junija madžarska Rdeča armada ponovno prešla v defenzivo, zaradi česar je vlada začela pogajanja z antanto.

Komunisti so bili na madžarskem podeželju nepriljubljeni. Množično podporo so imeli samo v velikih mestih oziroma industrijskih središčih, zlasti v Budimpešti, kjer je bilo veliko delavcev. Zaradi zatiranja protirevolucije so na podeželje poslali Leninove fante, ki so terorizirali prebivalstvo in prepovedovali verske obrede. Usmrčevali so brez sojenja.

USTANOVITEV SLOVAŠKE REPUBLIKE SVETOV

Junija je Béla Kun presojal razmere in iskal območje, ki bi bilo najprimernejše za vojaško ofenzivo. Ugotovil je, da so bile sosednje države vojaško najšibkejšje na Slovaškem. Odločil se je za reorganizacijo Rdeče armade in napad na Slovaškem. Madžarska Rdeča armada je bila v ofenzivi uspešna in je zasedla ozemlje Slovaške. Madžari so pričakovali, da bo Kun priključil zasedeno ozemlje matici, vendar se to ni zgodilo. V duhu komunističnega internacionalizma je Kun 16. junija 1919 ustanovil satelitsko slovaško sovjetsko republiko oziroma Slovaško republiko svetov v današnji južni in jugovzhodni Slovaški s središčem v Prešovu. Ta nova državna oblika se je obdržala do 7. julija 1919, ko se je madžarska Rdeča armada umaknila iz Slova-

ške. Oblast je imel revolucionarni komite, ki ga je vodil češki revolucionar Janoušek, za vojaške zadeve pa je bila odgovorna madžarska Rdeča armada.¹⁴ Odziv Madžarov na to republiko je bil negativen, saj so spoznali, da sta cilja komunistov širjenje komunizma in ustanavljanje novih komunističnih držav v Evropi, ne pa vzpostavitev starih državnih meja Ogrske. Komunisti so dajali komunistični ideologiji prednost pred nacionalnimi interesi. Za madžarske domoljube je bila to izdaja. Komunisti so začeli izgubljati naklonjenost med Madžari, tudi med oficirji in podoficirji. Kun je s Slovaške umaknil enote, da bi vzpostavil močno obrambo proti Romunom v Transilvaniji, vendar je veliko borcev zapustilo enote. Romunska vojska je 30. julija 1919 prebila šibko obrambno linijo madžarske Rdeče armade in v dveh dneh je bilo konec madžarske sovjetske oblasti. Béla Kun je 1. avgusta skupaj z drugimi komunisti, ki so zasedali ključne položaje, zbežal na Dunaj. V Budimpešti je delavski svet sicer izvolil novo vlado, ki pa je trajala le do 6. avgusta, ko je romunska vojska vkorakala v prestolnico. Romuni so na Madžarskem ostali kar šest mesecev in v tem času deželo temeljito izropali.

KONEC SOVJETSKE REPUBLIKE IN BELI TEROR

Madžarska vlada se je 1. avgusta 1919 začela pogajati z romunskimi silami o predaji. Romunska vojska je 6. avgusta brez boja vkorakala v Budimpešto. Z romunsko zasedbo madžarskega glavnega mesta je Madžarska republika svetov nehala obstajati. Romunska vojska je Madžarsko popolnoma izropala. Romunsko plenjenje je bilo tako silovito, da Romuniji na mirovni konferenci ni bila priznana odškodnina, ki bi jo sicer morala Madžarska plačati za vojno škodo. V mestu Szeged je pod Horthyjem nastala nova vlada kot opozicija prejšnji komunistični vladi in je oblikovala nacionalno vojsko za prevzem oblasti. Ta se ni bojevala, saj je vkorakala v Budimpešto, ko so se Romuni iz nje

¹⁴ Boros, *Hongrois et Slovaques*. Dostopno na: <https://www.valto-zovilag.hu> (pridobljeno 26. 9. 2019).

umaknili. Romunska vojska je madžarsko prestolnico zapustila 14. novembra in 16. novembra je Horthy brez boja prišel v Budimpešto. Njegova vlada je počasi začela pridobivati oblast.

Nova oblast pod Horthyjem je začela izvajati beli teror, pri čemer so se veleposestniki maščevali za vse, kar se jim je zgodilo med sovjetskim obdobjem. Zaprli so na tisoče pristašev Karolyja in Kuna. Posledica novega terorja je bila 5000 žrtev do leta 1921. Za komunistično nevarnost so bili označeni predvsem Judje.¹⁵

Leta 1920 so bile na Madžarskem prve volitve na podlagi splošne volilne pravice, vendar glasovanje ni bilo demokratično, ker so bile leve stranke prepovedane in je del strank bojkotiral volitve. Parlament je tistega leta obnovil monarhijo. Miklos Horthy je postal kraljevi namestnik, ker kralja niso določili. Bil je nekdanji vrhovni poveljnik avstro-ogrske mornarice. Béla Kun je po porazu odšel na Dunaj, kjer so ga aretirale in zaprle avstrijske oblasti. Zaradi menjave z avstrijskimi ujetniki je bil Kun izročen sovjetski Rusiji, od koder se na Madžarsko ni več vrnil. Leta 1938 je postal žrtev Stalinovih čistk. Madžarska je po prvi svetovni vojni izgubila 75 odstotkov ozemlja v primerjavi z ozemljem, ki ga je imela Ogrska v dvojni monarhiji. Madžarska je status kraljevine obdržala do leta 1946.¹⁶

SLOVENC V PREKMURJU

Prekmurje je bilo znotraj Ogrske ekonomsko manj razviti del države, v njem pa so prevladovali predvsem revni kmetje. Leta 1910 je bilo v Prekmurju približno 74.000 Slovencev. Skupaj je imelo Prekmurje več kot 100.000 prebivalcev, od katerih je bilo 20.000 Madžarov, 8000 Nemcev in 3000 Hrvatov. Poleg teh so tam živeli že Judje, ki so se ukvarjali predvsem s trgovskimi posli, in Romi. Slovenci so bili večinoma mali kmetje in kočarji, njihove družine pa so imele veliko otrok. Zaradi revščine so bili prisiljeni v sezonska dela in izseljevanje. Zemlja je bila večinoma v lastništvu veleposestnikov oziroma grofov madžarskega rodu.

Nekaj jo je imela v lasti tudi katoliška oziroma evangeličanska cerkev.¹⁷

Na Slovence v Prekmurju so med prvo svetovno vojno vplivali predvsem katoliški in evangeličanski duhovniki, saj je bilo intelektualcev slovenskega rodu v tem delu malo, pa še ti so se večinoma madžarizirali med študijem ali zaradi kariere. Upravno gledano so bili prekmurški Slovenci razdeljeni na Železno in Zalsko županijo. Duhovniki so bili prepričani, da so Slovenci na Ogrskem nepomembna manjšina in da je za njeno preživetje najbolj smiselno podrejanje madžarski politiki. V tem smislu je tako imenovane vogrske Slovence vodil predvsem Jožef Klekl, zato deklaracijsko gibanje, ki je v drugih predelih, poseljenih s Slovenci, zaznamovalo leti 1917 in 1918, v Prekmurju ni zaživel.¹⁸

Pogledi prekmurske duhovščine so se ob koncu prve svetovne vojne začeli razlikovati, saj so katoliški duhovniki podpirali priključitev k novi južnoslovanski državi, evangeličanski pa so se zavzemali za to, da prekmurški Slovenci ostanejo del madžarske države. Motilo jih je predvsem, da bi prišli pod oblast srbskega pravoslavnega kralja, poleg tega so se bali, da bi jih Srbi posrbili ali jih preganjali zaradi njihove vere.

Znotraj Ogrske je madžarizacija Slovencev potekala že dalj časa, zanjo pa si je še posebno prizadevalo Madžarsko izobraževalno društvo za Vendsko krajino. Novo dogajanje v osrednji Sloveniji v zadnjem letu vojne je vplivalo tudi v Prekmurju, še posebno pa je odmevala proslava 3. novembra 1918 ob razglasitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljutomeru, kjer so se je udeležili tudi Medžimurci ter Prekmurci. Prekmurci so se vračali domov v želji, da se priključijo Jugoslaviji. Prav ta dogodek je povzročil tudi nemire v Prekmurju v Beltincih in Medžimurju,

¹⁵ Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Kokolj, *Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919*, str. 53–205.

¹⁸ Prav tam.

kjer so se revni kmetje ter vojaki povratniki uprli madžarski oblasti. Károlyjeve čete so nemire zatrele. Pri tem se je izpostavil tudi Vilmoš Tkalec, ki je kot nadporočnik na čelu posebne obmejne enote zatiral ljudske izgrede in v Svetem Martinu na Muri 8. novembra 1918 ukazal obesiti sedem ljudi, v Beltincih pa štiri.¹⁹

Nekateri Prekmurci so ohranjali stike tudi z generalom Maistrom. Po pisanju Kokolja je tako general Maister decembra 1918 naročil Viktorju Kukovcu, naj poizve, kje so madžarski vojaki v Prekmurju, da bi ga po novem letu zasedel s svojo vojsko. Maistrovi načrti so bili preprečeni, ko so 3. januarja 1919 Madžari z veliko premočjo zavzeli Mursko Soboto in do vpoklica slovenske vojske na tem območju sploh ni prišlo.²⁰ Po besedah Metke Fujs je Tkalec 27. decembra 1918 preprečil prostovoljcem Jožefa Godine, da bi osvobodili Prekmurje.²¹

POHOD KAPETANA JURISIČA

Hrvati so 24. in 25. decembra 1918 brez srbske podpore s svojo vojsko prečkali Dravo ter zasedli Medžimurje pod vodstvom polkovnika Kvaternika. Kapetan Jurišić je v valu navdušenja nad novimi osvajanjem brez soglasja drugih s prostovoljci začel prodirati tudi v Prekmurje in 26. decembra zasedel Dolnjo Lendavo. 28. decembra je zasedel še Mursko Soboto, ki so jo madžarske sile pred tem zapustile, in uvedel slovensko uradovanje. V dogajanje se je vključil tudi slovenski prostovoljec Jožef Godina, ki je skupaj z nekaj somišljeniki najprej zasedel svojo vas, nato pa še sosednje. Domačini ga niso dovolj podpirali, zato se je s soborci moral pred Tkalčevimi enotami umakniti na štajersko stran.²² Ljubljanska vlada morebitnega slovenskega vojaškega posega v Prekmurje ni odobrila, zato so bili to le lokalni poskusi, ki niso imeli širše podpore. Neuspešno se je končal tudi Jurišičev pohod, saj so madžarske okrepitve iz 83. pešpolka pregnale hrvaško vojsko nazaj za demarkacijsko črto oziroma deloma zajele Jurišičevo posadko. Po neuspeli jugoslovanski akciji v Medžimurju je tudi general Maister opustil svoje načrte za zavzetje Prekmurja, saj je videl, da je madžarska vojska premočna, slo-

venska podpora v Prekmurju pa prešibka za uspešno vojaško akcijo in poseg. Tako je Prekmurje ostalo na Madžarskem, oblasti pa so na mejnem območju organizirale okrepljene vojaške straže vojakov najemnikov, da bi zavarovale nemirno pokrajino.

Madžarske oblasti so se zavedale dogajanja v Prekmurju in so se s slovensko duhovščino želele pogajati za rešitev narodnostnega vprašanja. Tako je duhovnik Jožef Klekl pripravil načrt avtonomije za ogrske Slovence. Madžarski duhovniki so se na to sovražno odzvali, vladni komisar dr. Bela Obal pa je pripravil svojo različico načrta avtonomije za Slovence v Železni in Zalski županiji. Hkrati je jugoslovanska delegacija za mirovno konferenco v Parizu pripravljala utemeljitev zahteve, da ozemlje med Muro in Rabo priključi jugoslovanski državi.²³ Načrta avtonomije za Slovence kmalu nista bila več pomembna, saj je bilo madžarske ljudske republike konec.²⁴

PREKMURJE POD SOVJETSKO OBLASTJO

Že 23. marca 1919 je nekaj pripadnikov Rdeče armade prišlo v Mursko Soboto, da bi uvedlo novo revolucionarno oblast. Pripadniki obmejnih vojaških straž so se pri tem preoblikovali v rdečo gardo. Tudi z oblastnimi organi se je dogajalo podobno. Bela Obal se je na ljudskem zborovanju v Sombotelu odpovedal nazivu velikega župana in vladnega komisarja za Slovensko krajino. Potem ga je ljudstvo na tem zborovanju izvolilo za ljudskega komisarja Železne županije.²⁵ Vladni revolucionarni svet v Budimpešti je za njegovega namestnika za Slovensko krajino imenoval Vilmoša Tkalca. Oblast v Slovenski okroglini in Murski Soboti je prevzel Slovenski svet delavcev (Slovenski tanač delavcov) s tričlanskim direktorijem.²⁶ Tkalec si je

¹⁹ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²⁰ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 87.

²¹ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²² Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 89.

²³ Prav tam, str. 53–205.

²⁴ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²⁵ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

²⁶ Prav tam, str. 133–135.

prizadeval za avtonomijo Slovenske krajine, da bi delovala neodvisno od Železne in Zalske županije. Nova oblast ni delala velikih kadrovskih sprememb. Prejšnji uradniki so sprejeli novo komunistično oblast in tako ohranili svoje službe. Tkalec je v praksi prispeval k temu, da revolucionarni ukrepi nove proletarske oblasti v Prekmurju niso bili tako radikalni kot drugod na Madžarskem, revščino pa je omililo tihotapstvo. Poleg tega se je razglasil za političnega pooblaščenca za Slovensko krajino in 29. marca se je njegov direktorij samovoljno razglasil za pristojnega za vso Slovensko krajino, tudi za del, ki je pripadal Zalski županiji.²⁷

MURSKA REPUBLIKA OD 29. MAJA

DO 5. JUNIJA 1919

Konec aprila 1919 je bila madžarska Rdeča armada v defenzivi in romunska vojska se je nevarno bližala prestolnici. Že takrat se je Tkalec pripravljala na protirevolucijo, njegov cilj pa je bil po pisanju Kokolja zasedba Prekmurja in ozemlja do Maribora, ki bi ga priključili Madžarski. Tkalec je svoje načrte glede tega prekmurkim Slovencem zamolčal.²⁸ Bil je v navezi tudi z madžarskim protirevolucionarnim komitejem na Dunaju pod vodstvom grofa Bethlena, ki je protirevolucionarje tudi finančno podpiral, in s soboškim grofom Szapáryjem, ki je vodil protirevolucionarno skupino v Gradcu.²⁹

Zaradi zelo slabih ekonomskih razmer v madžarski sovjetski državi se je na obmejnem območju Prekmurja razvilo živahno tihotapstvo, pred katerim pa so si sovjetske oblasti zatiskale oči. Tkalec si je s tihotapstvom pridobil veliko bogastvo,³⁰ po drugi strani pa je tihotapljenje, v katerega so bili vključeni predvsem obmejni vojaki, olajševalo preskrbo lokalnega prebivalstva. Dejavnost je potekala iz južnega dela Štajerske, iz Gradca pa so tihotapili puške, da bi izvedli protirevolucijo. Tkalec je celo prepovedal zasebno tihotapljenje in uvedel uradno, večji delež dobička pa je obdržal zase. Za Tkalcjeva dejanja so izvedle oblasti v Budimpešti in poslale dva preiskovalca, da bi ugotovila resnično stanje. Tkalec je oba izgnal iz Murske

Sobote. Zavedal se je, da bodo oblasti v prestolnici odgovorile z akcijo proti njemu. V takih razmerah se je odločil, da se bo uprl sovjetski oblasti in protirevolucionarno prevzel oblast. Podpore za svojo akcijo je iskal tudi v jugoslovanskem obmejnem poveljstvu v Radgoni, da ga jugoslovanska vojska ne bi napadla od zadaj. Jugoslovani niso obljubili vojaške podpore, zato se je odpravil v Avstrijo. V Gradcu, Vrtni (Feldbachu) in Halbenrainu so bile namreč postojanke protirevolucionarjev. V Gradcu se je Tkalec zadržal na pogovorih teden dni in tam naj bi dobil tudi denar za protirevolucionarno vstajo. V Mursko Soboto se je vrnil 29. maja. Članom sveta murskosoboškega okraja je predlagal odcepitev od Madžarske republike in obljubil avstrijsko ter jugoslovansko pomoč. Jugoslovanski poveljnik v Radgoni je Murski republiki zagotovil, da bodo jugoslovanske enote nevtralne in ne bodo zahrbtne do nove države, zato lahko premaknejo obmejno vojsko na mejo z Madžarsko.³¹

Vilmoš Tkalec je 29. maja 1919 z balkona hotela Dobray v Murski Soboti razglasil Mursko republiko oziroma Mura Köztársaság in se pri tem skliceval na Wilsonovih 14 točk, ki so zagotavljale avtonomijo narodnim manjšinam. Govor je potekal v madžarskem jeziku in prekmurskem narečju. Med ljudstvom je bil precej priljubljen in mu je tako za boj uspelo zbrati več kot tisoč ljudi.³² Za predsednika nove države so izvolili Tkalca, za poveljnika vojske pa kapetana Pernetzkyja. Ob ustanovitvi je njegova vojska imela 894 vojakov in 30 oficirjev, ki se jim je priključilo 300 prostovoljcev. Poleg pušk so se oborožili še z nekaj strojnimi, tremi minometalc in topovoma. Tkalec je sestavil vladni direktorij kot novo oblast mlade države. Po razglasitvi republike so uporniki ustavili vlake in razstrelili železniško progo med Petrovci in Šalovci.

²⁷ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²⁸ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 149.

²⁹ Kuzmič, Prispevki k revolucionarnemu vrenju, str. 555–560.

³⁰ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

³¹ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

³² Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

Razorožili so bataljon rdeče straže v soboški obmejni coni. Nova država je obsegala soboški in beltinski okraj, ne pa tudi Porabja ter lendavskega okraja.³³

Lokalno prebivalstvo je Tkalca podprlo in pričakovalo priključitev k jugoslovanski ali avstrijski državi. Rojakom je obljubil, da bo zemljo razdelil kmetom. Protirevolucionarna oblast je šele 31. maja poslala brzojavko direktoratu Železne županije in Ljudskemu poverjeništvu za zunanje zadeve v Budimpešti, v njej pa je madžarske oblasti obvestila o razglasitvi Murske republike na podlagi pravice narodov do samoodločbe. V sporočilu so se sklicevali na izrecno željo prebivalcev Slovenske krajine, da se ustanovi ta slovenska država, ki obsega predvsem Zalsko in Železno županijo. Madžarski sovjetski državi so predlagali mirno sožitje in zahtevali umik oboroženih sil iz nove države. Prav tako so v brzojavki zatrjevali, da bodo ob oboroženem napadu dobili pomoč sosednjih držav, zato so zahtevali, da se enote madžarske sovjetske oblasti umaknejo iz Murske republike.³⁴

Tkalec je ženo in premoženje poslal na varno v Gradec. Mursko republiko so podprli slovenski kmetje, ki niso bili zadovoljni z ravnanjem madžarskih sovjetskih oblasti, saj so kmetijska posestva podržavile, namesto da bi jih prenesle v last kmetov. Tkalec je svojo vojsko poslal na mejo z madžarsko sovjetsko republiko. Ob teh dogodkih so v slovensko časopisje prišle napačne informacije, da je bilo Prekmurje priključeno Nemški Avstriji in da je Obal s protirevolucionarji prevzel oblast.³⁵

Madžarska oblast se je hitro odzvala na novo mlado protirevolucionarno državo in poslala vojaške enote, da jo zatrejo. Vladne čete so bile v odgovor poslane s severa in severovzhoda proti Murski republici. Zapletle so se v boje pri Prosenjakovcih in Peskovcih ter hitro napredovale proti Murski Soboti. Uporniki so pričakovali avstrijsko pomoč, ki pa je večinoma niso dobili, zato so se začeli umikati proti meji. To so prestopili 4. junija in Avstriji so jih razorožili ter nastanili v taborišču v Vrbni. Kmetje, ki so pomagali upornikom, so se zatekli čez Muro v Jugo-

slavijo. Po petih dneh je Murska republika prenehala obstajati. Madžarska Rdeča armada je 6. junija zasedla Prekmurje in vzpostavila madžarsko oblast. V Prekmurju so začeli izvajati rdeči teror, na oblastne položaje pa so prišli Madžari.³⁶

Internirani vojaki v Vrbni so zahtevali, da Tkalec pride mednje. Res je prišel in jim izplačal zahtevani denar. Svetoval jim je, naj na zaslišanju povedo avstrijskim oblastem, da so bili prisilno vpoklicani. Več kot polovica vojakov se je po tem vrnila v svoje domove.³⁷

Avgusta je jugoslovanska vojska vkorakala v Prekmurje. Tkalca je zajela in ga zaprla v Lendavi. Iz zapore mu je uspelo pobegniti na Madžarsko in potem se je za njim izgubila sled, saj je priimek spremenil v madžarskega in se zaposlil kot učitelj ter skladatelj.³⁸

Delegacija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je na pariški mirovni konferenci zahtevala, da se Prekmurje vrne matični državi. Trianonska mirovna pogodba je določila novo državno mejo med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Madžarsko. Tako je bilo vprašanje prekmurskih Slovencev dokončno rešeno, porabski Slovenci pa so ostali na Madžarskem, saj antanta jugoslovanski vojski ni dovolila zasedbe Porabja.³⁹

SKLEP

V socialističnem obdobju so nekateri avtorji⁴⁰ prikazovali Mursko republiko kot revolucionarno državo, v kateri so prekmurski Slovenci želeli vzpostaviti svo-

³³ Rituper Rodež, 100 let Murske republike. Dostopno na: <https://vestnik.si/clanek/aktualno/100-let-murske-republike-tkalec-veliki-vodja-ali-morilec> bsp-723767 (pridobljeno 26. 9. 2019).

³⁴ Prav tam.

³⁵ Cigut, *Ustanovitev Murske republike*, str. 69.

³⁶ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

³⁷ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

³⁸ Rituper Rodež, 100 let Murske republike. Dostopno na: <https://vestnik.si/clanek/aktualno/100-let-murske-republike-tkalec-veliki-vodja-ali-morilec> bsp-723767 (pridobljeno 26. 9. 2019).

³⁹ Časar, *Vloga Vilmoša Tkalca in madžarizacija v Prekmurju*, str. 5–12.

⁴⁰ Titi, *Murska republika*, str. 23–27.

jo pot v socializem. Danes raziskave kažejo, da so bile te ugotovitve napačne in zavajajoče. Po mnenju sodobnih avtorjev se dejanska razsežnost pojavnosti Murske republike ne uvršča med resna državniška ravnanja in kaže predvsem osebna prizadevanja Vilmoša Tkalca.

Murska republika je nedvomno odraz časa, v katerem je nastala. V njej se kažejo nemirni dogodki po prvi svetovni vojni, časa, v katerem je stara politična ureditev umirala, nova pa se je šele oblikovala. Murska republika hkrati kaže nezadovoljstvo ljudstva nad novo sovjetsko oblastjo, ki se je pojavila na Madžarskem. Na mejnem območju, kot je bilo Prekmurje, je sovjetska centralna oblast izgubljala nadzor, kar je zaznal tudi Vilmoš Tkalec. Kot namestnik ljudskega komisarja za Slovensko krajino je začel povečevati svoje pristojnosti in se ukvarjati s tihotapljenjem. Naklonjenost ljudstva si je pridobil s tem, da se ni v celoti držal zahtev madžarskih sovjetskih oblasti po uvedbi boljševističnih ukrepov. Razglasitev Murske republike je njegovo osebno ravnanje, ki ga ne bi uresničil brez podpore lokalnega prebivalstva in soboškega vojaštva. Ne glede na Tkalčeve osebne načrte glede madžarske države so se prekmurški Slovenci uprli madžarskim centralnim oblastem in se pri tem izpostavili kot posebnost, ki ima svoje težnje ter samozavest, da te težnje podpre tudi z orožjem. Nemirni duh povojnega obdobja se je razširil tudi v Prekmurju in prinesel nove zamisli, poglede, mišljenja, spoznanja in izkušnje v povezavi z boljševizmom ter odnosom do madžarskega naroda. Čeprav je bila Murska republika mogoče deloma Tkalčeva osebna pustolovščina in neresno državniško ravnanje, kot menijo nekateri sodobni avtorji, ne smemo spregledati poguma in podpore lokalnega prebivalstva, ki je to spremljalo.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Cigut, Natalija. *Ustanovitev Murske republike v luči sočasnega časopisja: magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2017.
- Časar, Sindi. *Vloga Vilmoša Tkalca in madžarizacija v Prekmurju: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2014.
- Fujs, Metka. Ko je bilo Prekmurje republika. *Stopinje* (1992), 86–90.
- Granda, Stane. Revolucionarno vrenje po 1. svetovni vojni ali »Vietnamski sindrom«. V: Nečak, Dušan (ur.). *Stiploškov zbornik*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005, 325–334.
- Kokolj, Miroslav. Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919. V: Liška, Janko, in Ravbar, Miroslav (ur.). *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920: zbornik razprav s simpozija*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1981, 53–205.
- Kuzmič, Franc. Prispevki k revolucionarnemu vrenju v Prekmurju leta 1918. *Zgodovinski časopis*, 42, št. 4 (1988), 555–560.
- Mühsam, Erich. *La République des conseils de Bavière. La Société libérée de l'Etat*. Pariz: La Digitale, 1999.
- Titl, Julij. *Murska republika*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1970.
- Tökés, L. Rudolf. *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: the origins and role of the Communist Party of Hungary in the revolutions of 1918–1919*. Stanford: Hoover Institution publications, 1967.
- Gradivo, dostopno na svetovnem spletu**
- Boros, Ferenc. *Hongrois et Slovaques*. Press Publica, 2002. Dostopno na: <https://www.valtozovilag.hu> (pridobljeno 26. 9. 2019).
- Halbrainer, Heimo. Massaker an »Kommunisten« in Graz. *Steirische Volksstimme*, 2019. Dostopno na: <https://www.kpoe-steiermark.at> (pridobljeno 26. 9. 2019).
- Rituper Rodež, Nana. 100 let Murske republike: Tkalec – veliki vodja ali morilec?, *Vestnik*, 2019. Dostopno na: <https://vestnik.si/clanek/aktualno/100-let-murske-republike-tkalec-veliki-vodja-ali-morilec#723767> (pridobljeno 26. 9. 2019).
- Woods, Alan. *La République soviétique hongroise de 1919 – La révolution oubliée*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovitique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

The »Republic of Prekmurje« in the Context of Post-WWI Military Events

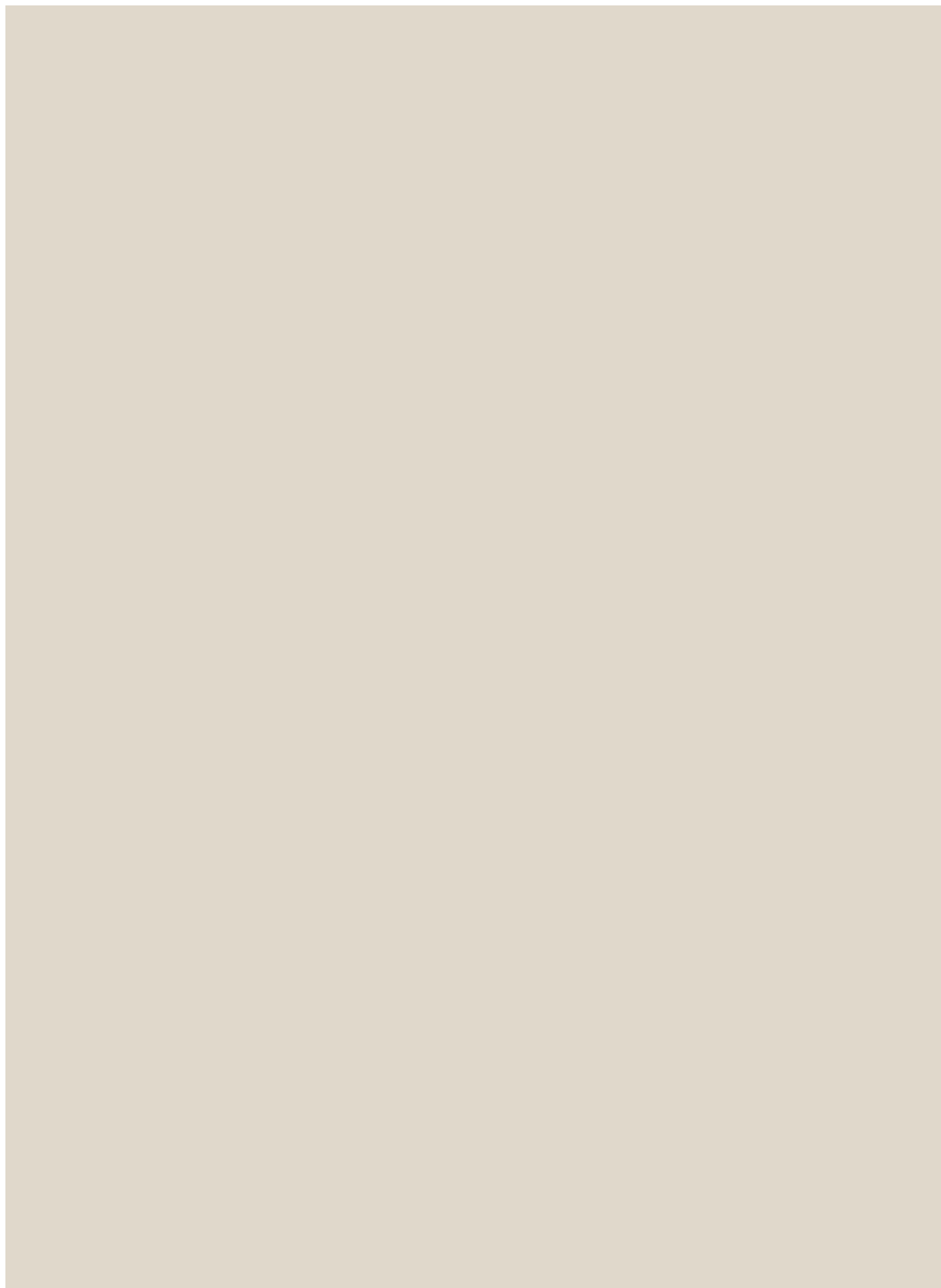
ABSTRACT

The Republic of Prekmurje is an interesting chapter in the history of the Prekmurje region. Even though it only existed for a few days, Slovenian historians took a lot of interest in it, especially in the second half of the 20th century. During the socialist era, some authors portrayed the Republic of Prekmurje as a revolutionary state in which the Slovenians of Prekmurje tried to pave their own path to socialism. Today, research shows that such interpretations were false, because the events need to be understood in the overall context of the dissolved AustroHungarian Empire. After WWI, prisoners of war returned to Hungary, bringing ideas of a Bolshevik revolution from Soviet Russia. The Hungarian People's Republic was struggling due to poverty, famine, and the military threat which endangered its territorial integrity. The biggest threat was the Romanian troops trying to conquer the parts of the territory inhabited by Romanians.

Despite the unfavourable circumstances, Béla Kun managed to establish a Hungarian Bolshevik authority modelled after Russia. The new Soviet authorities began to implement Bolshevik revolutionary measures, which were not welcomed by the peasant population. To solve the supply problems, the Soviet authorities confiscated food supplies from the countryside, which led to discontent among the peasants. This also affected Prekmurje, which was mostly inhabited by peasants. The Hungarian authorities controlled Prekmurje, even though the region was on the periphery of the newly formed Soviet country. Due to its distant location, the Soviet central authorities had poor control over the situation in Prekmurje. This was also noted by Vilmos Tkálecz, who was aware of the people's discontent with the new Soviet authorities in Hungary. As the Deputy People's Commissar for the Slovene March, he began to extend his powers, and started smuggling. To win over the locals, he did not fully heed the Hungarian Soviet authorities' orders to implement Bolshevik measures. Thus, he also gained the support of the Murska Sobota soldiers, and proclaimed, in late May 1919, the new Republic of Prekmurje. The Slovenian locals supported Tkálecz and expected to be annexed to Yugoslavia or Austria. He made a promise to his compatriots that the land would be divided among the peasant population.

The Hungarian authorities quickly reacted to the emergence of the new anti-revolutionary state, and sent Red Army units to suppress it. The insurgents expected help from Austria, but did not get much, so they retreated into Austrian territory. The peasants helping the insurgents crossed the Mura River to seek shelter in Yugoslavia. On 6 June, the Hungarian Red Army captured Prekmurje and established Hungarian rule. Within a couple of days, the Republic of Prekmurje had ceased to exist, and the Red Terror began ravaging Prekmurje. Positions of authority were taken by Hungarians.

Contemporary authors believe that the actual extent of the existence of the Republic of Prekmurje does not qualify as serious statesmanship, and is mostly a reflection of Vilmos Tkálecz's personal aspirations. Despite Tkálecz's personal plans concerning the Hungarian state, the Prekmurje Slovenians rebelled against the Hungarian central authorities, revealing themselves as a distinct group with its own aspirations and the confidence to protect those aspirations using arms. The post-war rebel spirit spread throughout Prekmurje, spurring new ideas, reflections, mindsets, understanding and experience with regard to Bolshevism and the attitude towards the Hungarian nation. Even though the Republic of Prekmurje may have partly been to do with Tkálecz's personal adventure and amateur statesmanship, as some contemporary authors believe, it was nevertheless a reflection of the local population's bravery and support.

Dunja Dobaja

*Prekmurje v viharju
druge svetovne vojne*

Dunja Dobaja¹

Prekmurje v viharju druge svetovne vojne

IZVLEČEK

Prispevek obravnava obdobje madžarske okupacije Prekmurja. Osredotoča se na prikaz odpora proti madžarskemu okupatorju in na njegov odziv na odpor. Avtorica ugotavlja, da je leta 1941 odpor proti okupatorju temeljil na posameznikih, ki so pripadali predvojnimi levo usmerjenim skupinam, predvsem komunistični partiji. Madžarskemu okupatorju je že leta 1941 uspelo uničiti odporniško organizacijo, zato je bila ta demoralizirana in nesposobna nadaljnega delovanja. Pobuda za njegovo ponovno oživitev je prišla iz Štajerske, k čemur so prispevali tudi ugodni zunanjepolitični dogodki.

Ključne besede: Prekmurje, okupacija, madžarski okupator, Štefan Kovač, odporniško gibanje.

UVOD

6. aprila 1941 je nemška vojska brez bojov zasedla Prekmurje. Nemška oblast je trajala le deset dni. 16. aprila 1941 so Nemci na slovesni prireditvi v Murski Soboti Madžarom predali celotno Prekmurje, razen štirih naselij na severozahodnem delu (Fikšinci, Kramarovi, Ocinje in del naselja Serdica), kjer je bilo večinsko nemško prebivalstvo.² Madžarski okupator je takoj uvedel vojaško upravo, ki je izvršila predpriprave za prevzem uprave od civilne oblasti. 15. avgusta 1941 je bila v Prekmurju uvedena civilna upravopolitična oblast izključno po madžarskih predpisih.³ Vojaška uprava je bila le vmesna faza k popolni vključitvi zasedenih ozemelj v madžarsko administrativno razdelitev. Cilj je bila čimprejšnja vzpostavitev stanja pred razpadom Avstro-Ogrske monarhije. Proces vključevanja zasedenega ozemlja je madžarski parlament končal 16. decembra 1941 s sprejetjem zakona o ponovni priključitvi zasedenih južnih območij k Madžarski sveti kroni in o njihovi združitvi z državo, ki je bil objavljen 31. decembra 1941.⁴

Madžarska okupacijska uprava je naredila ločnico glede ravnanja do tako imenovanega domačega prebivalstva in do priseljencev. Med domače prebivalstvo je uvrščala vse, ki so na območju Kraljevine Madžarske živeli sami ali pa so tu živeli njihovi starši pred 31. oktobrom 1918. Vse druge osebe so imeli za priseljence,⁵ to so bili učitelji, uradniki in primorski kolonisti, ki so bili v okviru jugoslovanske agrarne reforme naseljeni v okolico Dolnje Lendave ob jugoslovansko-madžarski meji⁶ in jih je želela izgnati iz države. Za madžarsko okupacijsko upravo je bila sporna tudi skupina domačih levo usmerjenih izobražencev, ki so jih kot komuniste preganjale že jugoslovanske oblasti.⁷ Sicer pa je bil odnos madžarskega okupatorja do slovenskega prebivalstva na začetku taktično prizanesljiv. Kot je zapisal nekdanji aktivist Martin Žalik v svojem poročilu o položaju v Prekmurju med okupacijo, madžarski okupator na začetku prekmurskega prebivalstva, razen komunistov, ni preganjal.⁸ Tako ga je želel postopoma pomadžariti.

Leta 1941 je odpor proti okupatorju temeljil na posameznikih, ki so pripadali predvojnim levo usmerjenim elementom, predvsem komunistični partiji. Opirali so se na mrežo zaupnikov.⁹

Prekmurski komunisti so načrtovali oborožene akcije in celo oblikovanje partizanske čete, ki bi postopoma prerasla v bataljon. Do jeseni naj bi partizanska enota delovala v Prekmurju, pozimi pa bi se umaknila na Pohorje.¹⁰ Razvoj dogodkov je pokazal, da so bili taki načrti takrat nerealni in znak neizkušenosti v vojaških zadevah. Prekmurje namreč nima gora in strnjenih gozdov, poleg tega je prepleteno s cestami. To je pomenilo, da je okupator lahko v zelo kratkem času prišel v vsak del Prekmurja. Tudi poznejša Prekmurska četa je bila neprestano v gibanju. Na istem mestu se je zadrževala le dan, največ dva, sicer bi jo okupator odkril.¹¹

Težav vojaškega organiziranja leta 1941 pa ni povzročala le narava Prekmurja, temveč tudi pomanjkanje orožja. Orožje, ki ga je razpadla jugoslovanska vojska pustila za seboj, je prišlo v celoti v roke Nemcev. Nihče ni pomislil na njegovo zbiranje, kar je bila za partizansko gibanje v Prekmurju zamujena priložnost.¹² Prekmurska partijska organizacija je bila namreč mlada in neizkušena, poleg tega ob okupaciji nista bila navzoča dva vodilna partijska delavca, Štefan Kovač, sekretar mestnega komiteja KPS Murska Sobota, in Miško Kranjec, član mestnega komiteja. Že kmalu sta bila namreč vpoklicana v jugoslovansko vojsko. Vrnila sta se šele sredi aprila 1941 ter začela organizirati odpor proti madžarskemu okupatorju.¹³

² Kovács, *Represija v Prekmurju*, str. 186.

³ SI AS 220, t. e. 1, a. e. 1, Referat o ustanovah v Prekmurju za časa madžarske okupacije.

⁴ Fujs, *Izhodišča madžarske okupacijske politike*, str. 179.

⁵ Prav tam, str. 183.

⁶ Kovács, *Represija v Prekmurju*, str. 188.

⁷ Fujs, *Izhodišča madžarske okupacijske politike*, str. 185.

⁸ SI AS 1851, t. e. 37, a. e. 1297, Žalikovo poročilo o položaju v Prekmurju med okupacijo.

⁹ SI AS 1851, t. e. 37, a. e. 1296, Položaj v Prekmurju 1941 (napišala žena Štefana Kovača).

¹⁰ Godina, *Prekmurje*, str. 41.

¹¹ Žnidarič, *Četrta operativna cona*, str. 693.

¹² Godina, *Prekmurje*, str. 22–23.

¹³ Prav tam, str. 19.

Neizkušnost odporniškega gibanja in učinkovit okupacijski policijski ter sodni aparat sta povzročila razpad odporniškega gibanja že leta 1941 in njegovo stagnacijo do jeseni 1944. V tem obdobju je bilo odporniško gibanje skoraj povsem odrezano od preostale Slovenije, zanašati se je moralo predvsem nase in na krajevne sile. Nov zagon je dobilo jeseni in pozimi 1944/45 s prihodom nekaterih aktivistov iz Štajerske.¹⁴

PREKMURJE LETA 1941

Leta 1941 lahko govorimo le o posameznikih, ki so se upirali okupatorju. Večinoma so bili iz vrst predvojnih komunistov. Z okupacijo je Prekmurje ostalo ločeno od političnega središča v Ljubljani. Partijsko vodstvo v Prekmurju je ostalo brez povezave s preostalo Slovenijo. Prekmurje je imelo od leta 1938 lastno partijsko vodstvo. Na začetku se je imenovalo mestni komite KPS Murska Sobota, nato okrožni komite Prekmurje. V organizacijskem pogledu se je navezovalo na Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo.¹⁵

Organizacijo prekmurskih komunistov je vodil Štefan Kovač - Marko. V začetku poletja 1941 so dobili zvezo s pokrajinskim komitejem na Štajerskem in začeli delati po njegovih navodilih.¹⁶ Dejavnost prekmurskega partijskega vodstva se je razširila tudi v Medžimurje, ki je prav tako pripadlo madžarskemu okupatorju. Odporniško gibanje se je širilo in bilo omejeno na sabotažne akcije ter trosenje letakov s protimadžarsko vsebino. Štefan Kovač je organiziral in pridobival nove ljudi. Komunistična partija v Prekmurju je večinoma odpravila predvojno ozkost in sprejemala nove člane.¹⁷ Načela Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (KPS) in Izvršnega odbora Osvobodilne fronte (OF) je poskušala uresničiti v praksi in pridobiti za OF vsakogar, ki je nasprotoval okupatorju, ne glede na predvojno politično usmerjenost.¹⁸ Kovač je poskušal pridobiti za sodelovanje tudi rimskokatoliške duhovnike v Prekmurju. Ob obisku župnika Ivana Camplina v Petrovcih septembra 1941 je izjavil, da se zaveda različnosti svetovnega nazora katoliških duhovnikov na eni strani in

komunističnega na drugi. Župnik Camplin se tega srečanja spominja takole: »*Mi katoliški župniki, je rekel Kovač, smo dobri Slovenci. Zato bi mogli v osvobodilnem gibanju skupaj delati v korist velike Slovenije. V slovensko Osvobodilno fronto sodi vsak, kdor je dober Slovenec*«. ¹⁹ Dekan lendavske dekanije in župnik v Turnišču Ivan Jerič, ki ga je na začetku okupacije mariborski škof imenoval za generalnega vikarja za Prekmurje, je na taka povabila odgovoril, da s komunističnim gibanjem soglaša v smislu odpora proti okupatorju, ne pa v smislu »terorističnih dejanj«. ²⁰ Sodelovanje katoliške duhovščine s komunističnim gibanjem je torej zavrnil in ostal na stališču programa, ki zavrača nasilna dejanja, a nasprotuje okupatorju.

O množičnem pristopu v OF sicer ne moremo govoriti, so pa različne sabotažne akcije imele velik vpliv predvsem na mladino. Odporniškemu gibanju se je priključila kmečka mladina, ki je bila pred vojno organizirana v Društvu kmečkih fantov in deklet, zlasti iz vasi Markišavci, Nemčavci, Gornji Petrovci, Adrijanci, Puconci, Borejci, Veščica, Polana, Sebeborci, Trnje, Černelavci.²¹ V Murski Soboti so se odporu priključili predvsem nekdanji Sokoli in drugi napredno usmerjeni ljudje.²²

Madžarski okupator je izvedel prve aretacije prekmurskih komunistov že julija 1941 kot posledico vdora v čakovsko organizacijo. Štefanu Kovaču se je uspelo umakniti v ilegalo in nadaljevati delo po zaupniških skupinah. Skupine so bile majhne, bilo naj bi jih okoli deset.²³ Madžarskemu okupatorju je uspelo do oktobra 1941 razbiti celotno organizacijo, tudi

¹⁴ SI AS 1277, t. e. 74, Poročilo delegacije SNOS za Prekmurje, 20. 4. 1945, politično poročilo.

¹⁵ Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije*, str. 120.

¹⁶ SI AS 1851, t. e. 37, a. e. 1296, Položaj v Prekmurju 1941 (napišala žena Štefana Kovača).

¹⁷ Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije*, str. 120–121.

¹⁸ Godina, *Prekmurje*, str. 43.

¹⁹ Ferenc, nekaj dokumentov, str. 710.

²⁰ Prav tam, str. 711.

²¹ Godina, *Prekmurje*, str. 43.

²² Novak, Orešnik, Štlic, *Pomniki NOB*, str. 293.

²³ SI AS 1851, t. e. 37, a. e. 1297, Žalikovo poročilo o položaju v Prekmurju med okupacijo.

Slika 1

Štefan Kovač - Marko:

»Sedaj ni čas za študij, treba se je boriti.«

Vir: Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 31.

okrožno vodstvo za Prekmurje. Štefan Kovač je bil ustreljen ob aretaciji 18. oktobra 1941 v Gančanih,²⁴ Evgen Kardoš, Štefan Cvetko, Koloman Cigüt in drugi pa so bili obsojeni pred hitrim vojaškim okrožnim sodiščem na procesu v Murski Soboti 29. oktobra 1941.²⁵ Kardoš in Cvetko sta bila obsojena na smrt, Cigütu se je kazen spremenila v dosmrtni zapor, Bojan Gabrijelčič, Koloman Flisar, Stanko Šerbec in Rudolf Zrinski pa so bili obsojeni na večletne zaporne kazni.²⁶ To leto je madžarski okupator v Prekmurju aretiral okoli 160 oseb.²⁷

Zaradi omenjenih ukrepov madžarskega okupatorja je bilo odporniško gibanje v Prekmurju demoralizirano in tudi delo je bilo prekinjeno. V začetku novembra je bil sicer na novo oblikovan okrožni komite z Mimo Kovač kot sekretarko in Vinkom Meglo, a zaradi splošne demoralizacije dela ni mogel opravljati.²⁸ Kovačeva se je decembra umaknila v Zasavje, Megla je poskušal obnoviti organizacijo prek Medžimurja in Slovenskih gor, a je v začetku leta 1942 padel. Redki preostali komunisti, kot sta bila Miško

Kranjec in Martin Žalik, ter sodelavci odpora proti okupatorju so se zaradi dolgotrajno prekinjenih zvez s pokrajinskim vodstvom na Štajerskem pasivizirali. Do leta 1944 je v bilo Prekmurju prekinjeno vsakršno organizirano delo.²⁹

Razlog za vdor madžarskega okupatorja v odporniško organizacijo in njeno uničenje leta 1941 je treba iskati v tem, da odporniško gibanje ni imelo v madžarskih vrstah svoje obveščevalne službe. O slabem pretoku pomembnih informacij priča podatek, da noben član okrožnega vodstva ni vedel za aretacijo Evgena Kardoša, enega izmed pomembnih voditeljev komunističnega oziroma odporniškega gibanja, člana okrožnega komiteja KPS. Druga pomanjkljivost pa je bila pomanjkanje konspiracije, čemur so organizatorji odpora namenjali premalo pozornosti.³⁰

REPRESIJA MADŽARSKEGA OKUPATORJA

Obdobje od konca leta 1941 do 1944 je bilo v znamenju obračuna madžarskega okupatorja s sodelavci odpora. V začetku decembra 1941 je pred vojaškim sodiščem v mestu Vac potekal drugi sodni proces. Obtoženi so bili obsojeni na večletne zaporne kazni.³¹ Maja 1942 je bil v mestu Pečuh organiziran tretji sodni proces, tokrat pred civilnim sodiščem. Večino obsojenih z omenjenih dveh procesov so odpeljali na rusko fronto čistiti minska polja. Njihova usoda je bila različna. Nekateri so padli ali pa prebegnili k Rdeči armadi, ki jih je odpeljala v taborišče Hrenovlje. Mnogi so v taborišču umrli zaradi tifusa in griže, le redki so preživeli.³² Tisti, ki se jim je uspelo izogniti aretacijam, so se večinoma umaknili iz Prekmurja in se priključili partizanskemu gibanju v Sloveniji ali na Hrvaškem.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Ferenc, nekaj dokumentov, str. 702.

²⁶ Prav tam, str. 702–707.

²⁷ SI AS 1724, t. e. 656, a. e. 6, Poročilo Okrožnega odbora OF za Prekmurje, 1. 11. 1944.

²⁸ Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije*, str. 121.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Godina, *Prekmurje*, str. 81–82.

³¹ Novak, Orešnik, Štičl, *Pomniki NOB*, str. 302.

³² Prav tam.

Omenimo Daneta Šumenjaka in Ferda Godino.³³ Sodne procese in internacije je madžarski okupator nadaljeval tudi leta 1943. Pred vojaškim sodiščem v Murski Soboti je bilo obsojenih 19 prekmurskih in 120 medžimurskih sodelavcev odporniškega gibanja.³⁴ Procesi so dosegli svoj namen in vzbudili strah pri prebivalstvu.

Konec junija 1942 je madžarski okupator po neuspeh pogajanjih z Italijo glede izročitve kolonistov interniral 587 primorskih kolonistov iz okolice Dolnje Lendave v taborišče Sárvár.³⁵

Konec leta 1942 so postali žrtve represije madžarskega okupatorja tudi prekmurski Judi. Mlajše Jude so Madžari že konec leta 1942 odpeljali v specialne delavske bataljone, leta 1944 pa so se začele odločilne čistke judovskih prebivalcev v Prekmurju. Zaradi holokavsta prekmurskega judovstva praktično ni bilo več.

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je madžarski okupator poostрил nadzor na meji in Prekmurje je še bolj izoliral od preostale Slovenije.

Prekmurje je veljalo za najzahtevnejše območje v odporniškem gibanju na Slovenskem, o katerem sta imela tako pokrajinsko kot osrednje vodstvo slovenskega partizanskega gibanja zelo malo podatkov. V Prekmurje sta poskušala poslati svoje zaupnike, a do poletja 1944 neuspešno. Posebno med aktivisti v ljutomerskem okrožju je bil prisoten strah pred Prekmurjem, ki ga je represija madžarskega okupatorja še povečala. Ferdo Godina v svojem delu Prekmurje 1941–1945 navaja tudi zanimivo razmišljanje Toneta Ferenca o tesni povezavi razvoja štajerskega in prekmurskega partizanskega gibanja.³⁶ Poudarja, da bi bil razvoj partizanskega gibanja v Prekmurju drugačen, če bi bilo na štajerski strani, torej na desnem bregu Mure, močnejše, bolj utrjeno in bolj množično odporniško gibanje. Udarci, ki jih je gibanje doživelo na Štajerskem (npr. aretacija Štefana Kuharja, člana okrožnega komiteja KPS za Ljutomer in Radgono, uničenje celotnega pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo, ki naj bi usmerjal partizansko gibanje tudi v

Prekmurju, uničenje Lackove čete avgusta 1942, uničenje Pohorskega bataljona januarja 1943), so bili tudi udarci za odporniško gibanje v Prekmurju.³⁷

POSKUSI OŽIVITVE ODPORNIŠKEGA GIBANJA LETA 1944

Pobuda za ponovno ožvitev organiziranega odporniškega gibanja je prišla s Štajerske. K temu so prispevali tudi ugodni zunanjepolitični dogodki. Rdeča armada se je bližala Madžarski, zahodni zavezniki so prodirali po Apeninskem polotoku proti severu, v Normandiji se je 6. junija 1944 izkrčala anglo-ameriška armada in tudi jugoslovanska partizanska vojska je doživljala uspehe.

Leta 1944 se je Pokrajinski odbor OF za Štajersko na predlog CK KPS odločil povečati število aktivistov v severovzhodni Sloveniji, predvsem na obeh bregovih Mure, in prodreti čimbolj na vzhod, torej v Prekmurje. Dosego zastavljenega cilja je bilo mogoče doseči s politično izkušenim kadrom, temu cilju pa je sledil tudi štab 4. operativne cone, ki je določil za delo v Prekmurju Daneta Šumenjaka - Mirana, poverjenika Varnostno obveščevalne službe (VOS), in Jožeta Kramarja - Juša, člana Oblastnega komiteja Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) za Štajersko.³⁸ Šumenjak je bil izkušen obveščevalec, doma iz Prekmurja, Kramar pa je bil izkušen partijski organizator iz Trnja. V Prekmurje sta prišla s spremljevalci. Šumenjakova skupina je imela posebne obveščevalne naloge. Šumenjak je na začetku septembra odpotoval v Budimpešto, kjer je živel več protifašistično usmerjenih prekmurskih visokošolcev, s katerimi se je povezal. Iskal je stike tudi z drugimi protimadžarsko usmerjenimi Prekmurci, na primer z Ivanko Kranjc, ženo pisatelja Miška Kranj-

³³ Godina, *Prekmurje*, str. 92.

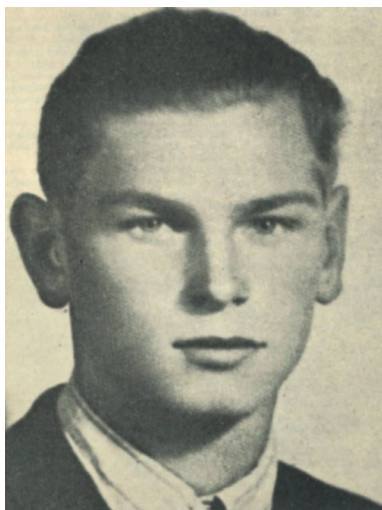
³⁴ Novak, Orešnik, Štici, *Pomniki NOB*, str. 303.

³⁵ Kovács, *Represija v Prekmurju*, str. 186.

³⁶ Godina, *Prekmurje*, str. 115–116.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Hribovšek, *Prekmurska brigada*, str. 27.

Slika 2

Dane Šumenjak - Miran

Vir: Janež, *Ob mejnikih revolucije*, str. 11.

ca, ki je bila konfinirana v Budimpešti. Pomemben vir informacij je bil predvsem stik z Rudijem Čačinovičem, predvojnim komunistom, zaradi njegove široke politične razgledanosti.³⁹

Čeprav je bilo delo Šumenjaka predvsem obveščevalne narave, ga je razvoj dogodkov poleti 1944 pripeljal tudi v organiziranje odpora, torej na področje političnega dela, ki je bilo sicer domena Jožka Kramarja. Okoliščine za delo so bile ugodne. Vedno več prekmurskih fantov se je izmikalo mobilizaciji v madžarsko vojsko, kar je ustvarjalo možnosti za njihovo vključitev v oborožen odpor. Uspehi zaveznikov in partizanske vojske so razgibali narodno zavest Prekmurcev in vplivali na njihovo pripravljenost za aktivno sodelovanje v boju proti okupatorju. S političnim delom sta Kramar in Šumenjak ustvarila ugodne razmere v približno 20 vaseh ter v Murski Soboti.⁴⁰ Njuno politično delo je bilo usmerjeno na pripravo razmer za oboroženo delovanje proti okupatorju. Iskala sta stike z naprednimi Prekmurci, ki so bili pripravljeni dati zatočišče pripadnikom odporiškega gibanja, pripravljala razmere za organizacijo OF in čimprejšnje oborožene akcije. Pri svojem delu sta si pri-

zadevala povezati se tudi z drugače mislečimi v skupnem odporu proti madžarskemu okupatorju. Tako jima je uspelo pridobiti katoliške študente iz Turnišča in Nedelice.⁴¹ V svojem poročilu Pokrajinskemu komiteju (PK) KPS za Štajersko je Kramar sicer opozoril na pojave protirevolucionarnih elementov, a le kot osamljen primer.⁴² Situacija v Prekmurju je bila namreč glede tega vprašanja veliko bolj specifična kot v Ljubljanski pokrajini. Stališče (večine) katoliške duhovščine v Prekmurju je jasno izrazil dekan Ivan Jerič v že omenjenem pogovoru s Štefanom Kovačem leta 1941. Kljub ideološkim razlikam med katoliškimi duhovniki in organizatorji odporiškega gibanja med njimi ni prihajalo do napetosti. Tudi slovenski zavedni katoliški duhovniki so se zaradi svojega medvojnega delovanja kmalu znašli v nemilosti. Po policijskih zaslišanjih so jih večinoma premestili v različne župnije na Madžarskem.⁴³ Videnje vloge katoliške duhovščine v Prekmurju je v svojem poročilu posredovala delegacija Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta za Prekmurje aprila 1945. Katoliška duhovščina naj bi zaradi šibkega odporiškega, v viru »*narodnoosvobodilnega gibanja*«, zavzela navidezno nevtralen položaj ter celo s postavljanjem manjših zahtev ohranila videz nosilca narodne zavesti. Tak položaj je bil mogoč zaradi odrezanosti od »slovenskega klerikalnega vodstva«. S takimi postopki je ostala katoliška duhovščina v nasprotju s protestantsko v očeh Slovencev nekompromitirana.⁴⁴

Dane Šumenjak - Miran je PK KPS posredoval pregled političnega položaja avgusta 1944.⁴⁵ Poudaril je zahtevnost položaja v Prekmurju in opozoril, da potrebuje za oblikovanje realne slike o razmerah več časa.

³⁹ Prav tam, str. 28–29.

⁴⁰ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 40.

⁴¹ Godina, *Prekmurje*, str. 129.

⁴² Prav tam, str. 130.

⁴³ Fujs, *Izhodišča madžarske okupacijske politike*, str. 183.

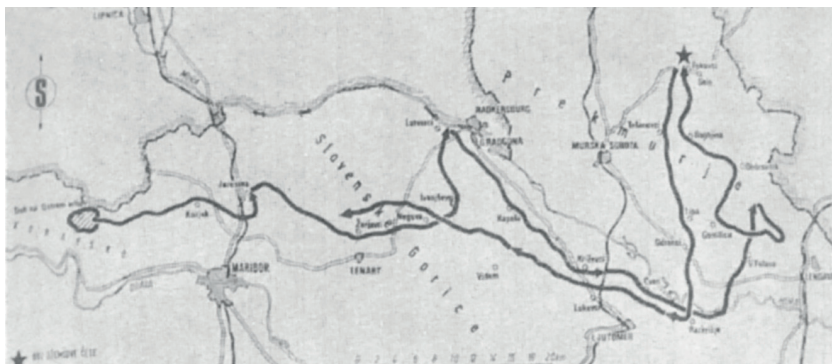
⁴⁴ SI AS 1277, t. e. 74, Poročilo delegacije SNOS za Prekmurje, 20. 4. 1945, politično poročilo.

⁴⁵ SI AS 1639, t. e. 1, a. e. 3, OK KPS Ljutomer, tovarišem PK KPS, 28. 8. 1944.

Slika 3

Pot partizanske čete pod vodstvom Ivana Majnika - Džemsa

Vir: Hribovšek, *Prekmurska brigada*, str. 35.

Hkrati je opozoril na odrezanost Prekmurja glede prihajanja informacij.⁴⁶ V tem kontekstu je bil nujen redni dotok literature. Po drugi strani pa je v svojem poročilu pozval PK KPS, naj okrepi zvezo v obratni smeri, torej iz Prekmurja do Ljutomera za nemoten pretok pošte in oseb v partizanske enote na Štajerskem.

Glede dogajanja v Prekmurju je v poročilu izpostavil začetek vzpostavitve odbora OF za Lendavo in Mursko Soboto ter stik s pisateljem Miškom Kranjcem, ki je bil po njegovem mnenju najboljši poznavalec razmer v Prekmurju in zato nepogrešljiv pri seznanjanju posameznih ravni revolucionarne oblasti o tamkajšnjem dogajanju.⁴⁷

V začetku oktobra 1944 je Prekmurje dobilo prvo borbeno partizansko enoto. Štab IV. operativne cone je namreč poslal obveščevalnega oficirja Glavnega štaba NOV Slovenije Ivana Majnika - Džemsa s skupino 23 borcev⁴⁸ iz Lackovega odreda na območje severne Štajerske, da bi raziskal pogoje za partizansko gibanje in, če bi se dalo, prodrli tudi v Prekmurje. Tu naj bi vzpostavili stike z aktivisti, Prekmurcem dokazali prisotnost organizirane oborožene partizanske čete ter pridobili njihovo zaupanje in sodelovanje. Partizanska enota je prišla v Prekmurje 1. oktobra pri Gibini, od koder se je pomaknila proti Polani in naprej skozi Turnišče v Bogojino. 6. oktobra se je pri Fokovcih spopadla z madžarsko posadko in se istega dne pri Gibini vrnila čez Muro na štajersko stran.⁴⁹ Za ocenitev položaja in izpolnitev zadane naloge se je

morala enota hitro gibati, tudi podnevi. Pri okupatorju je prisotnost večje partizanske enote vzbudilo vznemirjenje, saj so se »pravi« partizani prvič pojavili v teh krajih. Madžari so na začetku reagirali precej mlačno in proti enoti pošiljali le izvidnice, peti dan pa so že bojno delovali v večjem številu. Hiter prehod čete Lackovega odreda je imel na Prekmurce velik moralni učinek, ki je spodbudil njihovo naklonjenost do partizanskega gibanja, ni pa pustil nobenih sledi v organizaciji odporniškega gibanja, saj Majniku ni uspelo vzpostaviti stika s Kramarjem, Šumenjakom in njunimi zaupniki. Taki stiki bi verjetno četi omogočili daljše zadržanje v Prekmurju, vsaj toliko časa, da bi mobilizirala tiste prekmurske fante, ki so se skrivali pred vpoklicem v madžarsko vojsko.⁵⁰

Umik čete je negativno vplival na prekmurske prebivalce, saj se je njihovo razpoloženje ohladilo, kar pa je vplivalo tudi na delo Okrožnega odbora Osvobodilne fronte (OOOF). Reorganizacija štajerskih okrožij septembra 1944 je namreč nalagala ljutomerskemu

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 42. V različnih virih so razlike glede števila borcev. V brošuri *Ob mejnikih revolucije*, ki jo je izdala Občinska konferenca ZMS Murska Sobota leta 1971, lahko na strani 5 preberemo, da je enota štela 36 mož. V poročilu Okrožnega odbora OF za Prekmurje z dne 4. novembra 1944 je podatek o približno 40 borcih. V: SI AS 1724, t. e. 656, a. e. 6, Poročilo Okrožnega odbora OF za Prekmurje, 4. 11. 1944.

⁴⁹ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 42.

⁵⁰ Prav tam.

OOOF, v katerega je bilo vključeno tudi Prekmurje, neposredno odgovornost tudi za delo čez Muro. Umik omenjene enote je imel negativne posledice tudi za vojaške obveznike, ki so se, po navodilu OOOOF, začeli pred mobilizacijo skrivati po gozdovih, saj se je pričakovalo, da jih bodo vključili v partizansko enoto. To se ni zgodilo, drugih zvez ni bilo, zato je 300 prekmurskih fantov postalo žrtev prisilne mobilizacije in deportacij.⁵¹ V literaturi (npr. Hribovšek, 1975) se pojavlja kot odgovor na vprašanje, zakaj ni prišlo do stika med četo in domačimi aktivisti, stališče, da se četi to ni posrečilo, čeprav je na vse strani pošiljala patrulje, ki so imele nalogo vzpostaviti stik z aktivisti. V fondu Arhiva Slovenije Okrožni odbor OF Ljutomer je ohranjen dokument s podpisom Jožeta Kramarja - Juša z dne 12. oktobra 1944,⁵² in sicer potrdilo za »tovariša Brkota«, ki ga je Kramar pooblastil, da vzpostavi zvezo s četo. Če bi mu uspelo vzpostaviti stik, je bilo omenjeno potrdilo dokaz, da gre za zanesljivo osebo. Sklepamo lahko, da sta se obe strani iskali, a se nista našli.

Odsotnost partizanske enote v času, ko je na Madžarskem sredi oktobra prišlo do odločilnih sprememb, to je nastop vlade Ferenc Szálasi, vodje fašistične stranke puščičastih križev (Nyilaskeresztes), je OOOOF za Prekmurje v poročilih Oblastnemu komiteju KPS (OBKOM) in Pokrajinskemu odboru OF (POOF) za Štajersko označil kot zamujeno priložnost za skupni oboroženi nastop.⁵³

PRIPRAVE NA OSVOBODITEV PREKMURJA

Jesen 1944 je ljutomerski okrožni komite KPS pravilno ocenil, da bo med prvimi pokrajinami v celoti osvobojeno Prekmurje, zato je treba pripraviti teren za nove okoliščine.⁵⁴ Izvršni odbor (IO) OF je pozival pokrajinske odbore k intenziviranju obveščevalne službe na vsem slovenskem ozemlju.⁵⁵ 20. oktobra je bil osvobojen Beograd, Rdeča armada se je približevala Budimpešti. Različne ravni revolucionarne oblasti so poslale aktiviste na območje Prekmurja. Tako sta konec oktobra 1944 poslala CK KPS in Glavni štab NOV in POS v Prekmurje Ferda Godino in skupino

partizanov z oddajno radijsko postajo.⁵⁶ Njegova naloga je bila vzpostaviti organizacijo OF v Prekmurju, pošiljati CK KPS in Oblastnemu komiteju KPS za Štajersko redna politična in vojaška poročila, po osvoboditvi Prekmurja pa preprečiti morebitne neredne in poskrbeti za prevzem oblasti.

Obveščevalni oddelek Glavnega štaba NOV in POS je poslal v Prekmurje Ludvika Kreča - Romana, ki je bil do takrat v Kozjanskem odred. Z odredbo omenjenega oddelka je bil imenovan za vodjo obveščevalcev v Prekmurju in Halozah.⁵⁷ Za svoje delo je bil odgovoren obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba NOV in POS, disciplinsko pa Ferdu Godini - Marku, ki je vodil skupino političnih delavcev. Kreč je dobil izrecno navodilo, da uporablja radijsko postajo.⁵⁸ Radijska postaja je bila namreč ključnega pomena, zato je za njeno zaščito skrbela desetina borcev pod vodstvom vodnika Franca Medveščka.⁵⁹ Krečeva naloga je bila ocenjevanje položaja na območju Prekmurja, Medžimurja, Haloz, Slovenskih goric in Hrvaškega Zagorja, zato je moral vzpostaviti svojo mrežo zaupnikov. Informacije so morale biti preverjene z navedenim virom, vojaške informacije pa je dobival od Godine. Za usklajeno delovanje obveščevalne in politične linije je bilo potrebno njuno tesno sodelovanje in usklajevanje. Obveščevalni oddelek Glavnega štaba je poudarjal pomembnost temeljitega informiranja o razmerah na tem območju zaradi strateškega pomena Prekmurja v prihodnjih vojaških operacijah. Predvideval je, da bo Prekmurje postalo tudi baza za organiziranje novih nemških enot, izhodišče nemških

⁵¹ SI AS 1724, t. e. 656, a. e. 6, Poročilo Okrožnega odbora OF za Prekmurje, 1. 11. 1944.

⁵² SI AS 1724, t. e. 656, a. e. 6, Potrdilo s podpisom Jožeta Kramarja - Juša z dne 12. oktobra 1944.

⁵³ SI AS 1724, t. e. 656, a. e. 6, Poročilo Okrožnega odbora OF za Prekmurje, 4. 11. 1944.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ SI AS 1487, t. e. 7, a. e. 94, depeše CK KPS 1944.

⁵⁶ Godina, *Prekmurje*, str. 152.

⁵⁷ SI AS 1851, t. e. 106, a. e. 2093, Glavni štab NOV in PO Slovenije, obveščevalni oddelek, 27. 10. 1944.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Prav tam.

in hrvaških oboroženih sil države NDH proti Nemčiji in območje fortifikacij, ki bi ovirale gibanje enot Rdeče armade.⁶⁰

V začetku januarja je Godina poslal poročilo o razmerah v Prekmurju, v katerem je poudaril, da so v Prekmurju ustvarjeni pogoji za množično politično delo. Ljudje so bili pripravljeni sodelovati v OF, versko prepričanje ni bilo ovira.⁶¹

Na nižji oblastveni ravni je Oblastni komite (OBK) KPS za Štajersko poslal v Prekmurje konec novembra 1944 Frančka Majcna, člana POOF, in Cvetko Praprotnik - Štefko, članico OBK. Njuna naloga je bila vzpostavitev organizacije OF, po osvoboditvi pa organizacije oblasti.⁶² Mesec dni pozneje je Majcen pripravil za POOF obsežno poročilo o razmerah v Prekmurju, v katerem je ugotavljal, da je bilo splošno ljudsko razpoloženje ugodno za uspešno politično delo.⁶³ To je pomenilo, da so bili Prekmurci na splošno naklonjeni OF in pripravljeni sodelovati, Majcen pa je vseeno zaznal, da to navdušenje ni ustaljeno, temveč odvisno od položaja na frontah.

Okupatorsko oblast v Prekmurju je Majcen označil, da je v razkroju, kar naj bi bilo najbolj očitno pri vprašanju mobilizacije. Ob tem zapiše: »Dovolj je, da vzameš nahrbtnik in greš na vlak, se pelješ dve postaji, se zvečer zopet vrneš domov in oblasti je zadoščeno. Niti najmanjšega pregleda nimajo Madžari, kdo je v vojski in kdo se skriva.«⁶⁴ Tako ugotavlja, da Madžarom in Nemcem mobilizacija ni uspela.

Zanimivo je njegovo poročilo o vojaškem položaju v Prekmurju, o katerem, kot zapiše, »smo imeli popolnoma napačno sliko.«⁶⁵ Po njegovih podatkih je bilo v Prekmurju pet žandarmerijskih postaj, v katerih je bilo od 5 do 15 mož, in štiri graničarske postojanke po 20 mož. Orožniki in graničarji naj bi sabotirali izvrševanje svoje službe in bili protinemško razpoloženi. Med njimi naj bi bilo malo tako imenovanih njilašev, to je pripadnikov Szalasijevega fašističnega režima. Pomembna opora režima je bila v Prekmurju tako imenovana narodna garda, ki so se ji prostovoljno priključili predvsem njilaši. Oboroženi so bili s pa-

licami in bati, redko s puškami. Majcen je v svojem poročilu presenetljivo ugotavljal, da ne eni ne drugi ponoči ne izvajajo nadzora, kar je seveda močno olajšalo gibanje. Glede nemških vojaških sil je Majcen poročal, da imajo nekaj operativne vojske in tako imenovano feldžandarmerijo, ki pa je je bilo »zelo malo«⁶⁶ glede na bližino fronte. Majcen je ugotavljal, da se je nemška vojska usmerila predvsem v redno odpošiljanje nakradenega blaga iz Madžarske, ni pa postavljala zased in kontrol.

V opisanem razsulu okupatorske oblasti je bilo pričakovati intenzivno delo domačih aktivistov, a je Majcen zapisal, da so oportunisti.⁶⁷ Aktivisti, večinoma študentje, so imeli pomisleke glede široke organizacije in akcij. Vzroke njihovega oportunizma je videl v njihovem skrivanju po odstranitvi vodilnih akterjev odporiškega gibanja. Predlagal je, da se pritegnejo tisti, ki imajo voljo do dela in jih je še mogoče politično izuriti, ter vključiti sposobne aktiviste s Štajerske.

Kot zelo pereče vprašanje, ki je zahtevalo hitre odgovore, so bili številni skrivači. Vojaški obvezniki so bili namreč fantje od 17. leta starosti.⁶⁸ Rešitev je videl v njihovi čimprejšnji vključitvi v partizanske enote prek Mure oziroma v vključitvi v vojaško enoto v Prekmurju, katere ustanovitev se je takrat še pripravljala. Majcen je ocenil, da je treba takoj začeti izvajati manjše sabotažne in vojaške akcije, ki bodo razgibale teren.⁶⁹

V istem času kot Majcen in Godina sta v Prekmurju politično delovali članici OOOOF Ljutomer, Gabriela Letonja - Atena in Slava Mihelič.⁷⁰ Atena je v svojem poročilu ljutomerskemu okrožju konec de-

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 61.

⁶² Godina, *Prekmurje*, str. 156.

⁶³ SI AS 1724, t. e. 656, a. e. 6, Položaj, 29. 12. 1944.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Godina, *Prekmurje*, str. 156.

⁶⁹ Prav tam. Bor je bilo ilegalno ime Filipa Korošca, poznejšega komandirja Prekmurske čete (op. avtorice).

⁷⁰ Godina, *Prekmurje*, str. 164–170.

cembra 1944 enako kot Majcen ugotavljala, da je večina Prekmurcev protifašistično usmerjena, vendar so oportunistični, dane pa so možnosti za ustanovitev krajevnih odborov OF.⁷¹

USTANOVITEV PREKMURSKE ČETE

Glede na omenjena poročila vseh treh političnih delavcev (Godina, Majcen, Letonja) so bile razmere v Prekmurju ugodne za politično delo in oblikovanje vojaške enote. To spremembo moramo pripisati predvsem zmagam zaveznikov in bližajočemu se koncu vojne, zaradi česar so ljudje postali sprejemljivejši za ideje o novi državi in pripadnosti slovenskemu narodnemu telesu. K pozitivnim spremembam in ugodnosti položaja je prispevalo tudi vztrajno delo aktivistov, ki se jim je uspelo prebiti čez Muro, in domačih pripadnikov odporniškega gibanja. Prekmurju so se približevale enote Rdeče armade, zato ni bilo dovolj le, da se tam oblikuje širša organizacija terenskih odborov OF, začeti je bilo treba oborožene akcije in pospešiti ustanovitev vojaške enote.

Pozitivne informacije so spodbudile Glavni štab NOV in POS k novim navodilom aktivistom v Prekmurju. Tedanji komisar glavnega štaba Boris Kidrič in komandant glavnega štaba Dušan Kveder sta v brzojavki z dne 13. januarja 1945 dala usmeritve za nadaljnje delovanje v Prekmurju. Poudarila sta nujnost ustanovitve manjših vojaških enot, ki bi štele od 5 do 15 borcev.⁷² Izogibale bi se večjim spopadom in izvajale le diverzantske akcije, torej napadanje iz zased, da bi pridobili orožje, in izvajanje sabotažnih akcij. Odsvetovala sta ustanavljanje večjih vojaških enot, saj je bilo treba najprej vzgojiti vojaški kader. Začasno vodstvo vojaških enot naj bi prevzel politični forum, ki ga v času ustanovitve Prekmurske čete ni bilo. Od odstranitve vodstva KP Prekmurja oktobra 1941 je Prekmurje v organizacijskem pogledu spadalo pod ljutomersko okrožje KPS in OF. Politični forum je bil v Prekmurju ustanovljen ob osvoboditvi.⁷³

Ob upoštevanju brzojavke Glavnega štaba NOV in POS je Prekmurje v prihodnje dobivalo di-

rektive neposredno od Glavnega štaba NOV in POS. Za glavni štab so bili namreč zelo pomembni obveščevalni podatki, ki so se nanašali na Transporte vojaštva po železnici in cestah, ter sestava in razporeditev enot okupatorja v Prekmurju. V omenjeni brzojavki je bilo poudarjeno prizadevanje za vzpostavitev tekočega prehoda novih borcev v smeri proti Hrvaški in Pohorju.⁷⁴ Omenjena direktiva je bila v skladu s splošno politiko mobilizacije za vojsko sposobnega prebivalstva, da ga okupator ne bi uporabil za krepitev svoje vojaške moči. Nove borce bi prek Hrvaške in Pohorja usmerili na Dolenjsko, saj so bile tam mobilizacijske zmogljivosti že izčrpane, partizanske enote pa zaradi bojov močno okrnjene. Glavni štab je aktiviste v Prekmurju tudi obvestil, da je poslal v Haloze četo s Kozjanskega, in priporočal navezavo stikov ter pošiljanje novih borcev na omenjeno območje. V brzojavki sta poudarjena tudi pomen odstranjevanja so-delavcev okupatorja in politično delo na terenu.⁷⁵

Na podlagi omenjenih direktiv Glavnega štaba NOV in POS so aktivisti konec januarja 1945 v Motvarjevskem gozdu s slovesnim postrojem borcev ustanovili Prekmursko četo.⁷⁶ Četo so sestavljali čez Muro poslani aktivisti in prekmurški domačini. Komandir čete je postal Filip Korošec, njen komisar pa Franček Mirtič.⁷⁷

Prekmurska četa je bojno delovala vse do Porabja. Večina borcev se je v začetku aprila 1945 zbrala v Murski Soboti in se lotila nalog oblikovanja zaledne vojaške ter oblastne organizacije. Četa je z osvoboditvijo nehala obstajati.

⁷¹ SI AS 1487, t. e. 22, a. e. 2190, Poročilo Pokrajinskega odbora OF za Štajersko Izvršnemu odboru OF /poslano na CK KPS/ o politični situaciji v Slovenskih goricah in Prekmurju.

⁷² Hribovšek, *Prekmurska brigada*, str. 54.

⁷³ Prav tam, str. 55.

⁷⁴ Godina, *Prekmurje*, str. 166–167.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Hribovšek, *Prekmurska brigada*, str. 55.

⁷⁷ Prav tam, str. 57. Marjan Žnidarič navaja, da je bil za političnega komisarja določen Jožko Zadravec, a je po njegovem padcu postal komisar Franček Mirtič. V: Žnidarič, *Četrta operativna cona*, str. 691.

SKLEP

Prekmurje je bilo območje, o katerem je imelo osrednje slovensko vodstvo partizanskega gibanja najmanj verodostojnih informacij. Z razbitjem odporniškega gibanja leta 1941 je postalo to območje še bolj informacijsko in fizično nedostopno. V Prekmurju se je od druge polovice leta 1941 do leta 1944 odporniško gibanje pasiviziralo, madžarski okupator pa je ta čas izkoristil za obračun s preostalimi sodelavci odporniškega gibanja ter represijo nad primorskimi kolonisti in Judi. Po kapitulaciji Italije je še bolj poostрил nadzor na meji in še bolj izoliral Prekmurje od preostale Slovenije.

Spodbude za oživitev odporniškega gibanja so prišle leta 1944 iz Štajerske. Aktivisti so v poročilih opozarjali na oportunistično naravnost prebivalcev, na težave s skrivači, ki bi jih bilo treba vključiti v partizanske enote, in na nujnost ustanovitve partizanske enote v Prekmurju, kar se je januarja 1945 tudi zgodilo. Čeprav so stvari v Prekmurju potekale z zamikom v primerjavi s preostalo Slovenijo, je tudi Prekmurje dalo svoj krvni davek, kar pričajo naslednji podatki.

Prekmurje je med vojno od leta 1941 do januarja 1946 utrpelo 1843 žrtev, kar je 1,9 odstotka prebivalstva te pokrajine, Spodnja Štajerska pa 31.983 žrtev ali 5,4 odstotka prebivalstva te pokrajine. V koncentracijskih taboriščih in zaradi posledic bivanja v taboriščih je izgubilo življenje 681 Prekmurcev, od tega jih je bilo v taboriščih umorjenih 424, 245 jih je tam umrlo, 8 jih je umrlo zaradi posledic, 4 pa so umrli na poti domov iz taborišča.⁷⁸

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

- SI AS 220 – Komisija pri predsedstvu SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev.
- SI AS 1851 – Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije.
- SI AS 1724 – Okrožni odbor Osvobodilne fronte (OF) Ljutomer.
- SI AS 1277 – Rodbinski fond Edvard Kardelj.
- SI AS 1639 – Oblastni komite za Štajersko.
- SI AS 1680 – Štefan Kuhar.
- SI AS 1487 – Centralni komite Komunistične partije Slovenije (CK KPS).

Interna baza Inštituta za novejšo zgodovino Ljubljana
z dne 15. 11. 2019, pripravila Marta Rendla.

Literatura

- Deželak Barič, Vida. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.
- Ferenc, Tone. Nekaj dokumentov o NOB v Prekmurju leta 1941. *Borec*, 67, št. 8-9 (1967), 701–712.
- Fujs, Metka. Izhodišča madžarske okupacijske politike v Prekmurju. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 37, št. 2 (1997), 175–186.
- Godina, Ferdo. *Prekmurje 1941–1945: prispevek k zgodovini NOB*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1980.
- Hribovšek, Mitja. *Prekmurska brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1975.
- Janež, Jože. *Ob mejnikih revolucije*. Murska Sobota: Občinska konferenca ZMS, 1971.
- Kovács, Attila. Represija v Prekmurju med drugo svetovno vojno – primer internacije kolonistov iz okolice Dolnje Lendave v Sárvár. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 53, št. 1 (2013), 186–200.
- Majcen, Franček. *Prekmurska četa: prispevek k zgodovini NOB v Prekmurju*. Ljubljana: ČZP Enotnost, 1994.
- Novak, Drago, Orešnik, Ivan, in Šticl, Herman. *Pomniki NOB v Slovenskih goricah in Prekmurju*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1985.
- Žnidarič, Marjan. *Četrta operativna cona: pregled zgodovine nacistične okupacije in osvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*. Ljubljana: Združenje borcev za vrednote NOB Slovenije, 2014.

⁷⁸ Interna baza INZ z dne 15. 11. 2019, pripravila Marta Rendla.

The Prekmurje region in the throes of WWII

ABSTRACT

The article examines the Hungarian occupation of the Prekmurje region during WWII. It focuses on the depiction of the resistance against the Hungarian occupying forces, which rested primarily on the shoulders of individual pre-war Communists. The initial plans of the Prekmurje Communists to form a partisan company which would eventually grow into a battalion were never brought to fruition, as the Hungarian occupying forces were able to suppress the resistance movement as early as the end of 1941. The movement then stagnated until 1944. During this period, Prekmurje was almost entirely cut off from the rest of Slovenia, relying mostly on itself and local forces. The period from late 1941 to 1944 was marked by the mopping up of resistance supporters by the Hungarian occupying forces.

The region was considered the most challenging operational zone in the Slovenian resistance movement, and both the regional and the central partisan leadership had only limited intelligence on it. The resistance movement gained renewed momentum in the autumn and winter of 1944⁴⁵ with the arrival of activists from the Štajerska region. Certain foreign policy developments also contributed to the evolution of the movement.

In 1944, following the recommendation of the Central Committee of the Communist Party of Slovenia, the Štajerska Regional Committee of the Liberation Front decided to increase the number of activists in north-eastern Slovenia, especially on the banks of the Mura River, in order to penetrate as far east as possible, into Prekmurje. This goal was only attainable with politically seasoned cadres. Sharing the same goal, the staff of the 4th Operational Zone assigned the following two men to operations in Prekmurje: Dane Šumenjak (»Miran«), an Intelligence and Security Agency Commissar, and Jože Kramar (»Juš«), a member of the Štajerska Regional Committee of the League of Communist Youth of Yugoslavia. In early October 1944, the first partisan combat unit for Prekmurje was founded. The staff of the 4th Operational Zone sent Ivan Majnik (»Džems«), an intelligence officer from the main headquarters of the Slovenian National Liberation Army, together with 23 combatants from the Jože Lacko Detachment, to northern Štajerska to assess the situation for the partisan movement, and, if possible, penetrate

into Prekmurje. They were to make connections with the activists, demonstrate to the Prekmurje locals the existence of an armed and organised partisan company, and gain their trust and cooperation. The partisan unit reached Prekmurje, near Gibina, on 1 October, then moved forward towards Polana, and through Turnišče to Bogojina. On 6 October, they battled a Hungarian crew near Fokovci, and returned to the Štajerska side on the same day by crossing the Mura River near Gibina. The partisan company's withdrawal had a negative impact on the inhabitants of Prekmurje and on the conscripts, who began to mobilise and hide in the woods to escape Hungarian mobilisation.

A new opportunity to form a combat unit arose in 1945, when Red Army units were approaching Prekmurje. In late January 1945, following directives from the main HQ of the National Liberation Army and the Partisan Detachments of Slovenia, activists founded the Prekmurje Company with a solemn formation of the combatants in the Motvarjevci Woods. The company consisted of Prekmurje locals and the activists from the other side of the Mura River. Filip Korošec became the company commander, and Franček Mirtič became its commissar.

Jurij Štesl

*Delovanje oboroženih skupin
odporniškega gibanja v Prekmurju
med madžarsko okupacijo
od leta 1941 do 1945*

Delovanje oboroženih skupin odporniškega gibanja v Prekmurju med madžarsko okupacijo od leta 1941 do 1945

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljeno delovanje oboroženih skupin odporniškega gibanja v Prekmurju med madžarsko okupacijo. Odporniškemu gibanju v Prekmurju v tem obdobju ni uspelo organizirati nobenih večjih vojaških enot, le štiri manjše oborožene skupine, ki jih lahko označimo kot vojaške organizacije. Prva izmed teh skupin je bila odporniško gibanje, ki ga je poleti in v začetku jeseni vodil ter povezoval Štefan Kovač. V gibanju so v začetku avgusta 1941 začeli izvajati manjše sabotažne akcije, madžarskemu okupatorju pa ga je v drugi polovici oktobra 1941 uspelo popolnoma zatreti. Do ponovnega organiziranja oboroženega odpora je prišlo šele oktobra 1944. V začetku tega meseca je četa Lackovega odreda pod vodstvom Ivana Majnika - Džemsa opravila krajši pohod po vzhodnem delu Prekmurja. Kmalu po tem, sredi oktobra, je oborožena skupina, ki sta jo organizirala Jože Kramar - Juš in Slobodan Šumenjak - Miran, poskušala izkoristiti negotove razmere na Madžarskem in prevzeti oblast v Prekmurju, vendar pri tem ni bila uspešna. Januarja 1945 je Prekmurje z ustanovitvijo Prekmurske čete dobilo prvo partizansko enoto.

Ključne besede: Prekmurje, druga svetovna vojna, odporniško gibanje, partizani, komunizem.

UVOD

Dogajanje v Prekmurju se je med drugo svetovno vojno v številnih pogledih razlikovalo od dogajanja v drugih slovenskih pokrajinah. To velja tudi za oboroženi odpor proti okupatorju, saj je bil ta v primerjavi z drugimi slovenskimi pokrajinami zelo slabo razvit. O tem zgovorno priča podatek, da je bilo januarja 1945, ko je bila v Prekmurju prva partizanska četa šele ustanovljena, v partizanskih enotah v drugih predelih Slovenije več kot 30.000 pripadnikov.² Udeleženec odporniškega gibanja v Prekmurju pisatelj Miško Kranjec je avgusta 1944 na podlagi primerjave odporniškega gibanja v Prekmurju z odporniškim gibanjem v preostali Sloveniji napisal: »Pasivnost Prekmurja v osvobodilnem boju, ki ga v tej vojni z brezmejnimi žrtvami in v zgodovini z edinstveno hrabrostjo, bije slovenski narod mora začuditi človeka. Kajti medtem, ko vse druge slovenske pokrajine doprinašajo v tem boju razmeroma enak delež, stoji Prekmurje daleč pod njimi, tako rekoč docela ob strani in nekam hladno brezbržno gleda na končen izid in da mu je kaj malo mar usoda slovenskega naroda.«³

Tudi v Prekmurju se je sicer v zelo majhnem obsegu razvil oboroženi odpor proti okupatorju. Tako so med madžarsko okupacijo tam delovale tudi štiri manjše oborožene skupine, ki jih lahko označimo kot vojaške organizacije.

ODPORNIŠKO GIBANJE V PREKMURJU LETA 1941

Prva oborožena odporniška skupina v Prekmurju med drugo svetovno vojno je bila odporniško gibanje, ki ga je poleti in v začetku jeseni leta 1941 organizirala Komunistična partija Slovenije (KPS) v Prekmurju. Ta je sicer delovala pod vodstvom okrožnega komiteja (OK) KPS Prekmurje, na čelu katerega je bil njegov sekretar Štefan Kovač, ki je bil tudi vodja in glavni organizator odporniškega gibanja. V to gibanje je bilo poleti in zgodaj jeseni povezanih več kot 100 posameznikov, ki so delovali v približno desetih odporniških skupinah.⁴

Slika 1

Miško Kranjec

Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

To odporniško gibanje v Prekmurju je bilo del enotnega odporniškega gibanja, ki ga je v Sloveniji organizirala Komunistična partija Slovenije, ta pa je začela odpor proti okupatorjem po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941. Za to se je odločila zaradi prepričanja, da bo Sovjetska zveza v nekaj mesecih premagala nacistično Nemčijo. V okviru zmagovitega pohoda po Evropi naj bi Sovjetska zveza in njena Rdeča armada osvobodili tudi Slovenijo, zato so v centralnem komiteju (CK) KPS organizirali oboroženi odpor proti okupatorjem kot podporo Rdeči armadi. Ob njenem prihodu so s svojimi oboroženimi silami nameravali prevzeti oblast in izvesti komunistično revolucijo.⁵

² Griesser - Pečar, *Razdvojeni narod*, str. 345–346.

³ SI AS 1487, t. e. 21, a. e. 2161, Poročilo Miška Kranjca iz Prekmurja, avgust 1944.

⁴ O začetkih in organizacijski strukturi odporniškega gibanja v Prekmurju leta 1941 glej podrobneje: Štesl, *Odporniško gibanje*, str. 38–40.

⁵ Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje*, str. 22–28.

Slika 2
Štefan Kovač
Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

Po izbruhu vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 so v odporniškem gibanju začeli odpor proti madžarskemu okupatorju, vendar so se omejili na izvajanje propagandnih akcij, tiskanje in razširjanje letakov ter drugega propagandnega gradiva in pisanje parol po stenah.⁶

Na številnih drugih območjih v Sloveniji so že v začetku julija 1941 začeli izvajati sabotažne akcije in priprave na ustanovitev partizanskih enot. V pokrajinskem komiteju KPS za severno Slovenijo, ki je bil v političnem pogledu nadrejen okrožnemu komiteju KPS Prekmurje, so ta oboroženi odpor želeli razširiti tudi v Prekmurje in Prlekijo. V ta namen je sekretar komiteja Slavko Šlander sklical sestanek z voditelji odporniškega gibanja v Prekmurju in Prlekiji. Na sestanku 29. julija 1941 v Moravcih v Slovenskih goricah

je Šlander voditeljem odporniškega gibanja v Prekmurju in Prlekiji Kovaču, Štefanu Kuharju - Bojanu, Vinku Megli in Josipu Hedžetu dal navodila za organiziranje oboroženega odpora.⁷

Glavna oblika boja proti okupatorjem na Slovenskem leta 1941 je bila izvajanje sabotažnih akcij. Z njimi so želeli povzročiti vojaško in gospodarsko škodo Nemčiji, Italiji ter Madžarski in tako posredno pomagati Sovjetski zvezi, zato je zbrane na sestanku v Moravcih v Slovenskih goricah k temu delovanju pozval tudi Šlander. Tako naj bi izvajali okvare in požige, razširjali letake s propagandno vsebino, rezali telefonske žice ter razstreljevali, če bi lahko pridobili razstrelivo.⁸

V okviru teh direktiv so v okrožnem komiteju Komunistične partije Slovenije (OK KPS) Prekmurje začeli organizirati oboroženi odpor v več fazah proti madžarskemu okupatorju. Najprej so predvideli le izvajanje sabotažnih akcij brez uporabe orožja.⁹ Šest sabotažnih akcij, kot so rezanje telefonskih in telegrafskih žic ter požigi snopov žita, s čimer so povzročali večjo gospodarsko škodo, so v odporniškem gibanju izvedli avgusta ter septembra 1941. Sodeč po ugotovitvah madžarskih preiskovalnih organov, naj bi prvo tako akcijo s požigom snopov žita v Lendavi Štefan Kovač izvedel 15. avgusta 1941 ob 23.30.¹⁰ S Kovačem je pri tej akciji sodeloval tudi Ludvik Rapoša.¹¹ Prvo akcijo rezanja telegrafskih in telefonskih žic naj bi po ugotovitvah madžarskih preiskovalnih organov iz-

⁶ Štesl, *Odporniško gibanje*, str. 38–39.

⁷ Ferenc, *Nekaj dokumentov*, str. 705. PMMS, Madžarska uprava 1941–1944, Prevod spomenice madžarske vlade italijanski vladi o komunističnem gibanju v Prekmurju, 7. november 1941. MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Novak, *Prlekija 1941–1945*, str. 132.

⁸ Ferenc, *Nekaj dokumentov*, str. 705.

⁹ Ferenc, *Nekaj dokumentov*, str. 705. Čačinovič, *Časi preizkušenj*, str. 30–34.

¹⁰ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941.

¹¹ Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 66.

vedla Bojan Gabrijelčič ter Rudi Zrinski, saj naj bi 19. avgusta 1941 rezala telegrafске in telefonske žice v Murski Soboti.¹²

Kmalu po začetku sabotažnih akcij je odporiško gibanje v Prekmurju doseglo vrhunec organizacijskega razvoja, do katerega je prišlo na sestanku 30. avgusta 1941 v gozdčiku na Kamenščicah pri Trnju. Na tem sestanku, ki se ga naj bi po ugotovitvah madžarskih preiskovalnih organov udeležilo 12 ljudi, so ustanovili okrožni narodnoosvobodilni odbor OF za Prekmurje, katerega člani so postali Štefan Kovač, Evgen Kardoš, Miško Kranjec, Štefan Horvat, Vinko Megla in Martin Žalik. V okviru tega odbora so ustanovili še poseben akcijski odbor, v katerem so bili Kovač, Megla in Horvat, njegova naloga pa je bila, da je vodil izvajanje sabotažnih akcij.¹³

V drugi polovici septembra 1941 je prišlo do vrhunca izvajanja sabotažnih akcij.

Najprej je Slobodan Šumenjak 19. septembra 1941 ob sodelovanju Štefana Cvetka in Stanka Šerbca zažgal več oslic slame v Rakičanu.¹⁴ Pri tej akciji je sodeloval tudi lekarnar iz Štrigove Ivan Kovač, ki je naredil zažigalne bombe iz aluminijevega silikata.¹⁵

Med 23. in 30. septembrom so v odporiškem gibanju izvedli še tri akcije rezanja telegrafskih in telefonskih žic, najbolj obsežna pa je potekala 27. septembra 1941. Na ta dan se je sedem pripadnikov odporiškega gibanja odpravilo v Fokovce, da bi pridobili orožje, ki naj bi bilo zazidano v nekdanji orožniški vojašnici. Orožja niso našli, so pa na poti domov uničevali krajevne napise v madžarskem jeziku in na štirih mestih v Fokovcih, Renkovcih, Dobrovniku ter Turnišču rezali telefonske žice.¹⁶ Poleg sabotažnih akcij so v odporiškem gibanju v Prekmurju avgusta in septembra nadaljevali še propagandne akcije.¹⁷

V odporiškem gibanju so načrtovali tudi večje sabotažne akcije, ki bi jih začeli izvajati, ko bi si pridobili dovolj orožja in razstreliva. Tako so razmišljali o izvajanju usmrtnih častnikov madžarske vojske in Slovencev, ki so sodelovali z okupatorjem. S sabotažnimi akcijami so tudi nameravali onesposobiti železniško

omrežje v Prekmurju. Med drugim so razmišljali o razstrelitvi železniškega predora v Stanjevcih. Razstreliti naj bi nameravali tudi Sokolski dom v Murski Soboti, ki ga je madžarska vojska uporabljala kot vojašnico.¹⁸

V odporiškem gibanju so se pripravljali tudi na konec vojne, ko bi morali v Prekmurju prevzeti oblast, v okviru teh pričakovanj pa so se pripravljali na prihod Rdeče armade. Tako kot drugod v Jugoslaviji se je tudi med komunisti v Prekmurju pojavilo prepričanje, da bo prišlo do skorajšnjega desanta padalcev Rdeče armade. Za lažje razumevanje s padalci Rdeče armade so si nekateri pripadniki odporiškega gibanja pridobili slovensko-ruski slovar.¹⁹

¹² MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Ferenc, Nekaj dokumentov, str. 706.

¹³ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Ferenc, Nekaj dokumentov, str. 706. Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 67.

¹⁴ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Ferenc, Nekaj dokumentov, str. 712.

¹⁵ PMMS, Spomini in izjave udeležencev NOB v Prekmurju, Zapisnik komisije za zbiranje materiala NOB v Prekmurju, 1960.

¹⁶ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Ferenc, Nekaj dokumentov, str. 712.

¹⁷ SI AS 1548, t. e. 7, a. e. 173, letak, ki ga je izdalo odporiško gibanje v Prekmurju leta 1941. Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 70–73. MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Ferenc, Nekaj dokumentov, str. 712.

¹⁸ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. PMMS, Madžarska uprava 1941–1944, Prevod spomenice madžarske vlade italijanski vladi o komunističnem gibanju v Prekmurju, 7. november 1941.

¹⁹ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Zbornik dokumenata i podataka XV/1, Sumarni izveštaj suda načelnika madžarskog generalštaba o rezultatima istrage protiv komunista u Bačkoj i Međimurju, str. 224. Dostopno na: http://znaci.net/zb/4_15_1.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

Slika 3

Obešanje Štefana Cvetka
in Evgena Kardoša
31. oktobra 1941 na
dvorišču soboškega gradu
Vir: Pomurski muzej
Murska Sobota.

Po nalogu PK KPS za severno Slovenijo so v odporniškem gibanju v Prekmurju načrtovali ustanovitev partizanskih enot, in sicer najprej eno četo, ki naj bi postopoma prerasla v bataljon. S temi partizanskimi enotami naj bi oktobra ali novembra začeli obsežen oboroženi odpor proti madžarskemu okupatorju. Prekmurje je bilo kot ravninska in gričevnata pokrajina brez večjih strnjjenih gozdov neprimerno za delovanje partizanskih enot, zato so načrtovali, da bi se prekmurški partizani, če ne bi bilo prej konca vojne, pozimi umaknili na Pohorje in se spomladi vrnili v Prekmurje.²⁰

Odporniškemu gibanju ni uspelo ustanoviti partizanske enote ali izvajati večjih oboroženih akcij. Za uresničitev teh načrtov jim je primanjkovalo tako vojaško usposobljenega kadra kot orožja. Sodeč po ugotovitvah madžarskih preiskovalnih organov in spominih pripadnikov odporniškega gibanja, je v sabotažnih akcijah sodelovalo 15 pripadnikov odporniškega gibanja, večina pa je bila mlajša od 20 let. Od orožja jim je uspelo pridobiti le nekaj pištol in ročnih granat.²¹

V odporniškem gibanju niso bili pripravljeni na izvajanje oboroženega odpora tudi zato, ker do

konca julija 1941 niso razmišljali o oboroženem odporu, zato se nanj niso pripravljali.²² Zaradi moči okupacijskih sil leta 1941 nikjer v Sloveniji ni bilo pogojev za uspešen oboroženi odpor proti okupatorjem. Do oboroženega odpora proti okupatorjem je prišlo zaradi ideološkega pogleda v CK KPS na drugo svetovno vojno. Ko so v CK KPS začeli oboroženi odpor proti okupatorjem, zmage Rdeče armade pa ni bilo, so organi pregona okupacijskih sil v številnih slovenskih pokrajinah popolnoma uničili odporniška gibanja, ki jih je organizirala KPS. Taka je bila tudi usoda odporniškega gibanja v Prekmurju.²³

Madžarski organi pregona so že od začetka julija, ko so aretirali 18 pripadnikov odporniškega gibanja, spremljali delovanje odporniškega gibanja v Prekmurju, septembra 1941 pa so začeli obsežnejšo

²⁰ PMMS, Zapuščina Miroslava Štubla, t. e. 18, Prepis izjave Miška Kranjca o odporniškem gibanju v Prekmurju leta 1941.

²¹ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. Ferenc, Nekaj dokumentov, str. 712.

²² Štesl, Odporniško gibanje, str. 40–41.

²³ Prav tam, str. 49.

preiskovalno akcijo. Tako so med 27. septembrom in 8. novembrom aretirali 78 pripadnikov odporniškega gibanja v Prekmurju²⁴ in v okviru te akcije jim je oktobra 1941 uspelo odporniško gibanje v Prekmurju popolnoma razbiti. Najprej so 18. oktobra 1941 v zasedi ubili Kovača. Konec oktobra je v Murski Soboti sledil proces pred izrednim vojaškim sodiščem, končal pa se je z obešanjem Štefana Cvetka in Evgena Kardoša na soboškem grajskem dvorišču 31. oktobra 1941.²⁵ Po teh dogodkih odporniško gibanje v Prekmurju ni več delovalo. Člani odporniškega gibanja, ki niso bili aretirani ali mrtvi, so pobegnili iz Prekmurja ali so se skrivali in niso več razmišljali o odporu. Številni izmed njih so tudi doživeli tragično usodo. Med drugo svetovno vojno je iz različnih razlogov umrlo 59 pripadnikov odporniškega gibanja v Prekmurju leta 1941.²⁶

POHOD DŽEMSOVE ČETE V PREKMURJE

Po uničenju odporniškega gibanja v Prekmurju oktobra 1941 je šele oktobra 1944 prišlo do ponovnega oboroženega odpora v Prekmurju. Med tem časom tudi vodstvo odporniškega gibanja v Sloveniji ni namenjalo Prekmurju skoraj nobene pozornosti. To se je spremenilo šele v drugi polovici leta 1944, ko sta s približevanjem Rdeče armade srednji Evropi Prekmurje in vzhodna Štajerska v strateškem pogledu postajala vedno pomembnejša. Kako so konec oktobra 1944 v Glavnem štabu narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (GŠ NOV in POS) ocenjevali strateški pomen Prekmurja, je jasno iz pisma, ki so ga v obveščevalnem oddelku GŠ NOV in POS 27. oktobra 1944 poslali Ludviku Kreču - Romanu ob njegovem imenovanju za vodjo obveščevalnega centra v Prekmurju. V tem pismu so strateški pomen Prekmurja opisali tako: »Geografska lega vsega vzhodnega dela Štajerske oz. Prekmurja je pač taka, da bo neposredno važna za bližnje in daljne frontne operacije. Preko tega ozemlja vodijo nadvse važne komunikacijske linije, katere pridobivajo na svoji važnosti dan za dnem. Po njih se bo vozilo vojaštvo in material, ki bo šlo na fronto, ali pa tudi, ki se

Slika 4

Ivan Majnik - Džems

Vir: Pomurski muzej Murska Sobotica.

bo iz fronte umikalo v avstrijske predele. Poleg tega bo Prekmurje verjetno postalo tudi baza za obnavljanje in organiziranje novih nemških edinic. Verjetno bodo tu nastala tudi skladišča za fronto. Vse to je treba imeti v dobrem vidu. Nadalje lahko Prekmurje postane odstopnica nemških in hrvaško-fašističnih edinic proti Nemčiji. Vsled svoje strateške lege bo postalo pomembno tudi kakšnih koli fortifikacij, ki naj bi branila oz. ovirala sovjetskih pobočnih sil.«²⁷

V okviru te strateške pomembnosti Prekmurja je GŠ NOV in POS poleti leta 1944 naredil prve

²⁴ MNL OL, K-149, fond 651, 2/1942-1-7619 – 75. škatla, Poročilo poveljstva žandarmerijskega preiskovalnega oddelka o preiskavi komunistične organizacije v Prekmurju leta 1941, 25. november 1941. *Zbornik dokumenata i podataka XVI*, Zahtev Komande 3. korpusa načelniku generalštaba da zbog diverzija i komunističke aktivnosti u Međimurju izvrši pregrupisanje jedinica, str. 187. Dostopno na: http://znaci.net/zb/4_15_1.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

²⁵ Ferenc, Nekaj dokumentov, str. 703–704.

²⁶ O tem glej podrobneje: Štesl, Odporniško gibanje, str. 47–48.

²⁷ SI AS 1851, t. e. 106, a. e. 2093, Pismo obveščevalnega oddelka GŠ SNOV in POS Ludviku Kreču - Romanu.

konkretne korake za organiziranje partizanskih enot v Prekmurju. Tako je 30. julija 1944 v navodilu IV. operativni coni predvidel organiziranje Lackovega odreda, ki naj bi deloval v Slovenskih goricah in na Kozjaku. V navodilu so temu odredu tudi dali nalogo, da naj prodre čez Muro v Prekmurje in tam vzpostavi partizanske enote ter politične organizacije.²⁸

V IV. operativni coni so sledili tem navodilom in 19. ter 20. septembra 1944 na Kozjaku iz Pohorskega odreda ustanovili Lackov odred, ki je imel nalogo, da deluje na levem bregu reke Drave, Kozjaku, v Slovenskih goricah in Prekmurju. V Lackovem odredu so takoj po ustanovitvi 22. septembra 1944 ustanovili tako imenovano specialno četo, ki je bila določena za pohod v Prekmurje²⁹ in v kateri je bilo približno 20 pripadnikov. Za njenega poveljnika je bil določen Rudi Maglica - Danilo, za političnega komisarja pa Jože Duh - Silvester. Na pohodu v Prekmurje jo je vodil obveščevalni častnik IV. operativne cone Ivan Majnik - Džems, ki sploh ni bil član čete. Četo so po njem tudi poimenovali Džemsova četa. Po trditvi Milana Ževarta v monografiji Lackov odred naj bi imel Majnik v Prekmurju posebne obveščevalne naloge, in sicer naj bi vzpostavil obveščevalno točko z radijsko postajo.³⁰

Džemsova četa se je, sodeč po poročilu IV. operativne cone Glavnega štaba NOV in POS 15. novembra 1944, 22. septembra 1944 odpravila proti Prekmurju. 30. septembra naj bi pri naselju Gibina presstopila Muro in prišla v Prekmurje. Že 3. oktobra 1944 naj bi se v okolici Male Polane z madžarskimi silami zapletla v spopad, iz katerega se ji je uspelo uspešno rešiti.³¹ Džemsova četa se je po prihodu v Prekmurje prve dni zadrževala na Dolinskem, predvsem v trikotniku med vasmi Tešanovci, Dobrovnik in Črenšovci, tam pa so tudi pripravili več političnih srečanj z domačini. V noči na 6. oktober 1944 se je četa premaknila na Goričko v Fokovce, kjer so si v gozdu uredili tabor.³² Tam je Majnik s sodelavci načrtoval nadaljnjo dejavnost svoje čete. Sodeč po besedah Mitje Hribovske, ki se je v monografiji Prekmurska brigada temelji-

to posvetil pohodu Džemsove čete v Prekmurje, naj bi se Majnik s četo premaknil na Goričko, ker je bil prepričan, da je tam teren primernejši za delovanje partizanske čete. Z Goriškega naj bi Majnik nameraval vzpostaviti stike z aktivisti narodnoosvobodilnega gibanja (NOG) v Prekmurju in z njimi tam organizirati NOG.³³

Njegove načrte so preprečile madžarske sile, saj jih je prihod partizanske čete v Prekmurje zelo vznemiril, zato so njenemu delovanju namenile vso pozornost. Že 6. oktobra je madžarskim silam v Fokovcih uspelo obkoliti Džemsovo četo. Partizanom se je najprej uspelo umakniti iz obročja, vendar so jih madžarske sile ponovno odkrile, zato so se začeli umikati proti Muri. 7. oktobra 1944 so s splavom prečkali Muro in zapustili Prekmurje.³⁴ Džemsovi četi tako ni uspelo opraviti nalog v Prekmurju.

SKUPINA SLOBODANA ŠUMENJAKA - MIRANA IN JOŽETA KRAMARJA - JUŠA

V času, ko je Džemsova četa delovala v Prekmurju, je bila tam še ena oborožena skupina odporiškega gibanja. Organizirala in vodila sta jo Slobodan Šumenjak - Miran in Jože Kramar - Juš, vendar noben izmed njiju v Prekmurju ni imel uradne vojaške funkcije. Šumenjaka, ki je bil obveščevalec, so njegovi nadrejeni spomladi leta 1944 poslali s posebnimi ob-

²⁸ Zbornik dokumenata i podataka VII/15, Pismo operativnega oddelka GŠ NOV in POS štabu IV. operativne cone, 30. julij 1944, str. 225. Dostopno na: http://znaci.net/zb/4_6_15.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

²⁹ Zbornik dokumenata i podataka VII/15, Poročilo štaba Lackovega odreda štabu IV. operativne cone o ustanovitvi in nalogah odreda, 1. oktober 1944, str. 571. Dostopno na: http://znaci.net/zb/4_6_15.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

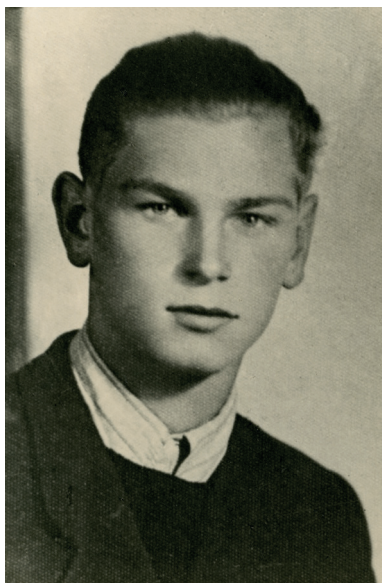
³⁰ Ževart, *Lackov odred* 2, str. 481–482.

³¹ Zbornik dokumenata i podataka VII/17, Poročilo štaba IV. operativne cone štabu GŠ NOV in POS o delovanju podrejenih enot, 15. november 1944, str. 401–402. Dostopno na: http://znaci.net/zb/4_6_17.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

³² Hribovšek, *Prekmurska brigada*, str. 37–40.

³³ Prav tam, str. 39–40.

³⁴ Zbornik dokumenata i podataka VII/17, Poročilo štaba IV. operativne cone štabu GŠ NOV in POS o delovanju podrejenih enot, 15. november 1944, str. 402–403. Dostopno na: http://znaci.net/zb/4_6_17.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

Slika 5

Slobodan Šumenjak - Miran
Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

Slika 6

Jože Kramar - Juš
Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

veščevalnimi nalogami v Budimpešto, kamor je prišel v prvi polovici julija 1944. Med potjo na Madžarsko se je vključil v organiziranje odporiškega gibanja v Prekmurju. Pri tem je sodeloval s Kramarjem, ki je avgusta 1944 prišel iz Bele krajine v Prekmurje z nalogo, da ponovno organizira politične organizacije odporiškega gibanja. Kramar in Šumenjak sta v Prekmurju tudi nameravala ustanoviti partizansko enoto, vendar jima je uspelo vojaško organizirati le svoje najožje sodelavce. Tako je bilo v oboroženi sili, ki sta jo vzpostavila v Prekmurju, manj kot deset pripadnikov.³⁵ Majhnost ni bila ovira, da s to oboroženo skupino ne bi načrtovala velikopotezne vojaške akcije.

To akcijo sta načrtovala sredi oktobra 1944 v pričakovanju kapitulacije Madžarske. Sodeč po povojnih izjavah članov njune skupine, naj bi bila Šumenjak in Kramar prepričana, da bo ob kapitulaciji Madžarske prišlo do popolnega razpada madžarske vojske in upravnega sistema v Prekmurju. Tako naj bi nastale razmere, v katerih bi lahko manj kot deset članov njune skupine brez odpora razorožilo neprimer-

no številčnejšo madžarsko vojsko in prevzelo oblast v Prekmurju. Iz povojnih izjav je tudi vidno, da sta načrt za to akcijo pripravila 11. oktobra 1944, ko se je Šumenjak prav zato za nekaj ur vrnil iz Madžarske v Puconce, kjer se je sestal s svojimi sodelavci.³⁶

Šumenjak se je kmalu po tem sestanku vrnil na Madžarsko, Kramar in drugi pripadniki odporiškega gibanja pa so se začeli pripravljati na kapitulacijo Madžarske. Del teh priprav je bila tudi obsežna akcija, ki jo je 12. oktobra izvedel Kramar s štirimi sodelavci, s katerimi so v Puconcih napadli in razdejali pisarno notarja, železniško postajo ter pošto.³⁷ Ta akcija je imela velik odmev v javnosti, kar je bil tudi njen namen, saj so pripadniki odporiškega gibanja z njo želeli opozoriti na delovanje partizanov v Prekmurju. V pričakovanju kapitulacije Madžarske so člani Kramarjeve in Šumenjakove skupine želeli vzpostaviti stik

³⁵ Štesl, Delovanje Slobodana Šumenjaka, str. 400.

³⁶ PMMS, Zapuščina Štefana Kuharja - Petra, t. e. 16, Ožja delovna skupina Miran. Červič, *Spomini na partizanska leta*, str. 49–50.

³⁷ Partizáni v Muraszombati, str. 3.

in pridobiti za sodelovanje Džemsovo četo, za katero niso vedeli, da je že zapustila Prekmurje.³⁸

15. oktobra 1944 je madžarski vodja regent Miklos Horthy v radijskem govoru zaprosil zaveznike za mir in pretrgal stike z Nemci,³⁹ vendar nadaljnji dogodki niso potekali tako, kot sta pričakovala Šumenjak in Kramar. Tako ni prišlo do kapitulacije madžarske vojske, saj je oblast na Madžarskem s pomočjo Nemcev prevzela fašistična stranka puščičastih križev. Tako Šumenjakov in Kramarjev načrt, da bi z manj kot desetimi oboroženimi pripadniki razorožila neprimerno številnejšo madžarsko vojsko v Prekmurju, ni imel nobenih možnosti za uspeh.

Kljub vsemu je Kramar, Šumenjaka namreč 15. oktobra ni bilo v Murski Soboti, po Horthyjevem radijskem govoru svojim sodelavcem takoj predlagal, da bi začeli razoroževati madžarsko vojsko, kar so ti zavrnili.⁴⁰ Namesto tega so se odločili, da bodo madžarskemu vojaškemu poveljstvu v Murski Soboti poslali pismo, v katerem naj bi ga pozvali, da se skupaj uprejo Nemcem. Del pisma se glasi tako: »Madžari ste odložili orožje, vaša država je podpisala premirje, narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije vodi boj proti fašizmu, zato pozivamo murskosoboško vojaško poveljstvo za skupno dejanje v bojih proti Hitlerju. Če ste pripravljeni sodelovati, dajte znak s sireno, in sicer 3x s 5-5 tuljenjem sirene. Če bomo dobili signal, bomo poslali osebo, ki bo spremljala kakšnega vašega častnika, na določeno lokacijo, da se bomo dogovorili. Naj živi Horthy, naj živi general Tito, smrt fašizmu, svoboda narodu.«⁴¹ Kramar in sodelavci madžarske sirene niso slišali.

Ko je 16. oktobra 1944 Šumenjak prišel v Mursko Sobotu, so se tam pri družini Brumen sestali člani Šumenjakove in Kramarjeve skupine ter še nekaj aktivistov NOG. Po spominih več udeležencev tega sestanka naj bi Šumenjak kritiziral svoje sodelavce, ker po Horthyjevem govoru niso začeli razoroževati madžarske vojske.

Na tem sestanku naj bi Šumenjak skupaj s Kramarjem pripravil nov načrt, s katerim naj bi pripadniki njune skupine razorožili madžarsko vojsko v

Murski Soboti in prevzeli oblast. Po tem načrtu naj bi nameravali poveljnika madžarske vojske v Murski Soboti z zvijačo spraviti v hotelsko sobo. Tam naj bi ga pričakal Šumenjak, ga prisilil, da telefonira v svoj štab in ukaže podrejenim, naj madžarska vojska v Murski Soboti odloži orožje ter se preda. To akcijo so nameravali izvesti naslednje jutro.⁴²

Prehitele so jih madžarske sile, ki so 17. oktobra zjutraj začele izvajati množične aretacije po vsem Prekmurju. Na njihovem seznamu za aretacijo so bili tudi člani družine Brumen, pri katerih so tisto noč prespali Šumenjak, Kramar in še dva člana njune skupine Franc Kosi ter Stane Červič - Bojan. Ko je skupina vojakov prišla k Brumnovim, da bi aretirala njihovo družino, so si člani Šumenjakove in Kramarjeve skupine z orožjem izbojevali izhod iz hiše, nato pa so jih madžarski vojaki začeli zasledovati. Med zasledovanjem je bil Kramar kmalu smrtno ranjen, preostalo trojico pa je v posušeni strugi potoka Dobel na Tišini pričakala zaseda petih madžarskih žandarjev in graničarjev. V boju, ki je sledil, se je enemu izmed partizanov uspelo prikrasti pripadnikom madžarskih sil za hrbet in jih štiri ubiti ter enega raniti. Po tej uspešni bitki so nadaljevali beg, ki se je končal 20. oktobra 1944, ko so jih madžarske sile obklopile na viničariji na Vaneči, kjer je Kosi v boju z madžarskimi silami padel, Červič in Šumenjak pa sta bila ranjena. Šumenjak je za posledicami poškodb kmalu umrl.⁴³

38 SI AS 1724, t. e. 656, a. e. 6, Potrdilo s podpisom Jožeta Kramarja - Juša, 12. oktober 1944. Červič, *Spomini na partizanska leta*, str. 50.

39 *Zbornik dokumenata i podataka XVI/1*, Proglas regenta Horti Mikloša od 15. oktobra 1944. Dolazak Njilašovaca na vlast u Mađarskoj. Dostopno na: http://znaci.net/zb/4_15_1.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

40 Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 141.

41 MNL OL, K-149, fond 651, 2/1944-1-2013 – 75. škatla, Situacijska poročila III. domobranskega okrožja Szombathely o delovanju slovenskih partizanov, oktober 1944. Dostopno na: http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/evidentiranja/e18/11_HU-MNL_Soev_2017.pdf (pridobljeno 15. 9. 2019).

42 Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 142–143. Červič, *Spomini na partizanska leta*, str. 52. PMMS, Spomini in izjave udeležencev NOB v Prekmurju, Zapisnik komisije za zbiranje materiala NOB v Prekmurju, 1960.

43 Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 143–147. Červič, *Spomini na partizanska leta*, str. 53–61.

PREKMURSKA ČETA

Po uničenju Šumenjakove in Kramarjeve skupine je delovanje odporniškega gibanja v Prekmurju spet skoraj popolnoma zamrlo. Do ponovne obuditve tega gibanja v Prekmurju je prišlo s prihodom treh skupin aktivistov odporniškega gibanja, ki so pod vodstvom Ferda Godine - Marka, Gabrijele Letonje - Atene in Frančka Majcna od 5. do 24. decembra 1944 prišle v Prekmurje iz drugih predelov Slovenije.⁴⁴

Skupina, ki jo je vodil Godina, je v Prekmurje prenesla tudi radijsko postajo. Po njej mu je Glavni štab NOV in POS 13. januarja 1945 poslal obsežno depešo, v kateri so mu sporočili, da je treba takoj preiti k organiziranju vojaških enot v Prekmurju, in mu dali navodila za njihovo organizacijo ter delovanje. Tako naj bi v Prekmurju organizirali majhne enote, v katerih naj bi bilo od pet do 15 pripadnikov. Prav tako naj bi se izogibale večjim spopadom in izvajale le manjše diverzantske akcije, kot so napadi iz zasede na manjše patrolje ter sabotaže. V depeši so posebej poudarili potrebo po preganjanju, izvajanju usmrtilcev sodelavcev okupatorja in političnem delovanju na terenu. Nakazali so tudi potrebo po vzpostavitvi kanalov, po katerih bi lahko pošiljali za boj sposobno prebivalstvo čez Pohorje in Hrvaško v partizanske enote v drugih predelih Slovenije.⁴⁵

Partizani in aktivisti, ki so decembra 1944 prišli v Prekmurje, naj bi se po trditvi Majcna že pred prejetjem te depeše v začetku januarja 1945 združili v vojaško enoto, za katero se je uveljavilo ime Prekmurska četa.⁴⁶ Njeno jedro je predstavljalo sedem partizanov, ki so prišli v Prekmurje iz drugih predelov Slovenije. Med njimi sta bila tudi Filip Korošec - Bor in Franček Mirtič, ki sta bila imenovana za poveljnika oziroma političnega komisarja čete. Tem partizanom so se postopno priključevali skrivači iz Prekmurja in Prekije, ki so se zaradi dezerterstva oziroma neodziva na vpoklic v madžarsko oziroma pri moških iz Prekije v nemško vojsko skrivali večinoma pri sorodnikih v Prekmurju. Sodeč po Majcnovih spominih, naj bi v Prekmursko četo najprej nameravali vključiti več

Slika 7

Lovska koča v Motvarjevcih, kjer je od sredine februarja do začetka marca 1945 bivala Prekmurska četa
Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

skrivačev, zato so načrtovali na Goričkem organizirati partizanski odred, vendar skrivače, tudi tiste, ki so podpirali partizane, ni zanimal vstop v Prekmursko četo in tako ta ni nikoli prerasla v odred, saj v njej nikoli ni bilo več kot 30 pripadnikov.⁴⁷

Poleg stalne sestave se je četi občasno priključilo več manjših skupin, ki so opravljale druge naloge, oziroma je z njo vzdrževalo zveze. Poleg manjših sku-

⁴⁴ Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 152–164. Majcen, *Prekmurska četa*, str. 52–56.

⁴⁵ SI AS 1487, t. e. 6, a. š. 16350, Depeša GŠ SNOV in POS Ferdu Godini - Marku, 13. 1. 1945.

⁴⁶ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 76.

⁴⁷ Majcen, *Tudi beseda je bila orožje*, str. 258–259.

pin političnih aktivistov sta s četo sodelovala tudi Kreč, ki je zbiral vojaške obveščevalne podatke, in Bogdan Hrovat - Puklasti Miha, ki je v Prekmurju organiziral politično obveščevalno službo oddelka za zaščito naroda (OZNO).⁴⁸

Prekmurska četa v skladu z navodili GŠ NOV in POS ni izvajala nobenih večjih vojaških akcij. Njena dejavnost se je omejevala na rekvizicije in izvajanje manjših akcij, tako da je predvsem napadala posamezne okupatorjeve vojake, žandarje ter notarje. V Vučji Gomili so tudi usmrtili dva tako imenovana njilaša, pripadnika madžarske fašistične organizacije.⁴⁹

Madžarske oblasti so bile z delovanjem Prekmurske čete seznanjene od začetka njenega delovanja. Proti koncu februarja 1945 so madžarske obrambne sile začele sistematično napadati njene pripadnike. Do začetka marca so v teh bojih padli štirje pripadniki Prekmurske čete oziroma aktivisti odporniškega gibanja.⁵⁰

Prekmurska četa je prvotno imela svoje postojanke v strehovskih in filovskih goricah,⁵¹ sredi februarja 1944 pa se je preselila v lovsko kočo v Motvarjevcih.⁵² To kočo so 3. marca 1944 madžarske sile začele obkoljevati, vendar je partizanom pravočasno uspelo opaziti namero madžarskih sil in se umakniti iz madžarskega obročja, še preden je bil ta sklenjen. Po umiku iz lovske kočice se je del čete, ki je ostal v vojaški formaciji, odpravil na pohod na Goričko, kjer so se v Bodoncih in Radovcih zapletli v spopada s pripadniki madžarskih sil. V spopadu v Bodoncih je bil Korošec ranjen in je konec vojne pričakal v Pečarovcih.⁵³ Da bi se izognila nadaljnjim napadom madžarskih sil, se je četa umikala na sever in 20. marca 1944 prešla v slovensko Porabje, kjer so jo 21. marca 1944 v Sakalovcih obkolile madžarske sile. Iz obkolitve se ji je uspelo rešiti, pri tem pa je padel poveljnik Alojz Škerjanec - Mirko.⁵⁴ Iz Porabja se je četa umikala proti svojemu staremu terenu, goricam nad Bogojino, Filovci in Strehovci, kjer se je odločila počakati prihod Rdeče armade. Konec marca 1945 se je devet članov Prekmurske čete začelo prebijati proti Hodošu, kjer so 1.

aprila 1945 pričakali prihod borcev Rdeče armade v Slovenijo in nato sodelovali pri prevzemu oblasti v Prekmurju.⁵⁵

Prekmurska četa je bila edina partizanska enota, ki je v Prekmurju nastala v času madžarske okupacije. Malo pred koncem vojne 7. maja 1945 je bila v Prekmurju ustanovljena še druga partizanska vojaška enota, in sicer Prekmurska brigada, ki je že 8. maja 1945 zapustila Prekmurje in tam ni vojaško delovala. Deli te brigade so vojaško delovali na Koroškem in v okolici Celja, 29. maja 1945 pa je bila razpuščena.⁵⁶

SKLEP

Pri pregledu delovanja oboroženih skupin NOG v Prekmurju se nam postavlja vprašanje o razlogih, zakaj se to delovanje ni razvilo v večjem obsegu. Pri tem moramo najprej omeniti naravne razmere, saj Prekmurje kot ravninska in gričevnata pokrajina brez večjih strnjenih gozdov ni primerno za partizansko bojevanje. Nepremostljivo oviro za razvoj partizanskega gibanja je pomenila tudi meja med nacistično Nemčijo in Madžarsko na reki Muri, ki je bila za partizane med okupacijo zelo težko prehodna ali povsem neprehodna.

Poleg naravnih in političnih razmer je razvoj odporniškega gibanja v Prekmurju omejevala tudi nezainteresiranost avtohtonega slovenskega prebivalstva za odpor proti okupatorju, ki je izvirala iz razmeroma strpnega odnosa madžarskih oblasti do domačega prebivalstva.⁵⁷

⁴⁸ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 77.

⁴⁹ Majcen, *Tudi beseda je bila orožje*, str. 267–269.

⁵⁰ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 99–114.

⁵¹ Prav tam, str. 82.

⁵² Majcen, *Tudi beseda je bila orožje*, str. 269.

⁵³ Sreš, Na Goričkem od vasi do vasi, str. 2–3. Majcen, *Prekmurska četa*, str. 120–136.

⁵⁴ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 137–151.

⁵⁵ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 159–165. Majcen, *Tudi beseda je bila orožje*, str. 282–285.

⁵⁶ Hribovšek, *Prekmurska brigada*, str. 95–220.

⁵⁷ Fujs, *Osvoboditev ali okupacija*, str. 305.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár:
MNL OL – Belügyminisztérium, K-149, 651. fond 2/
1942-1-7619.

PMMS – Pomurski muzej Murska Sobota:

PMMS – Zapuščina Miroslava Štubla.

PMMS – Madžarska uprava 1941–1944.

PMMS – Spomini in izjave udeležencev NOB v Prekmurju.

PMMS – Zapuščina Štefana Kuharja - Petra.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 1487 – Centralni komite Komunistične partije
Slovenije (CK KPS).

SI AS 1548 – Zbirka letakov Centralnega komiteja Zveze
komunistov Slovenije.

SI AS 1724 – Okrožni odbor Osvobodilne fronte Ljutomer.

SI AS 1851 – Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in
partizanskih odredov Slovenije.

Periodični tisk

Partizáni in Muraszombati. *Muraszombat és Vidéke*, 38,
št. 43 (1944), 3.

Sreš, Štefan. Na Goričkem od vasi do vasi. *Obmurski tednik*,
6, št. 50 (1954), 2–3.

Literatura

Čačinovič, Rudi. *Časi preizkušnji: Prispevki k zgodovini
Prekmurja*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1998.

Červič, Stane. *Spomini na partizanska leta 1944 v Prekmurju*.
Lendava: Združenje borcev za vrednote NOB Lendava,
2009.

Ferenc, Tone. Nekaj dokumentov o NOB v Prekmurju leta
1941. *Borec*, 38, št. 8/9 (1967), 701–712.

Fujs, Metka. Osvoboditev ali okupacija, Madžari, Vendi ali
Slovenci. V: Janez Balažic (ur.), Branko Kerman (ur.).
Katalog stalne razstave. Murska Sobota: Pokrajinski muzej
Murska Sobota, 1997, 297–306.

Godeša, Bojan. *Slovensko nacionalno vprašanje*. Ljubljana:
Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.

Godina, Ferdo. *Prekmurje 1941–1945*. Murska Sobota:
Pomurska založba, 1980.

Griesser - Pečar, Tamara. *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–
1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna,
revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

Hribovšek, Mitja. *Prekmurska brigada*. Ljubljana: Partizanska
knjiga, 1975.

Majcen, Franček. *Tudi beseda je bila orožje*. Ljubljana: Zavod
Borec, 1968.

Majcen, Franček. *Prekmurska četa: prispevek k zgodovini NOB
v Prekmurju*. Ljubljana: ČZP Enotnost, 1994.

Novak, Drago. *Prlekija: 1941–1945*. Ljubljana, Ljutomer: Borec,
ZZB NOV Ljutomer, 1987.

Štesl, Jurij. Delovanje Slobodana Šumenjaka med drugo
svetovno vojno. *Zbornik soboškega muzeja*, 25, št. 1
(2019), 393–407.

Štesl, Jurij. Odporiško gibanje v Prekmurju leta 1941. *Zbornik
soboškega muzeja*, 28, št. 1 (2023), 35–50.

Ževart, Milan. *Lackov odred, 2. knjiga*. Maribor: Založba
Obzorja, 1988.

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu

MNL OL, Belügyminisztérium, K-149, 651. fond 2/1944–
1-2013, Dostopno na: Arhiv Republike Slovenije,
[http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/
pageuploads/evidentiranja/e18/11._HU-MNL_
Soev_2017.pdf](http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/evidentiranja/e18/11._HU-MNL_Soev_2017.pdf) (pridobljeno 15. 9. 2019).

*Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom
ratu naroda Jugoslavije*, tom VI, knjiga 15. Beograd:
Vojnoistorijski institut, 1969. Dostopno na: Biblioteka
Znaci, http://znaci.net/z/4_6_15.htm (pridobljeno
10. 9. 2019).

*Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom
ratu naroda Jugoslavije*, tom VI, knjiga 16. Beograd:
Vojnoistorijski institut, 1969. Dostopno na: Biblioteka
Znaci, http://znaci.net/z/4_6_16.htm (pridobljeno
10. 9. 2019).

*Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom
ratu naroda Jugoslavije*, tom VI, knjiga 17. Beograd:
Vojnoistorijski institut, 1970. Dostopno na: Biblioteka
Znaci, http://znaci.net/z/4_6_17.htm (pridobljeno
10. 9. 2019).

*Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom
ratu naroda Jugoslavije*, tom XV, knjiga 1. Beograd,
Budimpešta: Vojnoistorijski institut, Vojnoizdavačka
organizacija »Zrinji«, 1986. Dostopno na: Biblioteka Znaci,
http://znaci.net/z/4_15_1.htm (pridobljeno 10. 9. 2019).

The operation of armed resistance groups in Prekmurje during the hungarian occupation of 1941-1945

ABSTRACT

During WWII, the situation in the Prekmurje region was vastly different from the situation elsewhere in Slovenia. This also holds true for the armed resistance against the occupying forces – compared to the other Slovenian regions, the armed resistance in Prekmurje was very poorly developed. It did exist, but on a much smaller scale. During the Hungarian occupation, there were four small armed groups operating in Prekmurje which could be described as military organisations.

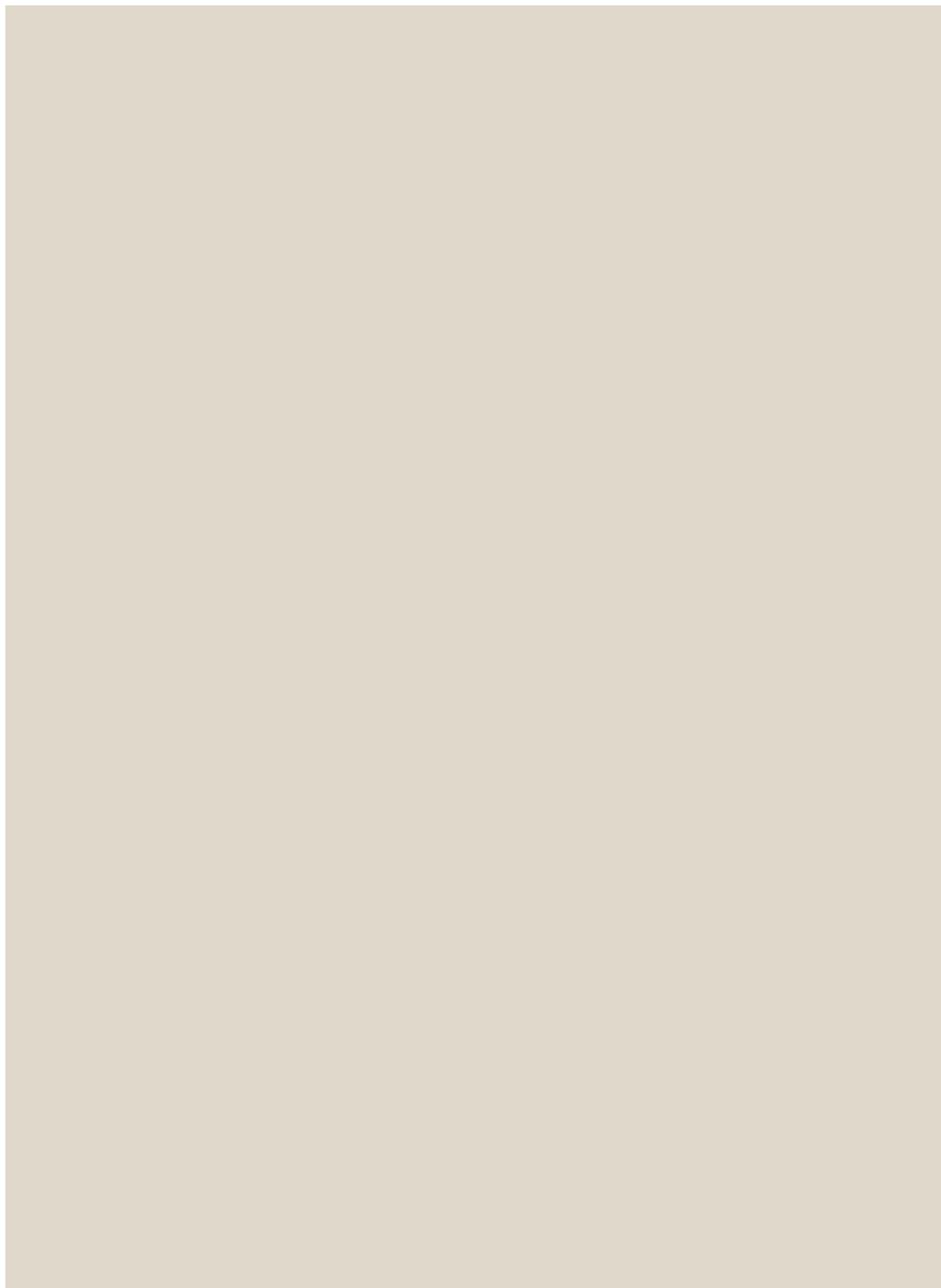
During WWII, the first armed resistance organisation in Prekmurje was one led and organised by Štefan Kovač, the secretary of the Prekmurje District Committee of the Communist Party of Slovenia (CPS). This movement was part of a larger resistance movement organised in Slovenia by the CPS in 1941.

After war broke out between Germany and the Soviet Union on 22 June 1941, the resistance movement began their revolt against the Hungarian occupying forces, at first focusing only on propaganda. In late July 1941, the Prekmurje District Committee of the CPS received an order from the Northern Slovenia Regional Committee of the CPS to begin preparing for armed resistance against the occupying forces. This order was based on the belief that the Soviet Union's involvement in the war would lead to the Red Army defeating Germany in a matter of months. The Prekmurje District Committee was therefore to organise armed resistance against the Hungarian occupying forces to support the Red Army, which would then also liberate Prekmurje. The Prekmurje District Committee received these directives in mid-August 1941, and began carrying out sabotage operations such as cutting telephone and telegraph wires and burning sheaves of hay. In August and September 1941, they completed six sabotage operations of two kinds. They also planned some larger operations, but they were hindered by the Hungarian occupying authorities, who ended all sabotage operations with large-scale raids on 27 September 1941. In October 1941, Kovač's death and a trial before a special military court in Murska Sobota were followed by the hanging of two members of the resistance, Štefan Cvetko and Evgen Kardoš, in the courtyard of Murska Sobota Castle on 31 October 1941. These events left the Prekmurje resistance movement in shambles.

It took another three years, until October 1944, for the resistance movement against the Hungarian occupying forces to be revived. The revival was carried out by two independent groups. The first was the Jože Lacko Detachment Company, which was called the Džems Company after its leader, Ivan Majnik (»Džems«). They crossed the Mura River on 30 September, penetrating into Prekmurje. Their task was to organise the partisan units and political organisations in Prekmurje, but, after several engagements with Hungarian forces, it withdrew from Prekmurje on 7 October 1944.

The second partisan group, organised and led by Slobodan Šumenjak (»Miran«) and Jože Kramar (»Juš«), arrived in Prekmurje in the summer of 1944. Although neither of the leaders had an official military function in Prekmurje, they organised an armed partisan group of about ten members. In mid-October 1944, the group failed to take advantage of the uncertain conditions in Hungary to take over the rule in Prekmurje. Both Šumenjak and Kramar were killed in action, and the Prekmurje resistance movement once again almost completely died out.

New groups of resistance movement activists soon arrived from other parts of Slovenia. In January 1945, they established the Prekmurje Company, the first partisan unit in Prekmurje and the only partisan unit that operated during the Hungarian occupation. Throughout its existence, the Prekmurje Company remained a small military unit, consisting of just over 30 members at the peak of its activity. It did not carry out large-scale military operations, but had a mostly political significance. The company played an important role after the arrival of the Red Army in Prekmurje, helping it with the takeover of power.

Gregor Kastelic

*Prekmurska četa in njena vloga
pri osvoboditvi Prekmurja*

Prekmurska četa in njena vloga pri osvoboditvi Prekmurja

POVZETEK

Prispevek govori o organizaciji odporniškega gibanja v Prekmurju, kjer so bile razmere drugačne kot drugje, predvsem pa je odporniško gibanje po začetni uspešni organizaciji zamrlo. To se je zgodilo, ko so konec oktobra 1941 odkrili sodelavce osvobodilnega gibanja, preživeli člani osvobodilnega komiteja KPS pa so odšli v ilegalo, se ponovno aktivirali poleti leta 1944 ali so se pridružili partizanskemu gibanju na drugih koncih okupiranega slovenskega ozemlja. Nalogo za oživitev gibanja je spomladi leta 1944 dobil Jožko Kramar - Juš, ki je v Slovenijo prišel iz hrvaške partizanske enote. Proti koncu novembra in decembra 1944 so v Prekmurje prišle še skupine, ki so imele nalogo, da tam poglobijo ter razširijo organizirano ilegalno dejavnost. Iz teh skupin je januarja 1945 nastala Prekmurska četa.

Ključne besede: Prekmurje, Prekmurska četa, partizani, Madžari, osvoboditev.

RAZMERE V PREKMURJU PO OKUPACIJI

LETA 1941

6. aprila 1941 v zgodnjih jutranjih urah so nemški vojniki prestopili mejo pri Gederovcih in brez oboroženega odpora dopoldne zasedli Mursko Soboto, popoldne pa tudi Lendavo. V Prekmurju so ostali deset dni, potem pa so oblast po pogajanjih med Berlinom in Budimpešto predali Madžarom. Oblast je na zasedenih območjih Jugoslavije prevzelo vojaško poveljstvo za južne pokrajine v Novem Sadu. Upravno je Prekmurje spadalo pod Murskosoboško okrajno vojaško poveljstvo.² Po 15. avgustu se je vojaška uprava spremenila v civilno. Soboški okraj je bil tako priključen k Železni županiji, lendavski pa k Zalski županiji. 31. decembra 1941 je madžarski parlament sprejel zakonski sklep o priključitvi Prekmurja k Madžarski.

Madžarska okupacija je odrezala Prekmurje od drugih slovenskih pokrajin. To je otežilo povezovanje s partizanskim gibanjem in vodstvom Komunistične partije Slovenije (KPS) ter slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, ki je bilo v letih 1941–1945 nastanjeno v Ljubljanski pokrajini.³

Na začetku so bili stiki med prekmurskim gibanjem in vodstvom partizanskega gibanja v Ljubljani še mogoči ter pogosti, kar je pripomoglo k organizaciji osvobodilnega gibanja v Prekmurju. Povezava z Ljubljano je bil Mirko Bagar, ki se je tudi udeležil konference vodilnih partijskih funkcionarjev KPS v Ljubljani. Tam so se dogovorili, da bo organizacija v Prekmurju stike vzdrževala tudi z organizacijo KPS za severno Slovenijo, o čemer je bil obveščen Štefan Kovač, ki je z velikim navdušenjem začel organizirati partizansko gibanje v Prekmurju.⁴ Prvi upor proti madžarskemu okupatorju v Prekmurju so se začeli po napadu na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 v krogih okrog mestnega komiteja Komunistične partije Slovenije za Prekmurje, ki je deloval pod poveljstvom Štefana Kovača. Že julija so začeli izvajati sabotaže, uničevati krajevne oznake v madžarskem jeziku in prekinjati telegrafске ter telefonske vode, zbirali pa so tudi orožje, strelivo in razstrelivo.

V drugi polovici julija se je dejavnost pod mestnim štabom KPS razširila na celotno Prekmurje in nastajali so novi organi odporniškega gibanja.⁵ Na sestanku aktivistov in simpatizerjev Osvobodilne fronte (OF), ki je bil 30. avgusta 1941 na Kamenščicah pri Trnju, udeležilo pa se ga je 30 ljudi, je bil ustanovljen okrožni odbor OF za Prekmurje. Njegovi člani so bili Štefan Kovač, Miško Kranjec, Evgen Kardoš, Vinko Megla, Martin Žalik in Štefan Horvat. Kovač, ki je sodeloval s pokrajinskim komitejem KPS za severno Slovenijo, je dobil navodila glede odnosa KPS do katoliške duhovščine. Duhovniki, ki so sodelovali s pripadniki OF, so bili Daniel Halas, Miško Jerič, Janez Bajek in Ivan Camplin.⁶ Odpor v Prekmurju je madžarskega okupatorja presenetil, saj je pričakoval, da bo njegov taktični odnos do prebivalstva, zlasti do mladine, deloval v smislu preprečevanja organizacije odpora. Presenečenje je vplivalo na zakasnitev represivnih ukrepov in groženj, ki so bile posledice spoznanja, da se je zgodil odpor ter da je treba opustiti blag odnos do prebivalstva. Zaradi teh vzrokov so se prve aretacije pripadnikov odporniškega gibanja začele konec julija 1941.

Med drugim so aretirali tudi Mirka Bagarja, ki se ni pravočasno umaknil v ilegalo. Deležen je bil nečloveškega mučenja, zato jim je razkril nekaj podrobnosti glede taktike in organiziranja osvobodilnega boja.

Aretacije so prav tako potekale v sosednjem Medžimurju, s katerim so bili predvsem Kovač in tudi drugi aktivisti redno v stiku. Dejavnost prekmurskih komunistov se je na slovenskem ozemlju razširila tudi zunaj Prekmurja, v Slovenske gorice. Od tam je prišel Vinko Megla in kmalu postal tesen sodelavec Štefana Kovača.⁷ Štefan Kuhar - Bojan je odšel v Ljutomersko-

² Majcen, *Prekmurska četa*, str. 18–19.

³ Prav tam, str. 30.

⁴ Prav tam, str. 31.

⁵ Prav tam, str. 31.

⁶ Prav tam, str. 31–33.

⁷ Prav tam, str. 33–34.

radgonsko okrožje, kjer je opravljal naloge sekretarja okrožnega komiteja za to območje. Kuhar in Megla sta bila izdana ter izsledena. Kuharja so Nemci po zajetju 15. decembra 1941 ubili v Mariboru. Megla se je aretaciji upiral in je 26. januarja 1942 padel v junaškem boju, zato je bil razglašen za narodnega heroja. 27. septembra 1941 so bile množične aretacije v Prekmurju. Madžari so aretirali in zaprli kar 60 sodelavcev ali simpatizerjev OF, ne pa tudi vodstva, saj se je to pravočasno umaknilo v ilegalo. Aretacijam, ki so trajale do sredine oktobra, se je uspelo izogniti nekaterim vidnejšim aktivistom, med katerimi so bili Martin Žalik, Ferdo Godina in Dane Šumenjak.⁸

K jesenskim aretacijam je spadala tudi aretacija Evgena Kardoša, enega pomembnejših sodelavcev okrožnega komiteja KPS, ki se je skrival v Brezovcih, toda Madžari so ga zaradi izdaje odkrili in ga 10. oktobra 1941 zaprli. Pri sebi je imel seznam sodelavcev in koledar, na katerem je bil obkrožen 18. oktober. Policija je zato začela preiskave in Kardoša z mučenjem prisilila, da je izdal nekatere sodelavce, med drugimi tudi Štefana Kovača. 18. oktober je bil namreč datum sestanka, za katerega sta vedela Kovač in Kardoš. Evgen Kardoš je Madžarom izdal kraj sestanka in vstopno geslo, ki ga je izrekel oziroma ga požvižgaval kar sam, saj so ga Madžari prignali na kraj sestanka ter ga v to prisilili. Kolegi so na sestanek prišli, saj nihče ni imel informacije, da je Kardoš zaprt, še manj pa, da tudi izdaja. Najprej sta prišla Kovač in Megla, ki sta na geslo, in sicer prepevanje pesmi *Na planinah*, odgovorila s petjem. V tistem trenutku so ju osvetlili reflektorji in zaslišala sta poziv, naj se vdata. Odgovorila sta s streli iz pištol. Madžari so na ogenj odgovorili in Kovača ubili, Megli pa se je ranjenemu uspelo rešiti. Miško Kranjec, Martin Žalik in Štefan Horvat so slišali strele, kar jih je opozorilo na nevarnost. Uspelo se jim je izogniti madžarskim zasedam in se umakniti. Od 28. do 30. oktobra so potekala sojenja pred vojaškim sodiščem v Murski Soboti. Sodili so Evgenu Kardošu, Kolomanu Cigütu, Štefanu Cvetku, Rudiju Zrinskemu, Kolomanu Fliserju, Bojanu Gabrijelčiču

in Stanku Šerbecu. Kardoš, Cvetko in Cigüt so bili obsojeni na smrt, Cigütu pa so kazen naknadno spremenili v dosmrtno ječo, ker je imel nosečo ženo.⁹ Po množični obsodbi na dolgotrajne zaporne kazni in usmrčitvah sodelavcev osvobodilnega gibanja konec oktobra 1941 so šli preživeli člani osvobodilnega komiteja KPS v ilegalo in se ponovno aktivirali poleti leta 1944 ali pa so se pridružili partizanskemu gibanju na drugih koncih okupiranega slovenskega ozemlja. To so bili Jože Kramar - Juš, Franc Škoberne in Jerko Novak. Dane Šumenjak in Ferdo Godina sta čez Hrvaško odšla v Ljubljansko pokrajino, kjer sta se priključila NOB in dejavno sodelovala v partizanskem gibanju.¹⁰ Poskusi ponovnega zagona osvobodilnega gibanja v Prekmurju v vmesnem času so propadli. Nalogo za oživitev gibanja je dobil Jožko Kramar - Juš, ki je spomladi leta 1944 v Slovenijo prišel iz hrvaške partizanske enote.

Kot član SKOJ je dobil nalogo, da v Prekmurju oživi partijsko, frontno in mladinsko organizacijo. Pri tem mu je pomagal pripadnik Varnostno-obveščevalne službe (VOS) Dane Šumenjak - Feks, pozneje Miran.¹¹ Šumenjak je dobil predvsem naloge obveščevalnega značaja, saj je bil pripadnik Varnostno-obveščevalne službe, deloval pa je v Ljubljani in Trstu. Oba sta madžarsko-nemško mejo prečkala julija 1944 pri Štrigovi in takoj začela delati. Navezala sta stike z Miškom Kranjcem in Stanetom Červičem - Bojanom. Mreža aktivistov se je poleti postopoma povečevala do oktobra, ko sta bila v sovražni raciji aretirana Martin Sreš in Mihael Mujdrica. Odpeljali so ju v taborišče Dachau, od koder se nista več vrnila. Oktobra 1944 je s svojo četo šel na pohod po Prekmurju Ivan Majnik - Džems, ki je bil obveščevalni oficir Glavnega štaba NOV in POS. Dodeljena mu je bila četa Lackovega odreda, skupaj torej 23 borcev. S to enoto je pri Gibini vkorakal v Prekmurje in popolnoma presenetil

⁸ Prav tam, str. 34.

⁹ Prav tam, str. 35–37.

¹⁰ Prav tam, str. 38.

¹¹ Prav tam, str. 39–40.

Madžare, ki so partizane najprej le opazovali z izvidnicami. Četa se je premaknila od Gibine skozi Turnišče v Bogojino, nato pa je pri Fokovcih prišlo do spopada, v katerem partizani niso imeli večjih izgub. Umaknili so se skozi Gibino, kjer so Prekmurje spet zapustili. Dane Šumenjak - Miran, Stane Červič - Bojan in Franc Kosi so bili 20. oktobra izdani na Kirbišchevi domačiji. Mirana in Kosija so Madžari ubili, Bojana pa so ranjenega zajeli. To je bil hud udarec za nastajajočo osvobodilno organizacijo v Prekmurju, toda njenega delovanja niso trajno zatrli.¹²

NASTANEK PREKMURSKE ČETE

Proti koncu novembra in decembra 1944 so v Prekmurje prišle skupine, ki so imele nalogo, da tam poglobijo ter razširijo organizirano ilegalno dejavnost. Območni odbor OF Ljutomer je na politično delo poslal dve svoji članici, to sta bili Gabrijela Letonja - Atena in Slava Mihelič. Oblastni komite za Štajersko je v Prekmurje poslal Frančka Majcna, člana pokrajinskega odbora OF, in Cvetko Praprotnik - Štefko, članico oblastnega komiteja KPS. Dobila sta nalogo, da v Prekmurju vzpostavita delo OF in po koncu vojne organizirata ljudsko oblast.¹³ Tja je prišel tudi Ferdo Godina, ki ga je poslal centralni komite KPS. Poslani so torej v Prekmurje prišli v približno istem času, toda drug za drugega zaradi slabih zvez niso vedeli. Franček Majcen, ki je skupaj s Filipom Korošcem - Borom čez Muro prišel 24. decembra 1944, se je po prihodu sestel z Gabrijelo Letonjo - Ateno in Slavo Mihelič. Kmalu je Majcen poslal Jožka Talanjija - Janeza in Filipa Korošca - Bora proti Murski Soboti ter Goričkemu, da bi tam vzpostavila stike, ki bi omogočili razvoj političnega dela tudi na teh območjih, saj so večinoma ugotovili, da se o partizanih tam sploh ne govori. Nekateri protestantski duhovniki so ljudstvo strašili s prihodom Rdeče armade, toda ljudje večinoma temu niso verjeli in so se njenega prihoda veselili. Ferdo Godina je nemško-madžarsko mejo z nekaterimi partizani prestopil 15. decembra. Začel je iskati stike z drugimi aktivisti in si prizadeval za ponovno delova-

nje OF v Prekmurju, saj je ta po smrti aktivistov Mirana in Juša precej pretrpela. Godina je 29. decembra pri Gibini prišel v Prekmurje.¹⁴

2. januarja 1945 so se v Turnišču sestali Gabrijela Letonja - Atena, Franček Majcen in Ferdo Godina - Marko. Analizirali so položaj v Prekmurju in se dogovorili za nadaljnje sodelovanje. Strinjali so se, da je treba izkoristiti pozitivno naravnost tamkajšnjih prebivalcev in njihovo pripravljenost na sodelovanje ter ustanoviti vojaško enoto. Najprej so razmišljali o odredu, vendar ni bilo dovolj borcev, zato so ustanovili četo. Slovenski glavni štab jim je dal usmeritve glede načina bojevanja in velikosti enot, in sicer da je treba ustanavljati manjše enote z od pet do 15 vojakov ter se izogibati frontalnim spopadom. Izvajali naj bi diverzantske akcije in napadali iz zasede. Prekmurska četa je začela nastajati po tem sestanku, njena ustanovitev in dokončno oblikovanje pa sta trajala do konca januarja 1945. Četni komandir je postal Filip Korošec - Bor. Direktive so dobivali iz Glavnega štaba NOV in POS od komandanta Dušana Kvedra - Tomaža in komisarja Borisa Kidriča. S četo je ostal Franček Majcen, poleg njega in Bora pa je bil med prvimi borci še Jožko Talanji - Janez, postopoma pa tudi drugi. Že kmalu po nastanku so začeli izvajati posamezne akcije in napade na okupatorjeve vojske ter žandarje, toda na začetku se število borcev ni povečevalo po pričakovanjih. Povečanje sta preprečevala pomanjkanje orožja in tudi ostra zima, zato je bilo do sredine januarja 1945 v četi komaj 20 borcev.¹⁵

V okviru partizanskega gibanja v Prekmurju so delovali tudi aktivisti, ki so bili veliko na terenu in niso bili vedno prisotni v četi. Zadrževali so se po vaseh, občasno pa so se vračali v četo ali pa so stike z njo vzdrževali s pomočjo priložnostnih kurirjev. Znotraj

¹² Prav tam, str. 39–46.

¹³ Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 156.

¹⁴ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 39–46 in 63. Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 156.

¹⁵ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 63, 64 in 76. Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 164–167.

čete je Bogdan Hrovat - Puklasti Miha organiziral varnostno-obveščevalno službo in vanjo pritegnil kar nekaj borcev, ki so delovali predvsem kot aktivisti. Pridružili bi se četi in tako povečali njeno številčnost ter bojno moč, če bi bilo treba. Pri novačenju borcev so zaznali tudi nekaj skrivačev, ki so se izognili vojaški obveznosti, se skrivali in čakali, ali jih bo kdo vključil v partizane. Skupino, ki je bila drugačna, so imenovali ilegalci. Ti so bili nekoč sodelavci KP in partizanov, po sodnih pregonih in usmrčitvah leta 1941 pa so šli v trajno ilegalo ter se skrivali pred okupatorji in partizani. Nekateri so se v začetku leta 1945 ponovno povezali s partizani, ki so prišli, in se jim priključili, drugi pa so bili pripravljeni le posredovati imena s seznama »sovražnikov«, niso pa se jim želeli priključiti. Januarja in februarja 1945 je bilo zaradi hude zime skoraj nemogoče priti čez reko Muro.¹⁶

To so jim poleg narave onemogočali graničarji in žandarji ter tudi stotnija vendskega poveljstva za javno varnost. Partizani so večkrat naleteli na te enote in prišlo je do manjših bojov, na začetku še brez žrtev. Četa je januarja vzpostavila več postojank, največkrat pa so bile to zidanice. Od tam so izvajali prve akcije, in sicer dovolj daleč, da sovražnik ni odkril skrivališča. Na začetku so napadali posamezne žandarje in okupatorjeve vojaške, ki so jih pri tem presenetili na različnih mestih. Tako so presenetili in razorožili dva žandarja v gostilni pri Korenu ter obstreljevali graničarja, ki sta vodila ujete skrivače in jim tako omogočila uspešen beg. Zaradi hude zime in pomanjkanja orožja je bilo oteženo novačenje domačinov v četo, zato so namesto tega organizirali narodno zaščito, v kateri je bilo približno 40 moških in je predstavljala četno rezervo. Borci nastajajoče čete so imeli večkrat težave zaradi izdajstva. To se jim je zgodilo tudi, ko so želeli prenočiti pri stricu Miška Škafarja Sečiju, vendar jih je izdal njegov sin in se v Beltincih povezal z žandarji, ti pa so zaprosili za okrepitev pri kolegih v Murski Soboti, da so obkolili domačijo.¹⁷ Horvat, ki je stražil pri oknu, jih je prvi opazil in zavpil, da so obkoljeni. V tistem trenutku so jih k obkolitvi

pozvali tudi Madžari, Bor pa je odprl vrata in začel streljati z brzostrelko. Pridružil se mu je Horvat, ki je proti vhodnim vratom vrgel bombo, vendar je zadela obok in eksplodirala v hiši. Bomba je bila ofenzivna, na srečo pa je bil lažje ranjen samo Bor. Po eksploziji sta Horvat in Bor skočila iz hiše ter napadla Madžare, Talanji in Škafar pa sta streljala skozi okno. Zunaj je Bor vrgel bombo proti Emilu Šimonu, soboškemu pripadniku madžarske fašistične organizacije oziroma njilašu, in Madžaru, ki je bil zraven njega. Šimon je bil ranjen, Madžar pa ubit. Vsem štirim partizanom je uspelo pobegniti iz obkoljene hiše.¹⁸

Emil Šimon je bil za svoja dejanja kaznovan po vojni. Naslednji dan so Madžari začeli preiskavo Sečijeve domačije v Gančanih.¹⁹ Pripadniki čete so nadaljevali akcije, katerih cilj je bilo zastraševanje notarjev in izvajanje pritiska nanje, da bi prenehali opravljati svojo dejavnost ter se vrnili na Madžarsko. Prekmurkim partizanom se je ugled v Prekmurju precej povečal, ko so na poti proti Pinteričevi hiši zajeli skupino treh Nemcev, dveh podoficirjev in oficirja. Po zaslišanju in tudi prošnji gospodarja hiše, naj Nemcev ne ubijejo, so jih zaprli v hišno klet ter zagrozili, da jih bodo ubili, če bodo poskušali pobegniti. Nemci so se dogovora držali.

V LOVSKI KOČI NAD BUKOVNICO

Sredi februarja 1945 se je četa preselila v lovsko kočjo oziroma brunarico, ki je bila na najvišji točki gozdne ga obronka med Dobrovnikom, Bukovnico in Motvarjevci, v Voglarjevo kočjo. Objekt, ki ga gospodar že dlje časa ni uporabljal, so si partizani uredili za nemoteno bivanje in oskrbo.²⁰ Na bivanje v koči so se navadili, toda treba je bilo razmišljati tudi o premiku globlje v gozd, da bi zmanjšali možnost, da jih sovražnik odkrije. S premikom so odlašali, pri tem pa sta jim pomaga-

¹⁶ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 76–82.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 176–177.

¹⁹ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 82–87.

²⁰ Prav tam, str. 86–94.

la tudi huda zima in globok sneg, ki je vztrajal še v začetku marca. Uvedli so stroge ukrepe, da bi ohranili tajnost lokacije. Konec februarja in v začetku marca 1945 se je začela vzhodna fronta vedno bolj približevati in slišale so se topovske salve, ki so prihajale z območja bojev okoli Blatnega jezera. V Lendavi in Murški Soboti je bilo veliko nemškega ter madžarskega vojaštva, ki se je umikalo pred napredujočimi enotami Rdeče armade.

Četa se je v teh razmerah odločila, da poveča svoje delovanje na področju vojaške in organizacijske dejavnosti. Del tega so bile tudi partizanske nočne zasede, ki pa so pripeljale le do nekaj spopadov, toda sovražnik je kljub temu opustil nočne pohode in patroliranja na tem območju. V teh razmerah je začela četa pospešeno opravljati tudi propagandno dejavnost, ki pa je bila na začetku le ustna. Pozneje so se odločili, da je treba pripraviti še tiskano gradivo, zato so pooblastili Maksa Šiška, Ferda Šeška in Jožeta Vargoa - Jurčka, da organizirajo tehniko, s katero bi pripravili in razmnožili to gradivo.²¹ V tem obdobju se je povečala tudi njilaška dejavnost. Njeni člani so ne le ovajali partizane, temveč so tudi pripravljali zasede in se s partizani spopadali. Najbolj dejavna organizacija je bila v Vučji Gomili, zato so se partizani odločili, da 18. februarja 1945 zajamejo njenega vojaškega vodjo Ambroža na njegovem domu. Prijeli so tudi političnega vodjo in druge člane organizacije, ki pa so jih po opozorilu izpustili, obe vodji pa so v opozorilo drugim sklenili likvidirati. Vojaški vodja njilašev Ambrož ni bil smrtno zadet in so ga še živega našli Madžari ter ga prepeljali v bolnišnico v Murški Soboti, kjer je pozneje umrl.²²

Konec februarja 1945 so se srečali s še eno izdajo. Gabrijela Letonja - Atena, Jože Zadravec - Marjan, Lojze Žalik - Dušan, Jože Hanc in Ignac Helenc so bili na domačiji pri Tomaževih v Brezovici. To domačijo so izbrali namenoma, da bi zaščitili druge družine, pri katerih so že bivali in bi jih sovražnik lahko odkril. Med bivanjem na kmetiji jih je domači sin, ki je bil sicer gluhi, izdal vaškemu slugi Peterki, ta pa je ob-

vestil župana Štefana Čolika. Po pripovedovanju Atene so Madžari hišo obkolili približno ob 14. uri, kmalu pa je eden izmed njih prišel tudi do vhodnih vrat in partizane pozval k vdaji. V tem trenutku je Atena sprožila rafal iz brzostrelke skozi zaprta vrata in ubila Madžara, ki je stal pred njimi. Partizani so izpadli iz hiše in začela sta se vsesplošno streljanje ter poskus preboja madžarskega obroča, kar pa je bilo v tistem trenutku videti zelo težko, skoraj nemogoče. Na dvorišču so vsi poskušali poiskati ustrezen zaklon in od tam odgovarjati na strele. Atena se je, skrita za drevesom, obstreljevala z nekom izmed Madžarov. V nekem trenutku je nasprotnik zadel njeno orožje in jo pri tem tudi ranil v roko.²³ Orožje je bilo onesposobljeno, ona pa je poskušala preskočiti leseno ograjo, ki je bila pritrjena na drevo. Pri tem je bila zadeta in teže ranjena. Z zadnjimi močmi je odpela bombo za pasom in jo vrgla proti mitraljezcu, zdelo pa se ji je, da je enako naredil kolega Marjan. Mitraljeza ni bilo več slišati. Marjan in Dušan sta jo prišla vsak na eni strani in skupaj so pobegnili po globokem snegu. Ko so čez čistino prišli do roba gozda, se je Marjan ponudil, da ostane tam in krije njun umik, dokler ne prideta na rob gozda na drugi strani.

Od tam bi krila njegov umik, toda do tega ni prišlo, saj sta namesto njega na čistini zagledala Madžare. Pri Veliki Polani sta jih na čistini ponovno zagledala in se komaj rešila v prečni jarek. Opazili so ju in šli proti njima, nato pa so se iz neznanega razloga obrnili in se odpeljali z vozovi. Hitro sta se premaknila do bližnjega gozda, kjer sta srečala skupino partizanov. Poskrbeli so za Ateno, saj so jo najprej nosili z nosili, nato pa so prišli do sani in jo odpeljali v Dolnjo Bistrico najprej h Gjerekovim, nato pa k Veri Kelenc. Zaradi strahu pred odkritjem so se kmalu umaknili v odročnejše Laze, te pa so zapustili 27. februarja in čez Hotizo odšli v Nedelico, kamor

²¹ Prav tam, str. 94–96.

²² Prav tam, str. 97–98.

²³ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 100–101. Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 184–185.

so prišli naslednji dan. 1. marca so odšli v bližnji gozd, da bi tam skriti prenočili in se nato vrnili v četo. Presenetili so jih Madžari in prišlo je do boja, partizani pa so se začeli pomikati proti reki Ledavi, ki jo je večina preplavalala, Leček - Piki pa je pri tem utonil. Po prehodu reke so se umaknili proti strehovskim goricam in se ustavili na domačiji pri Farkaševih, kjer so srečali Frančka Mirtiča, Milana Šamca - Črta in Štefana Sreša iz čete, saj so se ravno vračali iz nočne zasede, ki so jo za Madžare postavili ob cesti Bogojina-Dobrovnik. Presenetili so jih Madžari, ki so zasledovali Atenino skupino in se neopaženo približali hiši, saj je za trenutek v hišo odšel tudi stražar. Takrat so se hiši približali partizani Štefan Bakan - Svoboda, Alojz Škerjanc - Mirko in Vinko Puklavec - Srečko, ki so padli v zasedo, madžarskega vojaka na dvorišču pa so zamenjali za partizana. Mirko je »partizana« pozdravil, ta pa je nazaj nekaj zamomljal in se pripravljaj na strel. Mirko je to opazil in ga podrl.²⁴ Prišlo je do medsebojnega obstreljevanja, v katerem je življenje izgubil Vinko Puklavec - Srečko. Partizanom v hiši je med dogajanjem na dvorišču uspelo izvesti uspešen izpad iz hiše, z močnim ognjem pa prisiliti Madžare k umiku.²⁵

Četni pripadniki so se konec februarja in v začetku marca 1945 zapletli v več spopadov z Madžari. Tako je bilo tudi 28. februarja, ko so v dolino po opravih odšli Jožko Talanji - Janez, Franček Majcen, Štefan Sreš, Štefan Bakan - Svoboda in Štefan Zelenko - Živko. Na gozdni jasi pri Bukovnici so jih presenetili Madžari in jih pozvali k vdaji. Napadli so jih s strojnicami in drugim orožjem, presenečeni partizani pa so se vrgli na tla ter poskušali poiskati ustrezen zaklon.

Z nekaj skoki so prišli do močno naraslega Bukovniškega potoka, poskakali vanj in se čez njega prebili do gozda na drugi strani jase. Ob vrnitvi v kočo so ugotovili, da manjka Jožko Talanji - Janez. Pokazalo se je, da je bil v začetku spopada zadet, zato je za posledicami ran po nekaj korakih pri mostu omahnil in umrl. Štefan Zelenko - Živko je pozneje omenil, da je pri padcu podrl tudi njega, da je padel na svojo puško.²⁶

V začetku marca se je vodstvo čete zavedalo, da je madžarska obveščevalna služba s pomočjo domačih ovaduhovalov ugotovila, kje je četo taborišče, zato je začela zoževati obroč in priprave na obračun s prekmurskimi partizani. V noči z 2. na 3. marec so se v koči začeli zbirati partizani in prišla je tudi Atenina skupina, skupaj pa naj bi bilo tam 35 partizanov²⁷ oziroma 28, kakor omenja v svoji knjigi *Godina*, ko popravlja spomine Frančka Majcna.²⁸ Tudi glede datumov obstaja neskladje. *Godina* piše, da so Madžari napadli 4. marca ob 14. uri²⁹, v dnevniku Rozike Zorčič - Brede pa je napisan 3. marec. Zadnji omenjeni datum potrjujejo tudi spomini borcev, partijski dokumenti Milana Šamca - Črta in pričevanje Petra Jambora, ki naj bi 13. marca v soboški bolnišnici orožnikom povedal, da se je 3. marca odpravil v gozd na sekanje dreves na južni strani Čikečke vasi. Med delom naj bi slišal močno streljanje, nato pa tudi poziv, naj obstane, v naslednjem trenutku pa ga je strel že zadel v nogo.³⁰ Ustrelili so ga madžarski vojaki, ki so bili čez nekaj minut pri njem, naslednji dan pa so ga odpeljali v bolnišnico. Ti madžarski vojaki so bili del enot, ki so obkolile kočo.³¹

Madžarov, ki so napadli kočo, naj bi bilo po podatkih iz dnevnika Rozike Zorčič - Brede približno 200, pri tem pa naj bi v ožji obkolitvi kočice sodelovalo 100 madžarskih vojakov. Gre za oceno iz poročil napadenih partizanov in te podatke je težko preveriti.³² Partizani so po spominu Frančka Majcna, takoj ko so zagledali prihajajoče Madžare, izpraznili kočico. Zagledal naj bi jih Majcen, ko je bil približno 50 metrov oddaljen od kočice. Odšli so v gozd proti severu, tako da so

²⁴ *Godina, Prekmurje 1941–1945*, str. 187.

²⁵ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 101–105. *Godina, Prekmurje 1941–1945*, str. 184–185.

²⁶ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 112–114. *Godina, Prekmurje 1941–1945*, str. 188.

²⁷ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 117.

²⁸ *Godina, Prekmurje 1941–1945*, str. 190.

²⁹ Prav tam, str. 191.

³⁰ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 117.

³¹ Prav tam, str. 117–118.

³² Prav tam, str. 118.

Madžari naleteli na prazno hišo. Partizani so se razdelili na predhodnico, glavnino in zaščitnico. V predhodnici in zaščitnici sta bila dva za boj sposobna partizana. Majcen in Bor, ki sta bila v zaščitnici, sta kmalu naletela na madžarsko patroljo. Prišlo je do streljanja, vendar se jima je uspelo umakniti in ujeti glavnino. Videti je bilo, kot da Madžari streljajo bolj na slepo.

Četa se je hitro pomikala proti severu, po dveh urah pa se je ustavila in ugotovila, da manjkata dva tovariša, in sicer Štefan Zelenko - Živko, ki se je po streljih umaknil v dolino, in Jože Rajštar - Marjan, ki je izgubil očala in se je zaradi hude kratkovidnosti le stežka gibal, vendar mu je uspelo najti mladinke in se prek njih povezati s partizani. Ob premoru je imel govor Franček Majcen, ki je povedal, da bodo nekateri odšli na Goričko, da bi tam organizirali narodnoosvobodilno gibanje, pozneje pa mogoče še naprej v Porabje. Potrebovali so prostovoljce. Pri pohodu na Goričko so se Majcnu pridružili Filip Korošec - Bor, Franček Mirtič, Alojz Škerjanc - Mirko, Rozika Zorčič - Breda, Milan Šamec - Črt, Ivan Horvat, Štefan Sreš, Mihael Škafar - Miško, Matija Osterc - Tašek, Jožko Slavič, Ferdo Sešek, Maks Šiško in Franc Merčun - Savel.³³

NA GORIČKEM

Skupina partizanov, namenjena na Goričko, se je po krajšem slovesu začela pomikati proti severozahodu v smeri Breznovega brega. Kmalu so ob koncu gozda zagledali čistino, dolgo nekaj sto metrov, za njo pa se je ponovno začenjal gozdni pas, v katerega bi se lahko partizani skrili pred sovražnikovim pogledom. Z nelagodjem so nadaljevali pot po čistini, saj so bili za njimi Madžari, zasledovalci pa so se bližali tudi iz obeh bočnih smeri. V takih razmerah ni bilo druge rešitve, kot da oblikujejo kolono, ki bi se bila sposobna hitro premakniti čez čistino, spredaj pod vodstvom predhodnice, zadaj z varovanjem zaščitnice. Tako se jim je uspelo toliko odmakniti od Madžarov, da so bili zunaj dometa njihovih pušk. Le nekaj vojakov madžarske predhodnice je zagledalo Majcna in Bora, ki sta bila zadaj v zaščitnici, in jima namenilo posamične strele.

Do spopada z Madžari je prišlo, ko je Mohor v snegu iskal prenočišče pri ljudeh v okolici Bistric in je za seboj puščal sledi in tudi teren so slabo poznali, zato so se preveč približali letalski opazovalnici, Madžari pa so s strelom opozorili graničarsko patroljo na mejnem prehodu. Organizirali so iskanje partizanov, Mohor pa se je s spremljevalcema umaknil k Ani Lebar. Madžari so partizane tam odkrili, tako da je prišlo do spopada, v katerem je Mohor padel, spremljevalcema pa je uspelo pobegniti in vzeti njegovo torbo ter orožje. Domačijo so Madžari iz maščevanja požgali, Ano Lebar pa odgnali v zapor.³⁴

Ob prihodu na Goričko so partizani obiskovali domačine in novačili v četo. Večinoma so bivali po hišah domačinov, saj teren ni bil primeren za bivanje na prostem. Listavci v začetku marca še niso ozeleneli, iglavci pa so bili preredki, da bi se lahko skrivali v gozdu. Novačenje ni bilo zelo uspešno, ker je že bila izvedena prisilna mobilizacija v madžarsko vojsko, skrivačev pa tudi ni bilo veliko. Ob prihodu na Goričko je bil za namestnika komandirja čete imenovan Alojz Škerjanc - Mirko. Njegovo imenovanje je bilo povezano tudi z željo, da bi bila četa sposobna večje manevrske gibljivosti in delitve na manjše skupine, ki bi opravljale samostojne akcije ter premike. Povezali so se z domoljubom Ivanom Horvatom, ki jim je omogočil bivanje, svetoval pa jim je tudi, naj navežejo stike z lokalnim pečarovskim župnikom Janezom Bejekom, ki je bil zaveden Slovenec in naklonjen narodnoosvobodilnemu boju in je partizanom pri delovanju na tem območju precej pomagal. Že kmalu po prihodu so partizani odšli v Maršikovo gostilno v Bodoncih, da bi rekvirirali. V hišo sta vstopila Bor in Horvat, ki sta pozvala gostilničarja, naj dvigne roke. Ubogal ju je, toda ko sta vstopila v kuhinjo, sta naletela na dva žandarja, ki sta začela streljati, pri tem pa sta Bora zadela v trebuh. Partizanom, ki so bili zunaj, jim ga je uspelo spraviti na varno, toda bil je huje ranjen.³⁵

³³ Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 118–121.

³⁴ Prav tam, str. 125–126.

³⁵ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 127–130.

Franček Mirtič in Štefan Sreš sta 11. marca 1945 prišla na Carovo domačijo v Radovcih. Gospodar je bil neprijazen in ju ni hotel sprejeti v hišo, temveč ju je poslal na slamo za kopico. Tam sta zaspala, ko pa sta se zbudila, sta ugotovila, da se okoli njiju gibljejo Madžari, saj so ju opazili, ko sta se dvignila iz slame. Na njiju so začeli streljati, zato sta streljala nazaj in se umikala, pri tem pa je bil Mirtič zadet. Uspelo jima je pobegniti, toda vsak zase, saj sta se med begom ločila. Mirtiču se je ranjenemu uspelo prebiti do tovarišev in skupaj so se umaknili v bližnji gozd.³⁶ Ugotovili so, da je madžarski nasprotnik zdaj z gotovostjo vedel, kje so, in jih bo poskusil uničiti. Sklenili so, da je nujen premik z Goričkega na sever v Porabje.³⁷

V PORABJU

Odhod v Porabje je bila taktično dobra poteza, saj Madžari takega premika niso pričakovali. Prihod v Porabje je najprej potekal brez večjih posebnosti in s sodelovanjem domačinov ob postankih. 19. marca 1945 so se nastanili na domačiji Ignaca Taljana v Čepincih, kjer jih je lepo sprejel. Nekaj jih je spalo v hiši, nekaj na senu. Zaspali so, po približno uri pa jih je zbudil stražar in povedal, da je opazil žandarje. Res so bili tam, vendar so se kmalu umaknili. Popoldne so se vrnili, se po dolinski poti približali hiši in se nekaj metrov od hiše usedli, da bi se spočili. Na srečo so žandarji kmalu odšli, partizani pa so se odločili, da bodo obiskali vse hiše v Porabju, v katerih živijo Slovenci. Prvič so doživeli nasilen sprejem med obiskom samotne hiše pri naselju Ritkalovci, ko je gospodar po pozivu, naj odpre, zabarikadiral vrata, nato pa čez čas odprl okno in jim tuleč grozil s krampom. Uspelo jim ga je zgrabiti in odnesti v hišo, da bi ga pomirili, takrat pa sta iz hiše zbežali mati ter hči. Partizani so ju ujeli, da bi preprečili izdajo, in ju privedli nazaj. Pozneje so se zadeve le umirile in so za partizane celo skuhali kosilo.³⁸

20. marca so prišli do Borovnjakove hiše pri Sakalovcih, kjer pa bivanje ni bilo prav prijetno. Najprej so mirno zaspali, nato pa jih je zbudil dežurni in povedal, da je gospodinjji slabo ter da hoče sin po

zdravnika. Tega partizani niso dovolili, da jih ne bi izdali. Pozneje je po več poskusih, da bi pod pretvezo le zapustil hišo, sin z dovoljenjem Mirka odšel na hitro na dvorišče in okoli hiše. Majhna nepozornost je bila dovolj, da je na kratko odšel do najbližjega soseda in ga obvestil, da imajo v hiši partizane. To različico so poznali do leta 1990, ko jim je Borovnjakova gospodinja povedala, da jih je izdal možev prijatelj, ki je prišel ponj, da bi šla skupaj na sejem, mož pa se je nespretno izgovoril, da ne more, ker ima v hiši partizane, ki nikogar nikamor ne pustijo.³⁹ Partizani so čez nekaj časa opazili, da Madžari obkoljujejo hišo, tako da so spoznali, da so izdani. Hiša je bila v kotanjasti dolinici, zato je bil edini mogoči izhod preboj.

Odprli so vrata na sprednji strani hiše, vendar so jih pričakale sovražnikove krogle. Franček Mirtič je pripovedoval, da je stal za skladovalnico drv in opazoval tri Madžare, ki so z mitraljezom streljali proti hiši. Četni komandant Mirko je stal za njim, naslonjen na hišo. Ni se zavedal, da je v tistem trenutku lahka tarča. Mirtič ga je opozoril, naj se umakne, toda bilo je prepozno, prijel se je za prsi in se zadet zgrudil. Mirtič je mislil, da je mrtev, vendar mu je Rozika Zorčič - Breda, ki je bila tudi v zaklonu za skladovalnico drv, pozneje povedala, da ji je Mirko ranjen zaklical, naj se umakne in da je zadet, nato pa je umrl. Partizani so se odločili, da se bodo v skupinah po tri poskušali rešiti z izpadom iz hiše, tekom čez travnik proti gozdu in hkratnim streljanjem proti nasprotniku. Madžari so presenečeno zbežali in jim tako omogočili, da so prebili obroč brez ranjenih ter mrtvih. Po gozdu je vsem 12 uspelo zbežati, hkrati pa so spoznali, da je v teh razmerah, ko so Madžari vedeli zanje, najbolje, da zapustijo Porabje.⁴⁰

³⁶ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 130–132. Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 198–199.

³⁷ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 133.

³⁸ Prav tam, str. 137–146.

³⁹ Prav tam, str. 146–148.

⁴⁰ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 147–151. Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 200–204.

SVOBODI NAPROTI

Med 22. in 24. marcem 1945 se je četa ponovno pomikala nazaj na svoj teren, proti goricam nad Bogojno, Filovci in Strehovci. Hrana ni bila več vprašanje, saj so bili med svojimi, večja težava je bilo dnevno bivanje partizanov na domačijah, ker so se ljudje bali umikajočih se Madžarov in Nemcev. Partizani so napadali madžarske žandarje, ki so bežali in jim jemali osebno opremo. Po pregledu terena so ugotovili, da je madžarsko nasilje v vmesnem času, ko partizanov ni bilo na tem območju, pustilo posledice pri ljudeh, ki so se bali vzpostaviti stik s partizani. Zadnje dni marca so se sovražniki množično umikali, okupatorska oblast je začela razpadati 30. marca 1945 in Rdeča armada se je približevala Prekmurju. Kljub temu so Madžari v teh dneh razglasili mobilizacijo in klicali so vse, torej moške, ženske ter mladoletne otroke. Precej se jih tudi po nasvetu partizanov ni odzvalo, saj se je takrat že vedelo, da so Rusi pri Blatnem jezeru prebili fronto in bodo v nekaj dneh prišli v Prekmurje. Bližali so se s severovzhoda, zato so partizani sklenili, da jim pošljejo naproti četico desetih partizanov, drugi pa so ostali v bunkerju. Pot je bila težavna, saj so se čez Prekmurje umikale številne fašistične vojske, zato so morali pripadniki čete počakati, da je v kolonah nemške vojske nastala vrzel, ki je partizanom omogočila neopazno prečkanje ceste.⁴¹

Ta težava je bila še posebno izrazita med Fokovci in Prosenjakovci, kjer se jim je na koncu uspelo prebiti. Odpravili so se najprej v gozdiček blizu Kamenjaka, nato pa v vas Šalovski Breg, kjer so jih domačini prijazno sprejeli.⁴²

KONČNI BOJI IN OSVOBODITEV

Končno osvobajanje Prekmurja se je začelo 1. aprila 1945 na Hodošu. Na hodoški pošti so partizani izobesili jugoslovansko zastavo s peterokrako zvezdo in ljudi pozvali k vljudnemu sprejemu pripadnikov Rdeče armade. Na hišah so izobesili jugoslovanske, slovenske in ruske zastave. Kmalu se je pripeljal tovornjak z Rusi, ki so se srečali s partizani. Ti so jim razložili, kdo

so, Rusi pa so vprašali po dovolilnici in kje so Nemci. Tistega dne je bil osvojen severovzhodni del Prekmurja, trikotnik med Hodošem, Dolenci in Šalovci.

Partizani so se preselili v Šalovce, kjer je bila komanda mesta, ki je bila podrejena prekmurškemu vojnemu območju. Stražo so postavili v Šalovcih in Hodošu, saj so imeli na voljo dovolj pripadnikov. Vzpostavili so partizansko oblast, Rusi pa temu niso nasprotovali. Pripadniki Prekmurske čete so poiskali poveljstvo Rdeče armade, da bi ga prosili, ali lahko vzpostavijo stik s Slovenijo in Beogradom. Našli so ga v notranjosti Madžarske, v Őriszentpeterju, šlo pa naj bi za štab polka. Obljubili so, da bodo obvestili Beograd o navzočnosti partizanov v Prekmurju, Frančku Mirtiču pa so dodelili rusko spremstvo, ki ga je z avtomobilom odpeljalo v Prekmurje. Skupaj so tudi razorožili madžarsko vojaško enoto pri Prosenjakovcih in jo brez orožja poslali v zaledje. 2. aprila 1945 je v Prekmurje prišlo več enot Rdeče armade, med njimi tudi 57. enota Rdeče armade, ki ji je poveljeval general Šarohin, da bi izsledile Nemce. 3. aprila je 3. ukrajinska fronta osvobodila Mursko Soboto, ki jo Nemci zaradi pomanjkanja vojakov niso aktivno branili, so pa razstrelili mostova na Ledavi. Tistega dne so se Rusi pojavili tudi pri Strehovcih in partizani so jih obvestili, da se Nemci umikajo iz Strehovcev proti Renkovcem.⁴³

Jožko Varga - Jurček je skupaj s še nekaterimi partizani odšel v Dobrovnik, kjer je ustanovil odbor OF. Matija Gerenčer se je javil, da bi skupaj z Rusi odšel do mosta pri Ledavi in poskusil preprečiti Nemcem, da razstrelijo most, kar jim je zadnji trenutek tudi uspelo. Jožko Varga - Jurček je še istega dne postal namestnik komandanta mesta Bogojine, obsegalo pa je tudi devet vasi. Jurček je prevzel Strehovce, Dobrovnik, Žitkovce in Kobilje, drugo pa je spadalo pod komandanta Štefana Zelenka - Živka. V Turnišču se je

⁴¹ Majcen, *Prekmurska četa*, str. 153–159.

⁴² Prav tam, str. 156–160.

⁴³ Prav tam, str. 163–167.

Ignacu Pergarju - Zvonku predala turniška madžarska garnizija, po njenem odhodu pa so tu vzpostavili vaše straže in ilegalni odbor OF je začel javno delovati, toda kmalu je bilo to stanje prekinjeno. V naselju so se namreč med svojim umikom po cesti Dobrovnik–Bel-tinci ustavili Nemci s tankovskimi enotami in partizani so se morali skriti. Nemci so v šoli našli orožje, zato so jo zažgali, Turnišče pa so iz okolice nadzorovali do prihoda Rdeče armade, ko so jih Rusi nagnali. Na dan osvoboditve Murske Sobote so se tja pomikali partizani, ker pa je bilo na cestah veliko vojakov, je Franček Majcen na poti v Mursko Soboto zavil v Bogojino, kjer je izvedel, da so bili tam tistega dne, torej 3. aprila, hudi boji med Nemci in Rusi. Pri tem so sodelovali tudi Marjan, Maks Šiško, Ferdo Šešek in drugi partizani, ki so pomagali pri razoroževanju Nemcev.⁴⁴

V dnevih pred premikom fronte na reko Muro je Gabrijela Letonja - Atena, ki se je zdravila v Brezovici, s pomočjo vaščanov razorožila 25 nemških vojakov in poveljujočega, ki so bežali s fronte. Osvoboditev je Atena doživela v Turnišču, nato pa je z nekaj partizani odšla v Lendavo, kjer je prišlo do napetosti med Rdečo armado in lokalnim prebivalstvom. Rdeča armada naj bi bila nasilna, saj je prebivalstvu namerno povzročala nevšečnosti, prišlo pa naj bi celo do posilstev. Zaradi teh dejanj je Atena protestirala na štabu Rdeče armade. 4. aprila so enote 3. ukrajinske fronte skupaj s četami bolgarske vojske iz smeri Blatnega jezera osvojile Lendavo, Genterovce, Mostje, Petišovce, Črenšovce, tri Bistrice in druge vasi. Pri osvoboditvi Bistrice so sodelovali tudi partizani, prav tako pa so vaše straže sodelovale pri obrambi vasi pred Nemci, ki so vdirali čez Muro. Partizani so bili med 3. in 5. aprilom že v Murski Soboti, kjer so prevzeli nove naloge na osvobojenem ozemlju. 7. aprila je Rdeča armada osvobodila Cankovo, 11. aprila pa še Gederovce in takrat je bilo Prekmurje v celoti osvobojeno.⁴⁵

VIRI IN LITERATURA

Godina, Ferdo. *Prekmurje 1941–1945*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1980.
Majcen, Franček. *Prekmurska četa*. Ljubljana: Enotnost, 1994.

⁴⁴ Prva tam, str. 167–169.

⁴⁵ Prav tam, str. 169–172.

The Prekmurje company and its role in the liberation of Prekmurje

ABSTRACT

In the early morning hours of 6 April 1941, German soldiers crossed the border at Gederovci, and, without armed resistance, occupied Murska Sobota in the morning and Lendava in the afternoon. They remained in the Prekmurje region for ten days; then, after negotiations between Berlin and Budapest, they handed power over to Hungary. The Hungarian occupation separated Prekmurje from the other Slovenian regions. This made it difficult for Prekmurje to connect with the partisan movement, and with the leadership of the Communist Party of Slovenia and the Slovenian national liberation movement. The first acts of resistance against the Hungarian occupying forces in Prekmurje began on 22 June 1941, after the attack on the Soviet Union. In July, the first organised operations and acts of sabotage took place. During a meeting of the activists and supporters of the National Liberation Front (NLF), held in Kamenščice near Trnje on 30 August 1941, the Prekmurje District Committee of the NLF was established. The Prekmurje resistance came as a surprise to the Hungarian occupying forces, who had expected their tactical approach towards people, especially young people, to dissuade them from organising a revolt. This surprise caused a delay in repressive action and threats, resulting from the realisation that resistance was taking place and that the soft approach towards the population would need to be abandoned. Because of this, the first arrests of members of the resistance movement began in late July 1941. In the autumn they escalated until the end of October, when the resistance actions died away because most members of the liberation movement had been found, sentenced to lengthy imprisonment, or executed. In spring of 1944, Jožko Kramar (»Juš«) was tasked with reviving the liberation movement. Together with local partisans, he began to re-establish the party, front and youth organisation. The partisan movement increased in strength until the autumn, but then there was an act of treason; however, it was unable to suppress the movement entirely.

On 2 January 1945, Gabrijela Letonja (»Atena«), Franček Majcen and Ferdo Godina (»Marko«) met in Turnišče. They analysed the Prekmurje situation and agreed on further cooperation. This meeting marked the early beginnings of the Prekmurje Company, which was not

officially established and fully formed until the end of January 1945. Soon after its founding, individual operations and attacks on the occupying forces' soldiers and gendarmes began. However, at the beginning, the number of combatants did not increase as quickly as they had hoped. Only later the number increased sufficiently for the company to operate successfully on its territory. It also spent some time in the Porabje region, which it liberated in early April 1945 with the help of the Red Army who had just arrived in Prekmurje.

Ljubo Dražnik

*Zadržanje orožja
Teritorialne obrambe
Občine Lendava leta 1990*

Zadržanje orožja Teritorialne obrambe Občine Lendava leta 1990

IZVLEČEK

Prispevek obravnava neoddajo orožja občinskega štaba za Teritorialno obrambo Občine Lendava leta 1990. Osrednji del prispevka obravnava dogodke spomladi leta 1990, ko se je Jugoslovanska ljudska armada želela polastiti orožja slovenske Teritorialne obrambe, in odziv poveljnika lendavskega štaba, ki je bil postavljen pred veliko dilemo, ali izpolniti ukaz nadrejenih ali mu nasprotovati in tako tvegati vojaški zapor. Odločil se je za slednje in zadržano orožje občinskega štaba za Teritorialno obrambo Občine Lendava je bilo dobro leto pozneje v veliko pomoč pri vojaški obrambi plebiscitarne odločitve slovenskega naroda za samostojno Republiko Slovenijo.

Ključne besede: Teritorialna obramba, JLA, Občina Lendava, leto 1990, orožje.

UVOD

Nobena vojska na svetu ni nastala tako, kot je slovenska. Prizadevanja zanj segajo daleč v zgodovino in gotovo marsikateri dosežki iz preteklosti, ki so pripomogli do nastanka Slovenske vojske (SV), niso niti dovolj znani niti dovolj ovrednoteni. Med pomembne dosežke spada tudi akcija 16 komandantov Teritorialne obrambe (TO) občin leta 1990, ki so kljub ukazu komandanta TO Republike Slovenije (RS) o predaji orožja TO v skladišča Jugoslovanske ljudske armade (JLA) to orožje zadržali v skladiščih TO. Veliko so k uresničitvi tega dogodka prispevali tudi pripadniki stalne sestave teh območnih štabov Teritorialne obrambe (OŠTO).

Pomen, ki ga ima ta dogodek na nastanek SV, je neprecenljiv in je imel velik vpliv na to, da je lahko RS ob napadu JLA leta 1991 zavarovala svojo samostojnost tudi z oboroženo silo. Odločitev o zadržanju orožja v skladiščih TO je bil prvi primer, ki je pokazal na neenotnost znotraj oboroženih sil Socialistične federativne republike Jugoslavije (OS SFRJ). Pokazalo se je, da pripadniki stalne sestave območnih štabov za TO in tudi nekaterih pokrajinskih štabov za TO ne podpirajo politike JLA pri reševanju krize v SFRJ. Ta dogodek je povzročil vedno večje nezaupanje med TO in JLA, vedno večjo samostojnost TO in posledično njeno preoblikovanje v SV. Vplivi, ki jih je imel ta dogodek na razvoj SV in osamosvojitve RS, so bili:

- TO je obdržala zadostno količino orožja, ki je omogočalo pripravo za oboroženo zagotovitev samostojnosti RS;
- politična oblast RS je lahko uporabila vojaško organiziranost TO kot podlago za nadaljnji razvoj oboroženih sil RS;
- organizacijska in vojaška usposobljenost stalne sestave in enot TO je pripomogla k vojaški zmagi v osamosvojitveni vojni;
- dogodek je bil tudi dokaz, da imajo osamosvojitveni politični cilji RS svoje zagovornike tudi v TO;
- dogodek je vplival na nezaupanje znotraj oboroženih sil in posledično na razpad oboroženih sil

SFRJ, hkrati pa pomeni začetek samostojnosti TO kot oborožene sile v RS.

Pomemben in odločilen prispevek so pri tem dogodku dali posamezniki iz stalne sestave TO. Odločitev o zadržanju orožja je bila odvisna le od posameznika, kar je imelo za posledico velik psihofizični pritisk nanj, saj je bil element tveganja zelo velik. Dejavniki, ki so vplivali na težavnost izvedbe tega dogodka, so bili:

- neopravljen prevoz v skladišča JLA je bil podkrepjen z grožnjo pred vojaškim sodiščem;
- čas za izvedbo te naloge je bil zelo kratek (večinoma od enega do treh dni);
- komandanti TO občin so imeli prepoved pogovorov in obvestil o dogodku s stalno sestavo OŠTO, oblastnimi in političnimi organi občin;
- takratne družbenopolitične razmere so bile zelo težke (čas po koncu parlamentarnih volitev, stare oblastne strukture so bile razpuščene, nove še niso bile ustanovljene);
- najtežja od vsega pa je bila osamljenost nosilcev pri uresničevanju tega dogodka. Pri tej odločitvi je bila velika večina prepuščena sama sebi. Zavedali so se posledic odločitve, ki bi lahko bile zanje in za njihove družine zelo hude. Izhod takrat še ni bil znan. Na drugi strani pa so se zavedali odgovornosti, ki jo imajo do svoje domovine.

Na odločitev, da analiziram in opišem ta dogodek, je vplivalo več stvari.

1. Pomen, ki ga je imel ta dogodek za prihodnost SV in Slovenijo.
2. Moje neposredno sodelovanje pri zadržanju orožja. Takrat sem opravljal naloge komandanta TO Občine Lendava.
3. Z analizo zadržanja orožja v skladišču TO v Lendavi želim prispevati k razumevanju tega dogodka.

Pri opisu in analizi dogodka je bilo uporabljeno arhivsko gradivo OŠTO Lendava (leta 1991 je bilo pre-

dano Arhivu RS). Uporabljeni so opisi dogodkov pripadnikov stalne sestave OŠTO Lendava in preostalo gradivo, pomembno za pojasnitev tedanjih razmer.

CILJI OPISA DOGODKA

Temeljni cilj je analiza zadržanja orožja TO Občine Lendava leta 1990 in kronološko-analitični opis tega dogodka.

Pragmatični cilj prispevka je, da z analitičnim opisom delovanja Teritorialne obrambe leta 1990 opozorim na prispevek, ki ga je dala stalna sestava OŠTO Lendava v pripravljalnem času za osamosvojitve Slovenije. Z natančnim opisom in osebno presojo je ta prispevek eden od prvih za boljše poznavanje sodobne vojaške zgodovine Slovenije.

Najpomembnejši razlogi za nujnost podrobne analize so:

1. Časovna razdalja omogoča, da se na podlagi dejstev opravi opis takratnih dogodkov.
2. Poznejša spoznanja v marsičem pojasnjujejo tedanji potek dogodkov.
3. Različne razlage zahtevajo enotno pojasnitev.
4. Analiza tedanjih dogodkov omogoča lažje razumevanje ukrepov in ovrednotenje lastnega prispevka k celotnemu dogajanju v Sloveniji.
5. Rezultati zadržanja orožja so bili zelo pomembni za nadaljnji razvoj obrambne organiziranosti v Sloveniji in za uspešen izid vojne v Sloveniji leta 1991.

ZADRŽANJE OROŽJA

Leto 1990 je bilo zaradi velikih družbenopolitičnih gibanj in napovedanih sprememb v državah Vzhodne Evrope leto negotovosti in obenem leto pričakovanj. Evropa in svet sta doživljala politične premike, ki so se pred nekaj leti zdeli utopija. Reforme Gorbačova v Zvezi sovjetskih socialističnih republik (ZSSR), zahteve nemških državljanov o svobodnem prehodu in vedno večje zahteve javnosti držav Vzhodne Evrope po spremembah družbenopolitičnega sistema so vplivale na politična ter gospodarska dogajanja v svetu.

Gospodarske in politične težave so se vedno bolj zaostrovale tudi na območju Jugoslavije. V Srbiji je prišel na oblast Slobodan Milošević, ki je z nacionalistično politiko in zahtevami po spremembah ustave še dodatno vplival na razhajanja v državi. Nastajalo je vedno večje nezaupanje med republikami, v zvezne ustanove, tudi v JLA, zahtevale so se politične in gospodarske spremembe in večja samostojnost ter odgovornost posameznih republik. Zagovorniki teh sprememb so bile tudi politične in civilne strukture v Sloveniji. Zelo pomemben dogodek, ki je pozneje vplival tudi na nadaljnji potek osamosvojitve Slovenije, je bila zahteva JLA, da se orožje TO preda v vojašnice JLA. V jugoslovanskem vojaškem vrhu so se odločili, da bodo vse orožje TO premestili v vojašnice JLA in ga tako imeli pod svojim nadzorom. Ukaz za premestitev orožja iz skladišč TO v vojašnice JLA je v Sloveniji izdal komandant TO RS 15. maja 1990.

16. maja 1990 zjutraj sem od komandanta TO Pomurske pokrajine podpolkovnika Vlada Miloševića dobil ukaz, da se moram ob 10. uri obvezno udeležiti sestanka komandantov TO pomurskih občin. Na sestanku smo bili prisotni komandanti TO občin Murska Sobota (Janez Bohar), Ljutomer (Alojz Novak), Gornja Radgona (Alan Geder) in Lendava (Ljubo Dražnik). Komandant TO pokrajine nam je takoj v uvodu povedal glavni razlog sestanka, in sicer preselitev orožja iz naših skladišč v skladišče JLA v vojašnico Murska Sobota. Ta ukaz je bil po moji presoji nelegitimen in je pomenil nezaupanje v TO. Prepričan sem bil, da bo ta ukrep med našimi ljudmi slabo sprejet. Zanimal me je vzrok za preselitev in zakaj taka tajnost. Opozoril sem, da je bila večina sodobnega orožja kupljena z denarjem, ki je bil zbran v občini, zato bi morali o tem ukrepu obvestiti družbenopolitično vodstvo občine. Odgovor je bil kratek in oster. Ukaz je treba brezpogojno izpolniti. Ob kršitvi ukaza bo kršitelj takoj postavljen pred vojaško sodišče. O preselitvi orožja je prepovedano razpravljati s stalno sestavo TO, prav tako z družbenopolitičnim vodstvom občine. O tem komandant pokrajine ni več do-

volil razprave. Nato je bil predstavljen urnik preselitve orožja. Ukaz za preselitev je bil že pripravljen in tako bi morala to nalogo opraviti OŠTO Lendava in OŠTO Ljutomer takoj naslednji dan, v četrtek, 17. maja 1990. Ker sem nasprotoval preselitvi orožja, sem razmišljal, kako bi nalogo časovno zavlekel. Izgovor za to so bile obveznosti v Ljubljani v četrtek, zato sem predlagal, da se preselitev za Občino Lendava prenese na petek. Da bi opozoril na nesmiselnost tega ukaza, sem izpostavil, da bo orožje potrebno za usposabljanje Jod čez devet dni. Nesmiselno bi bilo, da bi orožje odpeljali v vojašnico, pozneje pa spet nazaj, in to na lastne stroške. Komandant TO pokrajine ni imel argumentov za nasprotovanje mojemu predlogu in je mojo pobudo sprejel. Večina prisotnih se glede tega ukaza ni vznemirjala. OŠTO Murska Sobota in OŠTO Gornja Radgona sta tako imela skladišče orožja v vojašnici. Ob mojem nasprotovanju preselitvi orožja me je samo eden od komandantov posvaril: »Veži konja, gde ti gazda kaže.« (Priveži konja, kjer ti vodja reče, prevod avtorja). Sestanek v Murski Soboti je bil končan v uri in pol. Takoj po sestanku sem se odpravil v Lendavo.

Pot v Lendavo je minila v razmišljanju o težkih okoliščinah, v katerih sem se znašel, in o rešitvi. Postavljalo se je vprašanje, kako zadržati orožje in pri tem ohraniti varnost sodelavcev. Menil sem, da je preselitev orožja škodljiva za TO in v nasprotju z interesi Slovenije. A kaj se bo zgodilo, če ukaza ne izpolnim? Grožnja vojaškega sodišča je bila resnična. In kaj bi s tem pridobil? Orožje bi kljub temu preselili. Tako sem se odločil, da moji sodelavci na OŠTO ne bodo soudeleženi v tej zadevi, temveč bom poskusil najti rešitev prek organov Občine Lendava. Tako bi bilo reševanje zadeve preneseno iz vojaške tudi na civilno strukturo. Popolnoma sem se zavedal, da bom tako prekršil ukaz nadrejenega poveljstva. Toda vrnitve ni bilo.

Takoj po prihodu v Lendavo sem poklical predsednika Skupščine Občine Lendava, Rudija Leinerja, in ga povabil na razgovor. Predsednik je takrat

opravljal tudi naloge predsednika Sveta za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito in je bil tako najodgovornejša oseba občine na področju obrambe. Na sestanku, ki se je začel 16. maja 1990 ob 14. uri, sem ga seznanil z ukazom o preselitvi orožja. Predlagal sem mu, da naslednji dan skliče skupščino, na kateri naj sprejmejo sklep, da se orožje ne preseli. Upošteval bom njihov sklep in ne bomo odpeljali niti enega kosa orožja. Predsednik mojega predloga ni sprejel, češ da mu razmere ne omogočajo uresničitve te naloge. To je bil čas po pravkar izvedenih večstrankarskih volitvah, tako da on opravlja naloge predsednika samo še do prve seje novoustanovljene skupščine, novoizvoljenih članov skupščine pa ne pozna dobro in nima vpliva nanje. Tako sem ostal sam. Vsa odgovornost o zadržanju orožja je ostala na mojih ramenih.

Ker mojega predloga predsednik skupščine občine ni sprejel, sem iskal rešitev, ki ne bo vključevala soudeležbe civilnih struktur. Moj načrt je bil, da v skladišče JLA v Murski Soboti skladno z ukazom PŠTO odpeljemo manjšo količino starejšega orožja (M-48 in špaginov), zadržimo pa vso modernejšo oborožitev in orožje, ki je bilo kupljeno z denarjem naše občine. Svojim sodelavcem bom izdal ukaz, da skupaj z orožjem ostanejo tudi pripadajoči bojni kompleti streliva (b/k). Tako bi v našem skladišču ostalo od 70 do 80 odstotkov orožja skupaj s strelivom. Zastarelo orožje, ki bi ga oddali, ne bi bistveno vplivalo na bojno pripravljenost naših enot. Z oddajo zastarele orožja pa bi preslepili nadrejeno poveljstvo, da bi verjelo v izpolnitev njihovega ukaza. Predsednika sem tudi prosil, da o teh dogodkih seznanijo ustanove v RS. Še vedno sem upal, da se bodo zadeve glede tega ukaza odločile na ravni republike. Predsednik je moj načrt podprl.

Večer sem preživel doma, toda z mislimi sem bil ves čas pri zadržanju orožja. Zavedal sem se, da sem že s seznanitvijo predsednika SO prekršil ukaz komandanta TO Pomurja in ga bom še dodatno z zadržanjem večine orožja. V mislih sem načrtoval zami-

sel, kako prenesti to odločitev na podrejene, tako da ne bi ogrozil njihove varnosti in da bi obenem uresničili mojo zamisel. Zaradi njihove vdanosti sem jim zaupal in verjel, da bo zadeva uspeša.

Sodelavcem sem 17. maja 1990 ob 8. uri izdal ukaz. Poudaril sem, naj se o tej zadevi z nikomer ne pogovarjajo. Tako kot sem pričakoval, ni bilo nobenih težav pri uresničitvi naloge. Po končanem sestanku mi je le eden izmed sodelavcev dejal, naj se pazim, ker »se grem čudne igre«. Ta dan sem stalno poslušal radijska in TV-poročila, saj sem bil prepričan, da bo zadeva rešena na ravni republike. Moje upanje je bilo zaman.

Pričakovane rešitve o zadržanju orožja v skladiščih TO, ki bi bila sprejeta na ravni republike, ni bilo niti v petek dopoldne, 18. maja 1990, ko smo na ukaz poveljnika pokrajine morali predati orožje. Nalogo smo uresničili od 12. do 15. ure, skladno z mojim ukazom. Na našo srečo nadzora nad orožjem, ki je bilo prepeljano v vojašnico v Murški Soboti, ni bilo.

18. maja 1990 zvečer smo dobili pisno sporočilo, ki sta ga podpisala predsednik Predsedstva RS in obrambni minister, o preselitvi orožja v vojašnice JLA in navodila za tiste, ki še niso predali orožja. Osnovna zahteva, ki smo jo morali izpolniti za varnost orožja, je bilo fizično zavarovanje našega skladišča. To je bilo veliko olajšanje. Nismo bili več sami, obenem je bila to potrditev naših odločitev in dejanj.

Sklep o zadržanju orožja v skladišču TO v Lendavi je sprejela tudi nova Skupščina Občine Lendava v petek zvečer, 18. maja 1990.

V soboto, 19. maja 1990, ob 9. uri me je na sestanek v Turnišče poklical komandant TO Pomurja. Pohvalil me je zaradi moje samoiniciativnosti in ukrepov, ki sem jih izvedel glede preselitve orožja. Dogovorila sva se, da bomo zaradi manjših stroškov varovali vse orožje v skladišču v Turnišču. Skladišče v Lendavi bo za intendantska sredstva. Pogovorila sva se tudi o enotnem nastopanju pred mediji. Ta dogovor je bil zelo pomemben za nadaljnje delovanje TO Pomurja. Zagotavljal je enotnost vodenja in povelje-

vanja ter neprekinjenost delovanja TO. Tako smo v Pomurju med preimenovanjem Teritorialne obrambe v Manevrsko strukturo narodne zaščite (MSNZ) imeli popolnoma enako organizacijsko in kadrovsko sestavo pripadnikov.

Tako se je zadeva o zadržanju našega orožja končala. Niso pa se končale dejavnosti, ki smo jih morali opravljati, da smo lahko zadržali orožje v svojem skladišču. V precej kratkem času smo iz vojašnice v Murški Soboti tajno prepeljali še preostalo orožje. Tako smo imeli v skladišču 1054 kosov orožja, kar je pomenilo 98 odstotkov naše celotne oborožitve. V Murški Soboti so ostali samo topovi, za katere pa nismo imeli streliva, in nekaj pušk M-48, ki so bile za odpis. Varovanje skladišča je zahtevalo vsakodnevne aktivnosti, ki so bile drugim štabom prizanesene. Toda zadržanje orožja v skladišču TO Občine Lendava je imelo dolgoročno zelo pozitivne posledice. Leta 1991, ko je TO potrebovala orožje, da je vojaško zavarovala politično odločitev slovenskega naroda, je bilo iz našega skladišča predanih nekaj več kot tisoč kosov precej sodobne oborožitve skupaj s strelivom, s katerim smo se lahko zoperstavili nasprotniku.

Veliko dela in poguma pri uresničitvi tega dogodka smo opravili pripadniki stalne sestave OŠTO Lendava: komandant TO Občine Lendava maj. Ljubo Dražnik, načelnik štaba stotnik I. r. Branko Bratkovič, pomočnik komandanta za zaledje major Franc Balantič in skladiščnik višji vodnik Živko Stanič. Stalno podporo na področju našega dela smo imeli tudi od novega predsednika Skupščine Občine Lendava Cirila Pucka.

Za to orožje je bilo v skladišču pripadajočega 2,5 bojnega kompleta streliva po kalibrh do kalibra 9 mm.

SKLEP

Moja zamisel pri opisu tega dogodka je bila povezati zgodovinsko-kronološko dogajanje na območju TO Pomurja in podrobneje OŠTO Lendava pri tako pomembnem dogodku, kot je zadržanje orožja v skladi-

Preglednica 1

Gibanje števila kosov orožja v skladiščih TO Lendava

		15. 5. 1990	18. 5. 1990	15. 6. 1990
1	Avtomatska puška 7,62 mm – različni modeli	240 kosov	240 kosov	240 kosov
2	Polavtomatska puška 7,62 mm	80 kosov	80 kosov	80 kosov
3	Puškomitraljez 7,62 mm	72 kosov	72 kosov	72 kosov
4	Puškomitraljez 7,9 mm M53	6 kosov	6 kosov	6 kosov
5	Puška 7,9 mm M48	484 kosov	284 kosov	481 kosov
6	Ostrostrelna puška 7,62 mm	6 kosov	6 kosov	6 kosov
7	Ostrostrelna puška 7,9 mm	10 kosov	10 kosov	10 kosov
8	Pištola 7,62 mm M 57	120 kosov	120 kosov	120 kosov
9	INGRAM 9 mm	2 kosa	2 kosa	2 kosa
10	Avtomatska pištola 7,65 mm – ŠKORPION	10 kosov	10 kosov	10 kosov
11	PPŠ 7,62 mm – špagin	10 kosov		10 kosov
12	Netrazjni top 82 mm	2 kosa	2 kosa	
13	Minomet 82 mm	2 kosa	2 kosa	
14	Minomet 60 mm	8 kosov	2 kosa	
15	Ročni metalec min M57 (RMM)	18 kosov	9 kosov	17 kosov
	Skupaj	1070 kosov	845 kosov	1054 kosov

šču TO Občine Lendava. Le tako lahko odgovorimo na vprašanja kje, kdaj, kdo, kako in zakaj so dogodki potekali tako, kot so. Upam, da mi je to uspelo. Pri pisanju tega članka sta sodelovala tedanja načelnik OŠTO Lendava maj. I. r. Branko Bratkovič in skladiščnik praporščak Živko Stanič. Obema se zahvaljujem za sodelovanje.

Izkušnje na tem območju so bile v marsičem posebne in skrajne, zato je toliko pomembnejše, da se pri proučevanju takratnih rešitev spozna in upošteva prispevek, ki so ga takrat dali pripadniki stalne sestave na področju obrambe.

Mislim, da je ta pomembni del vojaške zgodovine premalo zgodovinsko ovrednoten. Posledice, ki bi jih imela predaja orožja v skladišča JLA, bi bile za slovensko samostojnost bistveno drugačne. Večina orožja, ki ga je imela TO leta 1991 med oboroženim spopadom, je bila iz skladišč TO, ki so zadržala orožje. To dejanje je bilo pravzaprav začetek samostojne vojske RS in začetek vojaške pripravljenosti Slovenije na poti v njeno samostojnost.

Safeguarding the Territorial defence units' weapons in Lendava in 1990

ABSTRACT

The democratisation process of Slovenia in the second half of the 1980s was opposed in various ways by both the leadership of Yugoslavia and the leadership of the Yugoslav People's Army (YPA). One of these ways was the intended disarmament of the Slovenian Territorial Defence Forces. On 16 May 1990, the commander of the Territorial Defence Forces of the Pomurje region gathered the commanders of the subordinate municipal staffs and gave them the order to transfer weapons from the municipal staffs to the YPA barracks storage depots in Murska Sobota. The Staff Commander of the Territorial Defence Forces in the Municipality of Lendava opposed the order and developed a bypass plan. He decided to only give away the obsolete weapons of the Lendava Territorial Defence, and keep the modern ones. In the following days, the Slovenian political leadership also decided to suspend the order concerning the storage of weapons in YPA barracks. This gave the Lendava Municipal Staff Commander's decision the necessary legitimacy. The safeguarded weapons played a crucial role during the 1991 war which took place in the territory of the Republic of Slovenia.

Mladen Horvat

*Vojna za Slovenijo leta 1991
v Prekmurju*

Vojna za Slovenijo leta 1991 v Prekmurju

IZVLEČEK

V članku sta predstavljena delovanje enot 75. območnega štaba Teritorialne obrambe Vzhodnoštajerske pokrajine s sedežem v Murski Soboti in njihov prispevek k vojaškemu zavarovanju slovenskega osamosvajanja od jugoslovanske federacije. To je splošen opis vojaških akcij med napadom Jugoslovanske ljudske armade (JLA) na Slovenijo v Prekmurju leta 1991. Največji poudarek je na predstavitvi spopadov na štirih mejnih prehodih Hodoš, Kuzma, Gederovci in Dolga vas ter poznejšem zavzetju mejnih stražnic, kar je odločilno pripomoglo k uspešni obrambi nastajajoče države v tem delu Slovenije in ji omogočilo prevzem nadzora nad mejo, kar je eno temeljnih izhodišč državnosti. Pregled obsega tudi druge vojaške akcije in dogajanje v pokrajini, in sicer blokado vojašnice JLA v Murski Soboti, uspešno zavarovanje mostov na reki Muri, kar je nasprotniku onemogočilo poslati okrepitve na mejo, in posebnosti delovanja zbirnega centra za Slovence, ki so prestopali iz JLA v TO. Konča se z opisom dogajanja ob odhodu JLA iz Slovenije in z analizo končnega izida spopadov.

Ključne besede: Teritorialna obramba, 75. območni štab TO Vzhodnoštajerske pokrajine, JLA, vojna, leto 1991.

¹ Mag., kustos, Vojaški muzej Slovenske vojske, Engelsova ulica 15, 2000 Maribor, mladenhorvat4@gmail.com.

UVOD

Po reorganizaciji Teritorialne obrambe junija 1991 so bili v stalni sestavi 75. območnega štaba TO, v katerega sta se združila nekdanja občinska štaba TO Murska Sobota in Lendava, naslednji pripadniki:²

- major Edvard Mihalič, poveljnik;
- major Janez Bohar, pomočnik poveljnika za obveščevalne zadeve;
- major Ludvik Jonaš, referent za rodove;
- major Koloman Rituper, pomočnik poveljnika za zaledje;
- kapetan Alan Geder, pomočnik poveljnika za operativno-učne zadeve;
- kapetan Alojz Kisilak, referent za operativne zadeve in načrtovanje;
- kapetan Ivan Smodiš, referent za operativno-zaledne zadeve;
- poročnik Bojan Horvat, referent za usposabljanje;
- starejši vodnik I. r. Živko Stanič, skladiščnik;
- vodnik I. r. Andrej Rugole, skladiščnik;
- vodnik I. r. Štefan Žekš, skladiščnik;
- vodnica Metka Sinic, pisarniška referentka;
- vodnica Ružica Magdič, pisarniška referentka.

Teritorialna obramba Prekmurja je imela na voljo 880 kosov pehotne oborožitve, od česar je bila polovica starih pušk M-48 in brzostrelk iz druge svetovne vojne (sovjetske PPŠ-41 in nemške MP-38), preostale so bile jugoslovanske polavtomatske puške M-59 oziroma M-59/66 in avtomatske puške M-70, nekaj ostrostrelnih pušk M-76 ter puškomitraljezov M-72. Od novega orožja so imeli deset kosov singapurskih avtomatskih pušk SAR-80. Slabše je bilo stanje pri orožju za podporo, saj so imeli na voljo le nekaj minometov M-69 kalibra 82 mm in par armbrustov, zolj ter ročnih metalcev M-57 za protiklepno delovanje.

V enotah so bili trije diverzantski vodi, diverzantski odred, sedem navadnih odredov, posebni četi, posebni vod, pontonirska voda, pehotna učna četa, četa iz odreda, enota za dopolnitev in skupina za varovanje Pekar.³

Po načrtih, ki so jih pripravili pred začetkom spopadov, je bilo predvideno varovanje sedeža območnega štaba v dijaškem domu, sedežev sekretariatov za ljudsko obrambo v Murski Soboti in Lendavi, zgradbe PTT Murska Sobota, Radia Murska Sobota, skladišč orožja v podjetju INA Nafta v Lendavi in podjetju Planika v Turnišču, zaklonišč civilne zaščite v Murski Soboti in Lendavi ter skladišča naftnih derivatov Petrola v Murski Soboti. Sedež štaba in sekretariatov so varovali že od 23. oziroma 25. maja, druge objekte pa od začetka vojne z izjemo obeh skladišč orožja, ki sta bili zaradi mobilizacije vseh enot prazni. Tistega dne se je razpored teh enot nenehno spreminjal, ko so jih po potrebi premeščali na območja spopadov. Na bojne položaje so bili razvrščeni tudi pripadniki stalne sestave štaba.⁴

V okviru načrta Jezero je bil v Kuštanovcih na Goričkem ustanovljen zbirni center za Slovence, ki bi se vračali iz JLA. Center vso vojno ni zaživel, ker so večino vojakov JLA, ki so prestopili, takoj poslali domov ali v enote na teren. V nasprotju z drugimi zbirnimi centri po Sloveniji vanj tudi niso nastanjevali ujetnikov, za katere so ustanovili posebne zbirne centre, zato je tisti v Kuštanovcih 28. junija nehal delovati, pehotno učno četo pa so premestili v Bogojino, ki je sprejela večino ujetnikov.⁵

27. junija dopoldne je bilo tako prisotnih 846 pripadnikov od 899 vpoklicanih, kar je pomenilo 94-odstotni odziv. Velika večina enot je bila v pripravljenosti, le nekaj pa jih je varovalo objekte, predvsem zbirni center in sedež območnega štaba.

² Mihalič, Organizacija in delovanje 75. območnega štaba TO, str. 256–257.

³ Mihalič, Organizacija in delovanje 75. območnega štaba TO, str. 257–258. VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Dnevno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za 28. 6. 1991, št. SZ-804-03/225, 29. 6. 1991.

⁴ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 26–27.

⁵ Prav tam, str. 73–75.

Preglednica 1
Razpored in naloge enot 75. območnega štaba na začetku vojne⁶

Naziv enote	Šifra	V/o po formaciji	Prisotni	Lokacija	Angažiranje
75. območni štab TO in prištabne enote	T-7010	60	59	Murska Sobota, Lendava	
2. diverzantski vod TO	T-7024	23	23	KS Mostje	pripravljenost
3. diverzantski vod TO	T-7025	23	23	Lovski dom Dolga vas	pripravljenost
1. diverzantski vod TO	T-7019	25	22	Murska Sobota	pripravljenost
1. odred TO	T-7011	54	48	Gederovci	pripravljenost
2. odred TO	T-7012	33	30	Dijaški dom Murska Sobota	zavarovanje
3. odred TO	T-7013	33	30	Hodoš	pripravljenost
4. odred TO	T-7014	33	32	Ižakovci	pripravljenost
5. odred TO	T-7015	35	33	VD Rogaševci	pripravljenost
6. odred TO	T-7021	72	72	1. vod: OŠ Dobrovnik, 2. vod: OŠ Genterovci, 3. vod: VD Petišovci, 4. vod: OŠ Srednja Bistrica, 5. vod: Lendava	pripravljenost
1. diverzantski odred TO	T-7016	87	85	Noršinci	pripravljenost
1. posebna četa TO	T-7018	80	71	Rakičan	pripravljenost
1. posebni vod TO	T-7023	25	25	VGD Čentiba	pripravljenost
1. pontonirski vod TO	T-7029	16	15	BD Krog	pripravljenost
skupina za zavarovanje Peker		57	53	Pekre	pripravljenost
pehotna učna četa TO	T-7425/14	7	7	Kušanovci	pripravljenost
enota za dopolnitev		24	17	GD Murska Sobota	pripravljenost
2. pontonirski vod TO	T-7026	25	25	VD Hotiza	pripravljenost
7. odred TO	T-7022	72	69	Trnje	pripravljenost
2. posebna četa TO	T-7551	81	79	Vidonci, Kušanovci	zavarovanje, pripravljenost

⁶ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Dnevno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za 27. 6. 1991, št. SZ-804-03/221, 28. 6. 1991.

ENOTE JLA

V vojašnici v Murski Soboti so bili sicer poveljstvo 65. obmejnega bataljona in (običajno) trije vodi prištabnih enot, in sicer protidiverzantski vod, vod za zveze in zaledni vod, skupaj od 120 do 140 ljudi. Poveljstvo je imelo 13 mejnih stražnic. Ob madžarski meji so bile razporejene Pince, Štefan Kovač – Lendavske Gorice, 1. prekmurska četa – Žitkovci, Đuro Salaj – Kobilje in Prosenjakovci ter Kosta Nađ – Hodoš in Čepinci, v katerih je bila 1. obmejna četa. Ob avstrijski meji je 2. obmejna četa varovala stražnice Dane Šumenjak – Petanjci, Fikšinci in Sotina, Štefan Cvetko – Korovci in Kuzma ter Mirko Bagar – Jan – Trdkova. V vsaki izmed njih je bilo med 20 in 25 vojakov. Poleg teh je bila ob madžarski meji še stražnica v Domanjševcih, v kateri pa takrat ni bilo vojakov.⁷

V bataljonu je bilo po formaciji do 590 pripadnikov, vendar je bila 3. obmejna četa, ki je bila učna enota, s 100 vojniki nastanjena na Ptuj. Del vojakov iz vojašnice se je že prejšnjo noč oziroma zgodaj zjutraj skupaj z okrepitvami, ki so prišle iz Maribora in Celja, odpravil proti mejnim prehodom. Iz Celja so poslali skupino razvodnikov, iz Maribora pa četo za podporo iz pehotnega bataljona, v kateri je bilo 118 vojakov in častnikov, na voljo pa je imela tudi oddelek minometov kalibra 120 mm. Te enote so skupaj s tistimi iz obmejnih stražnic obkrožile mednarodne mejne prehode Kuzma, Dolga vas, Gederovci in Hodoš ter jih poskušale zavzeti. Akcija je bila načrtovana z več dokumenti, ki so opredeljevali bojni razpored enot za izvedbo naloge. Eden izmed njih je bil Način preuzimanja i obezbedjenja granica prema Italiji, Austriji, delu Madžarske i ukidanja uspostavljenih graničnih prelaza prema Hrvatskoj, drugi, pripravljen na poveljstvu 5. armadnega območja v Zagrebu, pa je bil Metod i postupak u zatvaranju graničnog prelaza (karaula br. 23). Za zavzetje prehodov so bili tako poleg pehote predvideni tudi podporni elementi, in sicer netržajni topovi, minometi ter oklepniki. Te naj bi zagotovila izvidniška četa 32. mehanizirane brigade iz Varaždina. Na zavzetih mejnih prehodih so nameravali vzpostaviti

zvezno kontrolo in nadzirati promet ter carine, druge prehode pa bi začasno zaprli. Enote Teritorialne obrambe, ki so bile po načrtu Kamen razporejene ob vseh mejnih prehodih, so zato dobile ukaz, naj se premaknejo proti tistim prehodom, ki jih ogroža nasprotnik. Za preprečitev njihovega nasilnega zavzetja jih je poveljnik 7. pokrajinskega štaba pooblastil tudi za uporabo orožja.⁸

DOLGA VAS

Mednarodni mejni prehod Dolga vas ob madžarski meji so poleg enote obmejne milice branili pripadniki 2. in 3. diverzantskega voda, ki so bili nastanjeni v bližini, poveljeval pa jim je član štaba stotnik Alojz Kisilak. Blokade na glavnih cestah proti Lendavi in Dobrovniku je varoval 2. pontonirski vod. Tja se je 27. junija čez dan iz vojašnice v Murski Soboti kljub blokadi uspelo prebiti pripadnikom pehotnega voda čete za podporo iz Maribora, ki so ga na kraju okrepili še deli posadke iz stražnice Štefana Kovača, Pince in Žitkovci. Izhodišče je bila najprej omenjena stražnica, od koder so se enote približno ob 10. uri premaknile proti prehodu. Ta je bil tako po 12. uri obkrožen in zaprt za promet. Slovenska milica je zavrnila zahtevo, da se umakne iz objekta in prehod preda JLA. V odgovor so enote Teritorialne obrambe obkrožile položaje JLA. Na pomoč so prišli še posebni protidiverzantski vod iz Lendave in voda 7. odreda. Razmerje sil je bilo tako zdaj odločno v korist Teritorialne obrambe in milice, ki sta imeli na položajih približno 135 vojakov proti 62 pripadnikom zvezne vojske. Začela so se pogajanja, na katerih je slovenska stran najprej zahtevala le umik JLA z mejnega prehoda, njihov poveljnik pa je brez predhodne odobritve nadrejenih za predajo privolil le v to, da ne bo napadel prehoda. Nazadnje so se dogovorili, da mu bodo čez noč dali čas za premislek, zjutraj pa se bo moral dokončno od-

⁷ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 31–35 in 41.

⁸ Mihalič, *Organizacija in delovanje 75. območnega štaba TO*, str. 261–263.

ločiti. Poveljnik je odlašal predvsem zato, ker je čakal na okrepitev iz Varaždina.⁹

28. junija zjutraj so pripadniki enot 75. območnega štaba na mejnem prehodu dosegli predajo enot JLA, s katerimi so se prejšnji dan intenzivno pogajali. Njihov poveljnik je privolil le v umik z mejnega prehoda v matične stražnice, zato mu je Teritorialna obramba, ki jo je medtem okrepil prihod treh vodov 6. odreda, postavila ultimat z brezpogojno predajo in mu dala pol ure za odgovor. Po izteku ultimata ga ni dobila, čeprav je poveljnik od nadrejenega dobil navodilo, naj ne tvega življenj vojakov brez možnosti za uspeh, zato je oddelek miličnikov, ki je branil prehod, začel streljati na položaje nasprotnika. Po tem so se začela nova pogajanja. Pripadniki JLA, ki so noč preživeli na prostem v hudem nalivu, so bili do takrat povsem demoralizirani. Postalo je tudi jasno, da se izvidniški četi ne bo uspelo prebiti do njih, zato se je vseh 67 odločilo za predajo, tokrat v izrecnem nasprotju z ukazom poveljnika 31. korpusa.¹⁰

HODOŠ

Ob mejnem prehodu Hodoš je bil nasproti vojakom stražnice in okrepitev iz Čepincev ter Prosenjakovcev razporejen 3. odred, ki mu je poveljnik štaba dodelil majorja Ludvika Jonaša. Odred ni imel dovolj pripadnikov za napad, čeprav tudi nasprotnik ni imel na voljo več kot 30 vojakov, saj vodu čete za podporo ni uspelo priti iz vojašnice, zato sta 27. junija ob približno 4.30 helikopterja Mi-8, ki sta priletela iz Murske Sobote, na prehodu izkrcala 36 vojakov te enote. Pripeljala sta jim tudi netrzajna topova. Čez približno dve uri je tretji helikopter v stražnico pripeljal še enoto 19 zveznih miličnikov in carinikov, ki naj bi od slovenskih prevzeli nadzor nad mednarodnim mejnim prehodom. Enote Teritorialne obrambe, ki so se jim čez dan pridružili še vod posebne čete in voda 2. odreda, so zdaj imele 68 pripadnikov. Napadalce so sicer takoj uspešno obkolile, vendar so dovoljenje za napad dobile šele proti večeru. Pripadniki JLA so v odgovor začeli z netrzajnima topovoma obstreljevati

tudi mejni prehod, nato pa so se kljub ukazu poveljnika 65. obmejnega bataljona, da morajo vztrajati na položajih, postopoma začeli umikati s prehoda proti stražnici. Prehod je bil tako že ob 21.30 deblokirán, vendar teritorialcem zaradi zelo slabega vremena najprej ni uspelo ugotoviti smeri nasprotnikovega umika.¹¹

Teritorialna obramba je 28. junija zjutraj blokirala dohoda k stražnici Hodoš, vendar ni napadla, saj je bila številčno prešibka, poleg tega pa vojaki niso več pomenili neposredne grožnje za varnost prehoda. Vojaki JLA se kljub pozivanju niso hoteli vdati, zato so jim odklopili elektriko, vodo in telefon.¹²

2. in 3. odredu je 29. junija prišel na pomoč pionirski vod, 1. julija pa še vod vojaške policije in vod za ognjeno podporo z netrzajnima topovoma ter minometom kalibra 82 mm. Tako je bilo tam 128 pripadnikov Teritorialne obrambe, pridružila pa se jim je tudi skupina miličnikov iz posebne enote. Iz štaba so jim poslali kot pomoč tudi kapetana Alana Gederja, ki je imel nalogo, da napade stražnico, če se posadka ne bi želela mirno vdati. JLA in zvezna milica, ki sta imeli skoraj pol manj pripadnikov, sta se po pogajanjih nekaj po 18. uri predali brez boja, saj je bilo jasno, da upiranje nima več smisla. Zajetih je bilo 68 pripadnikov JLA, 15 miličnikov in štirje cariniki.¹³

GEDEROVCI

Na mejni prehod Gederovci na meji z Avstrijo je 27. junija zjutraj prispel večji del vojakov bližnjih stražnic Korovci in Petanjci, iz Murske Sobote pa sta se odpravila protidiverzantski vod ter vod čete za podporo iz Maribora. V bližini prehoda so bile enote 1. odreda pod poveljstvom Draga Glišića, z njimi je bil član štaba stotnik Alan Geder, blokirale pa so križišča cest Murska Sobota–Gederovci in Cankova–Petanjci. Te-

⁹ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 50–52.

¹⁰ Prav tam, str. 52–53.

¹¹ Prav tam, str. 57–59.

¹² Prav tam, str. 60.

¹³ Prav tam, str. 60–61.

ritorialna obramba ni pričakovala, da se bodo za to akcijo zavzeli vojaki obmejnih stražnic, zato ni mogla pravočasno preprečiti obkolitve prehoda, je pa sama obkolila nasprotnikova voda. 1. odred je bil številčno prešibek, da bi sam ukrepal, zato sta mu prišla na pomoč še voda 1. diverzantskega odreda. Malo pozneje je še vod 2. posebne čete dobil ukaz, da prepreči prihod vojakom, ki so prihajali proti prehodu iz vojašnice, vendar je bil prav tako prepozen. Kljub temu se tej skupini ni uspelo prebiti skozi položaje 1. odreda do svojih enot v blokadi, temveč je zavzela položaje malo stran. Vod 2. čete se je medtem pridružil drugim enotam v obrambi. Te so vse popoldne pozivale pripadnike JLA, naj se vdajo ali vsaj umaknejo izpred prehoda. Helikopterja sta ob 17.20 vodu za podporo z desantom izkrcala še oddelek minometov kalibra 120 mm s 15 vojakov. Teritorialna obramba ni imela ukaza za streljanje, zato je akcija uspela brez težav. Ob prehodu je bilo tako 106 pripadnikov zvezne vojske nasproti 102 pripadnikom Teritorialne obrambe, ki sta imela tudi nekaj minometov kalibra 82 mm. Na prehodu je bila še enota obmejne milice, v kateri je bilo od 12 do 28 miličnikov in ki je JLA preprečevala dostop.¹⁴

Zvečer je 75. območni štab dobil ukaz republiške koordinacijske skupine, da so vsi premiki JLA sovražna dejanja, na katera je treba odgovoriti z napadom. Tako so malo pred 22.30 izvedli napad na slabo utrjene položaje JLA. Začelo se je streljanje, ki je s presledki trajalo vso noč, vendar sta se strani izognili uporabi minometov. Med spopadom je bil ranjen armadni podoficir, ki so ga odpeljali v bolnišnico. Po pričevanju poveljnika 65. obmejnega bataljona se je najverjetneje ustrelil sam, da bi se izognil boju. Enotama iz stražnic Petanjci in Korovci se je po spopadu uspelo umakniti v stražnico Petanjci, voda iz Murske Sobote pa sta do jutra ostala na položajih.¹⁵

Pri prehodu se je 28. junija zjutraj po krajših pogajanjih 51 pripadnikov diverzantskega voda iz Murske Sobote in voda čete za podporo iz Maribora predalo. Teritorialna obramba je odstranila blokade in mejni prehod je bil ponovno odprt za promet.¹⁶

KUZMA

Na mejni prehod Kuzma na Goričkem so bile 27. junija poslane posadke stražnic Kuzma, Sotina in Trdkova, dotedanjega poveljnika druge obmejne čete pa je pri opravljanju naloge zamenjal kapetan Stojanović, sicer pomočnik poveljnika 65. obmejnega bataljona za moralno-politično delo, ki je veljal za zanesljivejšega. Med vojaki, ki so mu bili na voljo, jih je že prejšnji dan izbral 61, od katerih je večino pustil v stražnici Kuzma, preostali pa so zasedli gozdiček ob prehodu, sicer pa niso bojno delovali. Pripadniki 5. odreda so opazili njihove položaje, zato so blokirali križišče v bližini, potem pa so prav tako mirovali. Ob blokadi je popoldne prišlo do incidenta, v katerem je civilno vozilo trčilo v armadno vozilo in ga prevrnilo. V njem sta bila zajeta oficirja, od katerih je bil eden laže poškodovan, zato so ga takoj odpeljali v bolnišnico.¹⁷

5. odred je 28. junija dopoldne ob pomoči voda 2. posebne čete začel obkoljevati položaje JLA nad prehodom. Poveljnik enote na poziv k vdaji ni odgovoril, zato so pripadniki Teritorialne obrambe začeli opozorilno streljati. Od kapetana Stojanovića niso dobili pomoči, teritorialci pa so bili v premoči, zato se je enota vdala. Teritorialna obramba je kmalu potem obkolila stražnico, toda kljub pozivom k vdaji ni dosegla ničesar, za napad pa je imela premalo ljudi. Posadka je namesto predaje na napad slovenske strani odgovarjala s streljanjem.¹⁸

Tudi 1. julija so občasno potekale bojne aktivnosti, ker je poveljnik kljub številnim pobegom svojih vojakov odločno zavračal pozive k predaji.¹⁹ Teritorialna obramba je 2. julija po vsej pokrajini izvedla silovit napad na obmejne stražnice in druge pomembne

¹⁴ Prav tam, str. 45–47.

¹⁵ Prav tam, str. 47–48.

¹⁶ Prav tam, str. 49.

¹⁷ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Redno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za dan 27. 6. 1991, št. Z-804-03/221, 28. 6. 1991. Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 53–55.

¹⁸ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 55–56.

¹⁹ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Redno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za dan 1. 7. 1991 od 7.00 do 19.00 ure, št. Z-804-03/242, 1. 7. 1991.

objekte nasprotnika. Enotam 75. območnega štaba se je nazadnje predala tudi stražnica pri Kuzmi, vendar šele, ko se je po izstrelitvi protiklepne mine v vrata stavbe začelo kratkotrajno streljanje, med katerim je bil ubit kapetan Stojanović. Preostalih 17 vojakov je nato razobesilo belo zastavo. Tako je vsa državna meja na območju 75. območnega štaba prešla pod slovenski nadzor.²⁰

BLOKADA VOJAŠNICE V MURSKI SOBOTI

1. četa za posebne namene in 1. posebni diverzantski vod sta 27. junija pod nadzorom člana štaba majorja Janeza Boharja obkolila in z barikadami iz težkih vozil blokirala izhode iz vojašnice v Murski Soboti ter skladišče minskoeksplozivnih sredstev Berek, kakšen kilometer oddaljeno od vojašnice. Skladišča kljub majhni posadki niso napadli, saj je poveljnik vojašnice kapetan Horn sporočil, da je minirano in ga bodo tokrat razstrelili, zato ter zaradi možnosti obstreljevanja hiš v neposredni bližini vojašnice so od tam evakuirali civilno prebivalstvo. Po uspešnem jutranjem izhodu dveh terenskih vozil proti Lendavi na severnem izhodu ob železniški progi so tudi to blokirali z železniškimi vagoni. Kljub temu je JLA tega dne uspešno opravila še en izhod z enoto, ki se je približno ob 13. uri mimo blokad peš odpravila proti Gederovcem, nemoteno pa je potekal tudi promet helikopterjev.²¹

Šele zvečer, ko je Teritorialna obramba dobila dovoljenje za streljanje, je bila JLA povsem blokirana. Odklopili so ji vodo, elektriko in telefon ter preprečili oskrbo s hrano. Zadnje so sicer poskušali rešiti tako, da so začeli sami peči kruh, vendar je edini za to usposobljeni vojak slovenske narodnosti kmalu pobegnil. V kompleksu so medtem pripravili krožno obrambo in izkopal bojne položaje tik ob ograji, preostali vojaki pa so bili v stavbah, zato napad s položajev Teritorialne obrambe ni imel večjega učinka, razen demoralizacije nasprotnika. Kljub temu je bil en vojak lažje ranjen. JLA je na napad odgovorila s pehotnim orožjem, vkopanih treh minometov kalibra 120 mm pa ni uporabila. Teritorialci so tudi začeli pozivati k predaji, kar sta po-

noči izkoristila dva vojaka, ki sta pribežala iz vojašnice. Eden od njiju je bil Slovenec, ki se je želel pridružiti Teritorialni obrambi kot strokovnjak za protiklepni boj, vendar so ga namesto tega poslali v zbirni center za ujetnike v Bogojino, od tam pa domov.²²

Armadna letala so 28. junija med 12. in 18. uro izvedla tri napade na barikade okrog vojašnice ter druge cilje v Murski Soboti. Nastala je večja gmotna škoda, blokade pa ne le, da jim je ni uspelo zrahljati, temveč so pomotoma povzročili žrtve med lastnimi vojaki. V vojašnici sta bila namreč huje ranjena dva vojaka, od katerih je eden po prevozu v bolnišnico umrl. Polkovnik Popadić, ki so ga iz poveljstva 31. korpusa uradno poslali kot pomoč, pravzaprav pa za nadzor poveljnika vojašnice v Murski Soboti kapetana Horna, kljub takemu razvoju dogodkov predloga o vdaji ni hotel niti slišati. Namesto tega je zagrozil, da bo ob novem napadu z minometi napadel položaje Teritorialne obrambe in mesto.²³

29. junija zjutraj je poveljnik 75. območnega štaba zamenjal enote v blokadi vojašnice. Na položaje je tako prišla na novo mobilizirana 1. zaščitna četa, sestavljena iz nekdanjih rezervistov JLA, ki so z ukazom Predsedstva Republike Slovenije 26. junija prešli v sestavo Teritorialne obrambe, oboroženi pa so bili z orožjem, zaplenjenim JLA. Iz vojašnice sta iz minometnega voda pobegnili še dva vojaka.²⁴

Blokada vojašnice v Murski Soboti, kjer je JLA minirala okolico tudi zaradi preprečevanja nenehnih pobegov svojih pripadnikov, se je nadaljevala tudi zadnji dan junija in v začetku julija, vendar brez bojnih aktivnosti, le z nenehnim pozivanjem vojakov k vdaji. Takrat so tudi trikrat razglasili nevarnost splošnega zračnega napada, kar pa se ni več zgodilo. Teri-

²⁰ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 56–57.

²¹ Prav tam, str. 67–68.

²² Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 68–69. Rebernak, *Blokada vojašnice Murska Sobota*, str. 305.

²³ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Redno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za dan 28. 6. 1991, št. SZ-804-03/225, 29. 6. 1991. Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 69–70.

²⁴ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 70–71.

torialna obramba je bila ves čas v pripravljenosti za napad na vojašnico. To je po telefonu ukazal podpolkovnik Milošević, poveljnik 7. pokrajinskega štaba. Ni ga prejel tudi v pisni obliki, zato ga poveljnik 75. območnega štaba ni izvedel, saj so se bali veliko civilnih žrtev in gmotne škode, če bi JLA odgovorila z napadom na mesto. To se je ponovilo tudi ob alarmih 2. in 3. julija. Teritorialna obramba je za vsak primer in kot dodaten pritisk na vojake JLA na položaje namestila minomete kalibra 82 mm, svojim pripadnikom pa je razdelila ročne raketomete. Pripravljen je bil tudi načrt za napad, ki pa se ni uresničil.²⁵

Vojaki JLA so tudi po sklenitvi premirja in prekinitvi blokade še vedno bežali iz vojašnice. 7. julija jo je zapustil še poveljnik 65. obmejnega bataljona kapetan I. r. Daniel Horn, ki je prestopil k Teritorialni obrambi.²⁶

ZAVZETJE MEJNIH STRAŽNIC

Voda 2. odreda, ki sta do takrat sodelovala v spopadu pri Hodošu, sta 28. junija odšla proti stražnici Trdkova, od koder je del posadke že prejšnji dan odšel na mejni prehod Kuzma, tako da je v njej ostalo le še šest vojakov, čeprav bi jih moralo biti še 13, vendar so drugi do takrat očitno že dezertirali. Preostali vojaki so takoj, ko so opazili, da jih Teritorialna obramba obkrojuje, prišli iz stavbe in položili orožje.²⁷

Hkrati se je tudi glavina enot z osvobojenega mejnega prehoda Gederovci pomaknila proti stražnici Petanjci. Vanjo sta se namreč po spopadu pri mejnem prehodu, ki je s presledki trajal vso noč, umaknila oba voda iz te stražnice in stražnice Korovci, ki sta prejšnji dan od tam odšla na mejni prehod. Po obkrožitvi so sledila pogajanja o predaji, vendar se je to zgodilo šele po krajšem spopadu, ki se je približno ob 19. uri končal s predajo vseh 65 vojakov in oficirjev.²⁸

28. junija so se predali še vojaki v stražnici v Fikšincih, ki jo je dosegla zaščitna četa Teritorialne obrambe in v kateri se je ob tem vdalo 21 vojakov, ter v stražnici Pince. Tam je 2. diverzantski vod obkolil oslABLJENO posadko, saj je večji del odšel na mejni pre-

hod Dolga vas, nato pa se je s poveljnikom dogovoril za mirno predajo, ki se je zgodila zvečer. Poleg poveljnika se je predalo še 15 vojakov.²⁹

S predajo enot ob mejnih prehodih je 65. obmejni bataljon tako izgubil skoraj polovico razpoložljivih sil in je bil potisnjen v defenzivo. Morala preostalih vojakov je bila zelo nizka, zato je slovenska stran z lahkoto prevzela pobudo. Večina preostalih stražnic se je zato 29. junija po grožnjah z napadom in pogajanjih skoraj v celoti mirno predala enotam 75. območnega štaba. Posebni protidiverzantski vod je zavzel stražnico Štefana Kovača v Lendavskih Goricah, kjer je po odhodu večjega dela enote proti Dolgi vasi tako ostalo le še sedem vojakov. Enako je veljalo za Žitkovce, kjer se je 3. diverzantskemu vodu predalo 16 vojakov. Ta enota je zasedla tudi zadnjo stražnico v lendavski občini Kobilje, kjer je v ujetništvo poleg poveljnika odšlo še 12 vojakov. Prvi odred je z oddelkom vojaške policije že zjutraj zavzel Korovce z 18 vojaki, drugemu odredu pa se je popoldne predalo 19 vojakov v Prosenjakovcih, vendar šele po grožnji, da jih bodo sicer napadli z minometi. Mirno se je vdalo tudi 16 vojakov v Čepincih in enota v Sotini, kjer se je brez boja vdalo 28 vojakov. Tega dne je Teritorialna obramba tako zajela 110 ujetnikov.³⁰

BLOKADA MOSTOV NA MURI

Enote 6. odreda s štirimi vodi in vod 7. odreda v sodelovanju s 73. območnim štabom so 27. junija blokirali most čez Muro med Razkrižjem ter Srednjo Bistrico, od članov štaba pa je bil z njimi stotnik Ivan Smodiš. En vod 6. odreda je zaprl most med Murskim Središčem in Petišovci v Občini Lendava, saj so tu pričakovali morebitne prodore JLA iz Čakovca in Varaždina proti meji z Madžarsko. Dodeljen jim je bil član štaba višji vodnik Živko Stanič. Druge mostove čez Muro v

²⁵ Prav tam, str. 71–72.

²⁶ Rebernak, *Blokada vojašnice Murska Sobota*, str. 308.

²⁷ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 60.

²⁸ Prav tam, str. 49–50.

²⁹ Prav tam, str. 62.

³⁰ Prav tam, str. 61–62.

Občini Murska Sobota sta blokirala 1. diverzantski odred tistega med Petanjci in Radenci, 4. odred pa železniški ter cestni most med Dokležovjem in Veržemem. Zadnjega je kot član štaba spremljal poročnik Bojan Horvat. Mostova v Petanjcih in Dokležovju sta bila tudi minirana ter pripravljena za rušenje. Na drugih dveh mostovih v Petišovcih in Srednji Bistrici zaradi pomanjkanja razstreliva to ni bilo mogoče, zato so nanju postavili le cisterne, od katerih je bil del napolnjen s plinom, vse pa so bile tudi minirane. Da bi preprečili morebitni prehod manjših enot zvezne vojske čez reko z brodovi, so vse potegnili na slovensko stran in jih zavarovali.³¹

Proti mostu med Murskim Središčem in Petišovci je bila 27. junija medtem namenjena izvidniška četa oklepne bataljona 32. mehanizirane brigade iz Varaždina. Ta je dopoldne iz Čakovca prodrla do Murskega Središča, nato pa se je ustavila pred barikadami in jezno množico protestnikov na hrvaški strani. Njen poveljnik je začel pogajanja s pripadnikom stalne sestave 75. območnega štaba Živkom Staničem, ki ga je poveljnik štaba Mihalič pooblastil za obrambo mostu. Ta je zagrozil, da bo, če bo treba, razstrelil plinske cisterne na mostu, če bo vojska poskušala nasilno prebiti blokado. Po nekajurnem prerekanju je poveljnik kolone od nadrejenih očitno dobil ukaz, naj se obrne in poskuša prodreti v Slovenijo po drugi poti, saj je kolona približno ob 17. uri zapustila Mursko Središče ter se odpravila proti Ljutomeru. Verjetno so armadne enote na mejnem prehodu Dolga vas zavlačevale predajo prav zato, ker so upale na podporo te kolone, ki pa se ji nazadnje ni uspelo prebiti do njih.³²

Od hrvaške milice je naslednjega dne prišlo obvestilo, da je ta enota zvezne vojske poskušala prečkati Muro pri Križevcu s postavitvijo pontonskega mostu, vendar sta ji razmočen teren in narasla reka to preprečila.³³

Bojna skupina 32. mehanizirane brigade, ki je imela nalogo zavzeti mejni prehod v Gornji Radgoni, je 28. junija pod poveljstvom polkovnika Popova prodrla do Radencev. Tu so se štirje oklepniki napoti-

li proti mostu čez Muro med Radenci in Petanjci, domnevno zaradi zavzetja mejnega prehoda Gederovci. Ni jim uspelo priti čez most, zato so se obrnili in se ponovno priključili glavnini.³⁴

V 2. vodju 1. diverzantskega odreda, ki je varoval most v Petanjcih, se je 30. junija med inštrukcijo ob predaji orožja nesrečno aktiviral ročni raketomet, pri čemer so bile štiri osebe huje poškodovane, med njimi dva pripadnika Teritorialne obrambe in dva miličnika s postaje milice v Radencih, nastala pa je tudi gmotna škoda na stanovanjskem objektu.³⁵

PO KONCU SPOPADOV

V teh akcijah je bilo ujetih 464 pripadnikov JLA in zvezne milice oziroma vsi, ki so sodelovali pri poskusu zavzetja mejnih prehodov, ter vse posadke mejnih stražnic. Zanje je bil najprej ustanovljen začasni zbirni center v Rakičanu, pozneje pa so za vojake vzpostavili stalne zbirne centre v Bogojini, Čentibi in Puconcih, oficirje, podoficirje, zvezne miličnike in carinike pa so predajali milici, ki jih je nastanila v zapore v Murski Soboti.³⁶

Na območju v pristojnosti 75. območnega štaba nato ni bilo več resnejših bojnih aktivnosti. Enote so blokirale le vojašnico v Murski Soboti, torej edini objekt, ki je še ostal JLA, od tam pa so se ves čas nadaljevali pobegi vojakov. Tako je na koncu, ko je bila oktobra 1991 ob umiku JLA iz Slovenije uradno predana pripadnikom Teritorialne obrambe, v njej ostalo le še 13 oficirjev in vojakov.³⁷

³¹ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Redno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za dan 30. 6. 1991 od 7.00 do 19.00 ure, št. VS Z-804-03/237, 30. 6. 1991. Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 42 in 63–64.

³² Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 53 in 64–65.

³³ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Redno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za dan 29. 6. 1991, št. VSZ-804-03/234, 30. 6. 1991.

³⁴ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Redno operativno poročilo 7. pokrajinskega štaba za dan 28. 6. 1991, št. SZ-804-03/225, 29. 6. 1991.

³⁵ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Poročilo 75. območnega štaba o izrednem dogodku, št. Z-804-04/15, 30. 6. 1991.

³⁶ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 73–75.

³⁷ Švajncer, *Obranili domovino*, str. 184.

Blokada se je sicer končala 5. julija popoldne, ko so se po ukazu Republiškega štaba Teritorialne obrambe slovenske enote umaknile na izhodiščne položaje, odstranile barikade in vojašnici ponovno priključile elektriko, vodo ter telefon. Vojašnico so le še nadzirali s kontrolne točke, približno 300 metrov oddaljene od vhoda. Tega dne so bili zaradi izpustitve vseh ujetnikov razpuščeni tudi vsi zbirni centri.³⁸ Tako ko je postalo jasno, da bo premirje obveljalo, je poveljnik pokrajinskega štaba dovolil demobilizacijo tretjine vojakov zaradi bližajoče se žetve. Tako so se sile zmanjšale na manj kot 700 vojakov oziroma častnikov, vendar so jih nekaj dni pozneje z zamenjavo enot začasno spet dvignili na prejšnjo raven. Vključili so jih v varovanje državne meje in mostov, nadzor vojašnice ter pripravljenost na ponovne napade JLA.³⁹

V spopadih naj bi imela JLA po prvih poročilih že 27. junija osem ranjenih, in sicer šest pri Kuzmi ter po enega pri Gederovcih in v Murski Soboti. Pri teritorialcih se je eden po nesreči ranil sam, saj si je prestrelil prst na nogi. Podatki očitno niso bili točni, saj je iz poznejših poročil in analiz jasno, da JLA v Prekmurju med vso vojno ni imela toliko ranjenih. Ob koncu spopadov je imela namreč dva mrtva, od katerih je eden padel kot žrtev prijateljskega ognja, in štiri ranjene, od tega tri med bojnimi aktivnostmi, od katerih je bil eden prav tako žrtev prijateljskega ognja, drugi pa je bil poškodovan v prometni nesreči. Zajetih oziroma prebeglih je bilo 499 njenih pripadnikov in pripadnikov Zveznega sekretariata za notranje zadeve, od tega 447 vojakov, 36 aktivnih vojaških oseb (oficirjev in podoficirjev) ter 16 zveznih miličnikov in carinikov. V enotah Teritorialne obrambe ni bilo padlih, ranjena pa sta bila dva njena pripadnika.⁴⁰ Bojni znak Kuzma je bil podeljen 51 pripadnikom.⁴¹

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

VM SV – Vojaški muzej Slovenske vojske
Zbirka arhivalij

Literatura

- Mihalič, Edvard. *Vojna za Slovenijo leta 1991 v Prekmurju: diplomsko delo*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 2002.
- Mihalič, Edvard. Organizacija in delovanje 75. območnega štaba Teritorialne obrambe Murska Sobota v osamosvojitveni vojni. V: Alojz Šteiner (ur.). *Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja*. Lendava: Arma, 2015, 252–274.
- Rebernak, Franjo. Blokada vojašnice Murska Sobota. V: Alojz Šteiner (ur.). *Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja*. Lendava: Arma, 2015, 301–310.
- Švajncer, Janez J. *Obranili domovino: teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo 1991*. Ljubljana: Viharnik, 1993.

³⁸ Mihalič, *Vojna za Slovenijo*, str. 72 in 77.

³⁹ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Dnevno bojno poročilo 75. območnega štaba, št. Z-804-03/130, 6. 7. 1991.

⁴⁰ VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Redna dnevna poročila 7. pokrajinskega štaba med 28. junijem in 5. julijem 1991. VM SV, ZA, nerazvrščeno gradivo, Analiza bojnega dejstvomovanja 7. pokrajinskega štaba Maribor za čas od 26. 6. do 15. 7. 1991, št. 804-03/312. Zadnja navaja le enega mrtvega na strani Jugoslovanske ljudske armade in nobenega ranjenega, kar pa je očitno napačno.

⁴¹ Švajncer, *Obranili domovino*, str. 179–180.

The Slovenian war of independence in the Prekmurje region in 1991

ABSTRACT

Slovenian units successfully prevented the Yugoslav People's Army (YPA) from achieving its main goal in the Prekmurje region, which was to take control of the international border crossing points of Hodoš, Kuzma, Gederovci and Dolga vas. Despite fighting in their immediate vicinity, the border crossings remained open for traffic and under the control of Slovenian units – the militia and the Territorial Defence Forces – the whole time. Most border guardhouses, from which the attacks were launched, were seized in the first two days of the war, with their units disarmed almost entirely without fighting. The only engagements took place where commanders did not want to yield to the calls for surrender, which led to unnecessary victims, especially on the YPA side. The success of the Slovenian units was also due to the fact that the 65th Border Section units did not possess any armoured assets which would have given them, like elsewhere, their only advantage over the more poorly equipped Territorial Defence units. However, the Territorial troops of the 75th District Staff were also capable of overcoming this threat. The proof lies in the fact that they stopped all the attempts by Croatian armoured units to break through the blockades at the border crossings of Petišovci and Petanjci over the Mura River. Another contributing factor to the success of the Territorial Defence units was the successful blockade of the Murska Sobota barracks. The blockade fixed nearly half of the YPA units in Prekmurje, thus preventing them from supporting the units at the border. The only exception was on the first day of the war, when the Slovenian side had not yet had the authorisation from higher command to stop the YPA troops from leaving the barracks through combat operations. Nevertheless, through skilled manoeuvre, the Slovenian side consistently achieved approximately 2:1 numerical superiority over the YPA units encircling the border crossings. The Territorial Defence Forces called up an average of 1000 members during the combat operations, with the number peaking on 4 July, when the units totalled 1189 members. Demoralised and psychologically unprepared for combat, the members of the YPA's multiethnic structure did not put up any serious resistance. Instead, they surrendered or fled their units in large numbers at the first opportunity.

Navodila avtorjem

Navodila avtorjem

1. Revija Vojaška zgodovina je periodična publikacija, ki jo izdaja Vojaški muzej Slovenske vojske. V reviji so objavljeni članki s področja vojaške zgodovine.
2. V reviji so objavljeni prispevki v slovenskem jeziku s povzetkom v angleškem jeziku. Izjemoma se lahko ob privolitvi uredniškega odbora objavijo prispevki v katerem izmed svetovnih jezikov z izvlečkom in povzetkom v slovenskem jeziku.
3. Revija Vojaška zgodovina se objavi tudi na spletni strani Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Ob privolitvi uredniškega odbora in avtorjev prispevkov se lahko objavi tudi na drugih spletnih portalih oziroma straneh.
4. Prispevek naj obsega do 45.000 znakov s presledki in mora biti pregledno ter razumljivo strukturiran. Uredništvu se odda v elektronski obliki v programu za urejanje besedil Microsoft Word, pisava Times New Roman, velikost pisave 12 in razmik med vrsticami 1,5.
5. Avtor mora navesti svoje ime in priimek, akademski naslov, delovno mesto, ustanovo zaposlitve, njen naslov ter naslov elektronske pošte.
6. Prispevek mora vsebovati izvleček (do 250 besed), ključne besede (do pet) in povzetek (do 4000 znakov s presledki).
7. Opombe morajo biti pisane kot sprotne opombe pod črto v velikosti pisave 10. Opombe so lahko vsebinske (avtorjev komentar) ali bibliografske (navedba vira oziroma literature). Bibliografska opomba naj vsebuje zgolj skrajšane navedbe, ki so skupaj s kraticami razložene v seznamu virov in literature. Pri arhivskih virih naj bodo uporabljene uveljavljene kratice za arhiv, nato kratica fonda ali zbirke, signatura oziroma številka fascikla ali škatle in številka arhivske enote ali ime dokumenta. Ko je isto delo navedeno v dveh oziroma več zaporednih opombah, uporabite besedno zvezo prav tam. Vsi viri in vsa literatura, ki se v besedilu pojavijo v opombah pod črto, naj bodo po abecednem vrstnem redu navedeni v poglavju Viri in literatura. Gradivo naj bo ločeno po kategorijah arhivski viri, periodični tisk, literatura, ustni viri, internetni viri in po potrebi tudi druge kategorije. V spodnjih prikazih so pod številko 1 navedeni primeri za bibliografsko opombo, pod številko 2 pa primeri za navajanje v bibliografiji.

Arhivski viri:

- 1.) SI AS 1848, t. e. 39, a. e. 691, Informacijsko poročilo št. 12 obveščevalne točke B1, 31. marec 1945.
- 2.) SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
SI AS 1848 – Deveti korpus narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije.

Knjiga (en avtor):

- 1.) Guštin, *Prva partizanska pomlad*, str. 59–63.
- 2.) Guštin, Damijan. *Prva partizanska pomlad: Razvoj slovenskih partizanskih čet leta 1942*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021.

Knjiga (dva ali trije avtorji):

- 1.) Nečak in Repe, *Prelom: 1914–1918*, str. 99.
- 2.) Nečak, Dušan, in Repe, Božo. *Prelom: 1914–1918, Svet in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia, 2005.

Knjiga (štirje ali več avtorjev):

V opombi se navede samo prvi avtor, ki mu sledi kratica *et al.*

- 1.) Križman et al., *Dan prej*, str. 21.
- 2.) V bibliografiji je treba navesti vse avtorje.

Članek v zborniku:

- 1.) Knaflič, Zveze skozi razvojna obdobja Teritorialne obrambe, str. 85.
- 2.) Knaflič, Franci. Zveze skozi razvojna obdobja Teritorialne obrambe. V: Alojz Šteiner (ur.). *Vezisti in zveze ob 30-letnici Republike Slovenije*. Ljubljana: Defensor, 2021, 80–107.

Članek v znanstveni ali strokovni reviji:

- 1.) Kocjančič, Španci v nemški službi, str. 15.
- 2.) Kocjančič, Klemen. Španci v nemški službi na Slovenskem med drugo svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 56, št. 2 (2016), 7–21.

Doktorska disertacija in magistrsko ali diplomsko delo:

- 1.) Horvat, *Teritorialna obramba Vzhodnoštajerske pokrajine*, str. 23.
- 2.) Horvat, Mladen. *Teritorialna obramba Vzhodnoštajerske pokrajine (7. PŠTO) v vojni za Slovenijo 1991: magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2015.

Članek v dnevnem ali revijalnem tisku:

Če je avtor članka znan, se navaja enako kot članek v znanstvenih in strokovnih revijah.

Če je avtor članka neznan, citat začnite z naslovom članka.

- 1.) Burnik, JA bi se umaknila prek Kopra, str. 2.
- 2.) Burnik, Ivica. JA bi se umaknila prek Kopra. *Delo*, 33, št. 244 (1991), 2.

Drugi tiskani viri:

- 1.) *Uradni list RS*, št. 1, 25. 6. 1991, Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, str. 2–4.
- 2.) *Uradni list RS*, 1991.

Ustni viri:

- 1.) Novak, pričevanje, 30. 3. 2024.
- 2.) Novak, Janez. Pričevanje. Koper, 30. 3. 2024 (Posnetek, prepis ali drugo hrani avtor.).

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu:

Vsebine, dostopne na svetovnem spletu, naj bodo v bibliografiji navedene v izvorni digitalni obliki. V bibliografski opombi se navedba smiselno skrajša.

- 1.) Hadalin, Jurij. *Boj za Albanijo: propad jugoslovanske širitve na Balkan*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2011. Dostopno na: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, <http://hdl.handle.net/11686/file22522> (pridobljeno 6. 12. 2024).
- 2.) Kocmur, Janez. Kje je rokopis Prešernovih »Poezij«?, *Jutro*, 22, 27. 1. 1941, str. 1. Dostopno na: *Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si*, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-CKKE75XO> (pridobljeno 6. 12. 2024).

- 3.) Omahen, Rok. Kako je Anton Haus postal »veliki admiral« (1. del). Dostopno na: *Kako je Anton Haus postal »veliki admiral« (1. del): MMC RTV Slovenija*, <https://www.rtv slo.si/kultura/razglednice-preteklosti/kako-je-anton-haus-postal-veliki-admiral-1-del/352950> (pridobljeno 6. 12. 2024).
- 4.) Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Dostopno na: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, <http://www.sistory.si/zrtve> (pridobljeno 6. 12. 2024).
- 5.) *Franc Rozman - Stane – Wikipedija, prosta enciklopedija*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Franc_Rozman_-_Stane (pridobljeno 6. 12. 2024).

Avdiovizualni viri:

- 1.) Grlj, *Helikopter TO-001 Velenje*.
- 2.) Grlj, Božo. *Helikopter TO-001 Velenje: dokumentarni film*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, 2007.

Avdiovizualni viri, dostopni na svetovnem spletu:

- 1.) Žnidarič, *Odhod JLA iz Slovenije*.
 - 2.) Žnidarič, Boris. *Odhod JLA iz Slovenije – YouTube*, <https://www.youtube.com/watch?v=HyOSjobQKqQ> (pridobljeno 27. 2. 2024).
8. Slikovno gradivo, in sicer fotografije, slike, zemljevide in drugo, je treba priložiti v ločeni datoteki. Slike morajo biti posnete v visoki resoluciji (format jpg, najmanj 300 dpi). Preglednice in grafikone avtor predloži v ločeni datoteki Microsoft Excel (format XLS ali XLSX), pri čemer je grafikon že izrisan in je označena glava preglednice. V glavnem dokumentu naj bo označeno, kam želi avtor umestiti priloženo gradivo. Priloženo gradivo mora vsebovati odgovarjajoče nad- in podnapise z navedbo vira ter avtorja (velikost črk 10). Za avtorskopravni vidik objave slikovnega gradiva poskrbi avtor prispevka, ki soglasje za objavo slikovnega gradiva predloži uredniku.
 9. Za vsebino prispevka in točnost podatkov odgovarja avtor prispevka.
 10. Avtor se s posredovanjem prispevka uredništvu strinja z njegovo objavo v reviji Vojaška zgodovina v tiskani obliki in elektronski obliki na spletni strani Vojaškega muzeja Slovenske vojske.
 11. Uredništvo poskrbi za lekturo prejetih prispevkov. Avtor lekturo pregleda in jo avtorizira v treh dneh. Drugo lekturo opravi uredništvo.
 12. Uredništvo poskrbi za prevod povzetka.
 13. Dodatna pojasnila so avtorjem na voljo v uredništvu.

Attila Kovács

*»Odlikovani so z svetinjav junaštva«:
Prekmurci in vojaška odlikovanja med prvo svetovno vojno*

Valerija Bernik

Murska republika v kontekstu vojaških dogodkov tedanjega časa

Dunja Dobaja

Prekmurje v viharju druge svetovne vojne

Jurij Štesl

*Delovanje oboroženih skupin odporiškega gibanja v Prekmurju
med madžarsko okupacijo od leta 1941 do 1945*

Gregor Kastelic

Prekmurska četa in njena vloga pri osvoboditvi Prekmurja

Ljubo Dražnik

*Zadržanje orožja Teritorialne obrambe
Občine Lendava leta 1990*

Mladen Horvat

Vojna za Slovenijo leta 1991 v Prekmurju

ISSN 1580-4828 (tiskana izdaja)

ISSN 2712-6072 (spletna izdaja)